

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2002-2018 MİLLETVEKİLİ GENEL
SEÇİMLERİNE YÖNELİK OY POTANSİYELİ
ANALİZİ

SERAP ÖZTÜRK

2501160249

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. EMİNE YAVAŞGEL

İSTANBUL, 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SERAP ÖZTÜRK Numarası : 2501160249
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM/YÜKSEK LİSANS Danışmanı : PROF. DR. EMİNE YAVAŞGEL
Tez Savunma Tarihi : 31.07.2019 Saati : 13.00
Tez Başlığı : 2002-2018 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNE YÖNELİK OY POTANSİYELİ ANALİZİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYBİRLİĞİ~~ karar verilmiştir.

JÜRI ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AYŞE KALAY		Kabul
2- PROF. DR. EMİNE YAVAŞGEL		Kabul
3- DOÇ. DR. NEBAHAT AKGÜN ÇOMAK		Kabul

YEDEK JÜRI ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ARZU KIZBAZ		
2- DOÇ. DR. FERİDE AKIM		

ÖZ

2002-2018 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNE YÖNELİK OY POTANSİYELİ ANALİZİ

SERAP ÖZTÜRK

Seçimler, demokratik sistemlerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Millî iradesini sandığa yansıtan vatandaş, ülkenin geleceğinde söz sahibi olur. Seçmen tercihlerini yaparken yaşadığı ülkenin siyasal kültüründen etkilenir. Siyasete yönelik duyduğu inanç, tutum ve oluşturduğu değer yargılarıyla siyasal eylem ve davranışlarını nasıl biçimlendireceğini belirler ve tercihlerini yaparken sosyal, ekonomik ve siyasal süreçlerden etkilenir. Bu tezde seçmenin etkilendiği siyasal kültür kavramı incelenmiş ve tezin ikinci bölümünde araştırma kısmına yardımcı olması adına çok partili siyasi yaşamda tek başına iktidar olmuş partilerin dönemleri ve katıldığı Milletvekili Genel Seçimlerindeki oy oranları ve değişimler incelenmiştir.

Çalışmada 2002-2018 yılları arasında gerçekleştirilen Milletvekili Genel Seçimlerinde iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi ve muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin oy potansiyeli betimsel analize tabi tutulmuştur. Çalışma 16 Büyükşehirle sınırlandırılmıştır ve bu iki partinin aldığı oy oranları ve milletvekili sayısı karşılaştırılarak, oy potansiyelindeki değişimler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Kültür, Çok Partili Siyasal Hayat, Milletvekili Genel Seçimleri, Oy Potansiyeli, Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi

ABSTRACT

**VOTING POTENTIAL FOR 2002-2018 PARLIAMENTARY
GENERAL ELECTIONS**

SERAP ÖZTÜRK

Elections are indispensable elements of democratic systems. Reflecting the national will to the ballot box, the citizen has a say in the future of the country. Voters are influenced by the political culture of the country in which they live with their beliefs, attitudes and value judgments, determines how they will shape their political actions and behaviors and is influenced by social, economic and political processes while making their choices. In this thesis, the concept of political culture affected by the electorate is examined and in the second part of the thesis, in order to help the research part, the periods of the parties that have been in power alone in the multi-party political life and the voting rates and changes in the general elections are examined.

In this study, the voting potential of the ruling party, the Justice and Development Party and the opposition Republican People's Party, in the General Elections held between 2002 and 2018 were subjected to descriptive analysis. The study was limited to 16 metropolitan cities, and by comparing the votes and the number of MPs received by these two parties, changes in the voting potential were tried to be revealed.

Keywords: Political Culture, Multi-Party Political Life, Parliamentary General Elections, Voting Potential, Justice and Development Party, Republican People's Party

ÖNSÖZ

Çalışmada siyasal kültür kavramı ve Türk siyasal kültürü ışığında çok partili siyasal hayatta gerçekleşen son altı genel seçimin oy potansiyeli analizleri yapılarak, Türk siyasal sisteminde seçim süreçlerine ilişkin değişimlerin daha detaylı incelenmesi amaçlanmıştır.

Tez çalışmam sürecinde desteğini esirgemeyen, sevgisi, bilgisi ve tecrübesiyle her zaman yanımda olan değerli hocam Prof. Dr. Emine YAVAŞGEL'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte maddi ve manevi desteğini her zaman gösteren annem Hatice AYDIN'a ve babam Kadir AYDIN'a, bütün zorlukları birlikte aştığım ve bütün kararlarımda yanımda olan sevgili eşim Adnan ÖZTÜRK'e, varlığı ile hayatıma anlam katan biricik oğlum Ahmet Yahya ÖZTÜRK'e, iyi dileklerini ve dualarını eksik etmeyen sevgili aileme ve dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, Temmuz 2019

Serap Öztürk

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL KÜLTÜR VE TÜRK SİYASİ KÜLTÜRÜ

1.1	Siyasal Kültür Kavramı	4
1.1.1	Siyasal Kültür ile Yakın İlişkili Kavramlar	6
1.2	Siyasal Kültürün Oluşumu.....	8
1.3	Siyasal Kültürün Kökenleri	8
1.4	Siyasal Kültür Tipleri.....	10
1.4.1	Siyasal Alt Kültür	11
1.5	Siyasal Kültür ve Toplumsallaşma	13
1.6	Toplumsal Değişme ve Siyasal Kültür	13
1.7	Türk Siyasal Kültürü.....	16
1.7.1	Devlet Seçkinlerinin Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültüre Etkisi	17
1.7.2	Türk Siyasal Kültüründe Demokrasi ile Uyumsuzluk Gösteren Unsurlar	18

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATTA SİYASAL İSTİKRAR
AÇISINDAN SEÇİM KÜLTÜRÜ

2.1	Cumhuriyet Halk Partisi Dönemi	21
2.1.1	Partinin Oluşum Süreci	21
2.1.2	Cumhuriyet Halk Partisi Programı	23
2.1.3	Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü	25
2.1.4	Cumhuriyet Halk Partisi’nin Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsiliyeti	27
2.2	Demokrat Parti Dönemi	28
2.2.1	Partinin Oluşum Süreci	28
2.2.2	Demokrat Parti Programı	30
2.2.3	Demokrat Parti Tüzüğü	31
2.2.4	Demokrat Parti’nin Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsiliyeti	33
2.3	Adalet Partisi Dönemi	35
2.3.1	Partinin Oluşum Süreci	35
2.3.2	Adalet Partisi Programı	40
2.3.3	Adalet Partisi Tüzüğü	40
2.3.4	Adalet Partisi’nin Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsiliyeti	42
2.4	Anavatan Partisi	44
2.4.1	Partinin Oluşum Süreci	44
2.4.2	Anavatan Partisi Programı	46
2.4.3	Anavatan Partisi Tüzüğü	47
2.4.4	Anavatan Partisi Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsiliyeti	48

2.5	Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi	49
2.5.1	Partinin Oluşum Süreci	49
2.5.2	Adalet ve Kalkınma Partisi Programı	51
2.5.3	Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü	51
2.5.4	Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsiliyeti	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2002-2018 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNE YÖNELİK OY POTANSİYELİ ANALİZİ

3.1	2002 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	54
3.1.1	2002 Milletvekili Genel Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli	58
3.1.2	AK Parti 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	60
3.1.2.1	AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı	60
3.1.3	CHP 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	62
3.1.3.1	CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı	62
3.2	2007 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	64
3.2.1	2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli	65
3.2.2	AK Parti 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	67
3.2.2.1	AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı	67
3.2.3	CHP 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	69
3.2.3.1	CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı	69
3.3	2011 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	71
3.3.1	2011 Milletvekili Genel Seçimi 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı	72
3.3.2	AK Parti 2011 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	74
3.3.2.1	AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı	74
3.3.3	CHP 2011 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	76

3.3.3.1	CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı	76
3.4	7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli Analizi....	78
3.4.1	AK Parti 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli .	81
3.4.1.1	AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı	81
3.4.2	CHP 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli.....	83
3.4.2.1	CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı	83
3.5	1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli.....	85
3.5.1	1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli Analizi	86
3.5.2	AK Parti 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli ...	88
3.5.2.1	AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı	88
3.5.3	CHP 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Oy Potansiyeli.....	90
3.5.3.1	CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı	90
3.6	2018 Genel Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	92
3.6.1	2018 Genel Milletvekili Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli....	93
3.6.2	AK Parti 2018 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli.....	94
3.6.2.1	AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı	94
3.6.3	CHP 2018 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	96
3.6.3.1	CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı	96
SONUÇ.....		99
EKLER.....		106
KAYNAKÇA.....		109

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: CHP Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsilîyeti	27
Tablo 2: 1950 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde Partilerin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları.....	33
Tablo 3: 1954 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde Partilerin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları.....	34
Tablo 4: 1957 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde Partilerin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları.....	35
Tablo 5: 1961 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde Partilerin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları.....	42
Tablo 6: 1965 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde Partilerin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları	43
Tablo 7: 1969-1977 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP ve AP'nin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları	43
Tablo 8: Anavatan Partisi 1983-1999 Milletvekili Genel Seçim Dönemi Temsilîyeti	48
Tablo 9: 2002-2018 Yılları Arasındaki Milletvekili Genel Seçimlerde AK Partinin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları	53
Tablo 10: 2002 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları.....	55
Tablo 11: 2002 Milletvekili Genel Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli	58
Tablo 12: AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı	61
Tablo 13: CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı.....	63
Tablo 14: 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli	64
Tablo 15: 2007 Milletvekili Genel Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli	66
Tablo 16: 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı	68
Tablo 17: 2007 Milletvekili Genel Seçimleri CHP'nin 16 Büyükşehirde Oy Durumu	70
Tablo 18: 2011 Milletvekili Genel Seçimleri.....	71
Tablo 19: 2001 Milletvekili Genel Seçimlerinde 16 Büyükşehirde Oy Durumu.....	73

Tablo 20: 2011 Milletvekili Genel Seçimleri AK Partinin 16 Büyükşehirdeki Oy Dağılımı	75
Tablo 21: 2011 Milletvekili Genel Seçimleri CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı.....	77
Tablo 22: 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Partilerin Aldığı Oy Sayısı	78
Tablo 23: 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Durumu	80
Tablo 24: 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri AK Partinin 16 Büyükşehirde Aldığı Oy Dağılımı	82
Tablo 25: 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimleri CHP'nin 16 Büyükşehirde Oy Dağılımı	84
Tablo 26: 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Partilerin Aldığı Oy Oranları	85
Tablo 27: 1 Kasım Milletvekili Genel seçimlerinde Alınan Oyların 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı.....	87
Tablo 28: 1 Kasım Seçimlerinde AK Parti Oylarının 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı.....	89
Tablo 29: 1 Kasım MV. Genel Seçimlerinde CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı.....	91
Tablo 30: 2018 Milletvekili Genel Seçimleri Partilerin Aldığı Oy Oranları.....	92
Tablo 31: 2018 Milletvekili Genel Seçimleri de Alınan Oyların 16 Büyükşehirde Dağılımı	93
Tablo 32: 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı	95
Tablo 33: 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı	97

KISALTMALAR LİSTESİ

AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi TBMM
DSP	: Demokratik Sol Parti
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MKYK	: Merkez Karar ve Yönetim Kurulu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurulu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti

GİRİŞ

Siyasal kültür, toplumun siyasal yapı ve siyasal sisteme ilişkin gösterdiği inanç, tutum ve yaklaşımlardır. Toplum, siyasal olguları anlamlandırma sürecinde siyasete yönelik oluşturduğu değer yargılarıyla siyasal eylem ve davranışlarını şekillendirmeye çalışır. Siyasal kültür ile siyasal yapı arasındaki uyum siyasal gelişmeyi de etkilemektedir. Bir toplumda benimsenen siyasal kültür, siyasal yapıyla benzeşiyorsa o toplumun siyasal yapısında düzen ve kararlılık hakimdir. Siyasal kültür, siyasal sistemin işleyişi ve devam etmesine yardımcı olan bir araçtır.

Almond ve Verba'ya göre, siyasal kültür ile siyasal yapı arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Siyasal kültür ile siyasal yapı arasındaki uyum, siyasal sistemin istikrarlı olarak devam etmesini sağlarken, ikisi arasında yaşanan uyumsuzluk ise siyasal sistemin istikrarsızlığa düşmesine neden olmaktadır. Almond ve Verba, siyasal kültürün siyasal sistem üzerindeki etkisini daha iyi tanımlayabilmek için mahalli, tebaa ve katılımcı olarak üç kültür tipi öngörmüşlerdir. Bu kültür tiplerinin bir çok sebepten dolayı saf olarak ortaya çıkma ihtimali düşük olduğundan, daha çok karma tiplerle ortaya çıktıklarını ileri sürmüşlerdir. Oluşan kültür tipleri siyasal yapı hakkında da bilgi vermektedir. Mahalli-tebaa kültür tipi, imparatorlardaki siyasal kültürü; Mahalli-katılımcı kültür tipi, Üçüncü Dünya ülkelerindeki siyasal kültürü ve Tebaa-katılımcı kültür tipi, halkın kendisi hakkındaki bilincin yetersiz olduğu yalnızca siyasal sistemin çıktı boyutunun ön planda tutulduğu, otoriter bir hükümet beklentisi olan siyasal kültürü tanımlar. Bu üç karma siyasal kültür demokrasi ile uyumluluk gösteren karma siyasal kültür tipleri değildir. Demokrasi ile uyumluluk gösteren, bu üç siyasal kültürden etkilenen ve katılımcı bir siyasal kültür olan Civic Kültür'dür. Civic Kültür'ün etkili olduğu toplumlarda pek çok vatandaş siyasal sistemde aktif olarak yer alır. (Çalışkan, 2018: 56-7)

Türk siyasal kültürünü incelendiğinde Almond ve Verba'nın öngördüğü kültür tiplerinin dönem dönem var olduğu görülmüştür. Türk siyasal kültürün şekillenmesinde Osmanlı'nın ve Cumhuriyet'e geçişte yaşanan sürecin de etkisi vardır. Osmanlı siyasi kültüründe siyasi otorite kavramı üzerinde durularak, siyasi otoritenin her şeyden önce geldiği düşüncesi hakim olmuştur.

Bununla birlikte Türk siyasal kültüründe zaman içinde demokrasiyi destekleyen pek çok unsur ortaya çıkmış ve Türk toplumu daha çok bilinçlenerek, siyasal alanda temsil olanağını elde etmiştir.

Türkiye, dönem dönem kesintiler yaşasa da çok partili hayata ve temsil geleneğine sahip bir ülkedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan 1946 yılına kadar tek partinin hüküm sürdüğü bir yönetim söz konusuydu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye savaşa girmemiş olmasına ve savaş sırasında tarafsızlığını korumasına rağmen, savaşın sonuçlarından doğrudan etkilendi. Savaş bitiminden sonra oluşan ekonomik ve siyasi düzen Türkiye'yi değişime zorladı. Türkiye bu yeni koşullar karşısında Batı dünyasına yaklaştı ve demokrasi konusundaki eksiklerini giderme gayretinde oldu. Türkiye'de demokrasiye geçişte, iç ve dış sebepler etkili olduğu kadar CHP yöneticilerinin demokratik hayata geçme yönünde gösterdikleri kararlılık da en büyük etmen olmuştur. Türkiye'de demokrasiye geçiş Batı'dan daha farklı olarak halk dışında gerçekleştirilerek halka benimsetilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de demokrasi toplumsal tabanda oluşan halk ayaklanması ya da toplumsal sınıfların bir kazanımı olarak ortaya çıkmamış, yöneticilerin algılama biçimleri ve aldıkları kararlar doğrultusunda gerçekleşmiştir. (Avşar ve Kaya, 2012: 117)

Türkiye'de çok partili hayata geçildikten sonra birçok parti kurulmuştur ve bu partilerden bazıları derin izler bırakarak Türk siyasal hayata yön vermiştir. Çok partili hayata geçtikten sonra Türkiye'de toplam 19 Milletvekili Genel Seçimleri yapılmıştır ve bu seçimlerde tek başına hükümet kuran siyasi partiler; Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi'dir.

Çalışmada niteliksel paradigmaya dayalı bir inceleme gerçekleştirilmiş, istatistiki betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. 2002- 2018 yılları arası yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde partilerin aldığı oy durumu ile ilgili Yüksek Seçim Kurulu (YSK) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden yararlanılmıştır.

Çalışmada, Türkiye'de yapılan son altı Milletvekili Genel Seçim verileri etrafında AK Parti ve CHP'nin 16 Büyükşehirdeki oy potansiyeli analiz edilerek, alınan oy oranlarındaki değişimler ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Türkiye’deki siyasal yapıyı daha iyi anlayabilmek için “Siyasal kültür ve Türk siyasal kültürü” konu başlığı altında ele alınacaktır. Bu bölümde, ilk olarak siyasal kültür kavramı çeşitli yönleriyle incelenecek, daha sonra Türk siyasal kültürünü belirleyen ideolojiler ve demokrasi ile arasındaki ilişki irdelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümü, “ Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayat ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Kültürü” konu başlığı altında incelenecektir. Siyasal istikrar güçlü ve sürekli hükümetler tarafından kurulacağı düşüncesiyle bu bölümde çok partili yaşamda tek başına hükümet kurmuş olan Demokrat Parti’nin, Adalet Partisi’nin, Anavatan Partisi’nin ve AK Parti’nin oluşum süreci, parti programı, parti tüzüğü ve katıldıkları Milletvekili Genel Seçim dönemlerine göre temsiliyeti çerçevesinde ele alınacaktır. Üçüncü bölüme yardımcı olması amacıyla çok partili hayatta tek başına hükümet kuramayan fakat uzun yıllar ülkede tek parti olarak yönetimde söz sahibi olan Cumhuriyet Halk Partisi’ne de yer verilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümü “ 2002-2018 Milletvekili Seçimlerine Yönelik Oy Potansiyeli Analizi” konu başlığı altında incelenecektir. Çalışma nüfus sayısı bakımından önde gelen 16 Büyükşehirle kısıtlanarak İstanbul, Bursa, Kocaeli, İzmir, Manisa, Antalya, Adana, Mersin, Hatay, Samsun, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Ankara, Konya, Kayseri şehirlerinde AK Parti ve CHP’nin son altı Milletvekili Genel seçimlerindeki oy potansiyeli analiz edilerek, oy değişimleri ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL KÜLTÜR VE TÜRK SİYASİ KÜLTÜRÜ

1.1 Siyasal Kültür Kavramı

Toplumla bireyi birbirine bağlayan en önemli unsur olan siyasal kültürün temelinde yurttaşlık kültürü yatar. Siyasal kültürü iyi tanımlayabilmek için kültür sözcüğünün içeriğini iyi bilmek gerekir. Kültür genellikle uygarlıkla eş anlamlı kullanılmaktadır. Taylor’a göre “Kültür veya uygarlık geniş etnografik anlamda anlaşıldığında: bilgiyi, inancı, sanatı, hukuku, ahlakı, adaletleri ve toplumun bir üyesi olarak bireyin kazandığı yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.” (Çam,1987:206) Kültür, bizim toplumsal varlıklar olarak özümüzü ifade eden, asıl beşeri karakterimizdir. Kültür, bize kim olduğumuzu, nasıl davranmamız gerektiğini açıklayan değerleri, sembolleri, beklentileri içinde barındıran bir kavramdır. (Hague ve Harrop, 2016: 113)

Kültürün genel kurucu öğelerini şu şekilde sıralayabiliriz: (Çam, 1987: 206)

- Bireyler tarafından öğrenilen kültür bir veri olarak benimsenmektedir.
- Kültürün toplumun ortak malı olup, zamanla herkes nitelikleri üzerine anlaşılmaya varmıştır.
- Kültür kuşaktan kuşağa devredilir.
- Kültür belirli bir ortamda biçimlenmiş ve kalıplaşmıştır.

Öztekin’e göre siyasal kültür, bir toplumun siyasal sistemi içerisinde var olan siyasal oluşumlar olarak adlandırdığımız devlet, parlamento, hükümet, siyasal iktidar, demokrasi, seçim vb. gibi kavramlar konusundaki bilgisi, görgüsü, alışkanlıkları ve yaklaşımıdır. (2007: 215)

Turan’a göre siyasal kültür, bir toplumun siyasete yönelik inanç, tutum duygu ve değer yargılarının birleşimidir ve toplum üyeleri siyasal olguları nasıl anlamlandıracağını siyasal eylemlerini ya da davranışlarını nasıl biçimlendireceğini oluşturulan bu bütüne bakarak belirler. (1998: 826)

Siyasal Kültür; Bir toplumun siyasal yapı ve siyasal sistem üzerine tutum, inanç, değer ve duyguları tanımlayan bir kavramdır. Toplumdaki sosyal, ekonomik ve siyasal değişim süreçlerinden etkilenmektedir. Bu nedenle siyasal kültür, o toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal süreçleriyle bir bütünlük arz etmektedir. ( rs, 1996: 135)

Bir toplumun siyasal kültürü o toplumun sosyal mobilizasyonu (toplumsal değişimi) sonucu değişikliğe uğrayabilir. Sosyal mobilizasyon eski değerlerin, ekonomik, psikolojik hukuksal alışkanlıkların aşınması sonucu, toplumun yeni alışkanlıklar, davranışlar edinmeye başlaması sürecidir. ( ztekin, 2007: 216)

Sarıbay'a göre(1998) siyasal kültür denildiğinde ulusun siyasal gelenekleri veya kamu kurumlarında etkili olan özellikler akla gelmektedir. Siyasal kültür kavramı içerisinde siyasal hayatta iz bırakan resmi olmayan kurallar ve toplumda h kim olan ideolojiler yer almaktadır. Siyasal  n yargılar, nelerin meşru olup olmadığı, siyasal üslup gibi pek çok özellik siyasal kültür ile açıklanmaya çalışılmıştır. (Akt. Akın, 2013: 78)

Siyasal kültürün yaklaşımasının kurucusu Gabriel Almond ve Verba siyasal kültürü, "Toplumun tüm nüfusunun duyuş, düşünüş ve değerlendirilişlerinde içselleştirilmiş olan siyasal sistemi kastediyoruz" şeklinde açıklamaktadır. (Altındal, 1982: 14)

G.Almond ve S. Verba'nın siyasal kültür kavramının açıklanmasında büyük katkısı olmuştur. 1958-1963 yılları arasında beş ayrı ülkede (A.B.D, İngiltere, İtalya, Batı Almanya ve Meksika) gerçekleştirdikleri araştırmanın amacı demokrasinin kültürel temellerini saptamaktır. Siyasal tavır, yöneten-yönetilen ilişkilerinde karşılıklılık, katılmacı karar alma süreçleri gibi unsurlar kültürel bütün inanış sistemine sıkı sıkıya bağlıdır. Almond ve Verba demokratik siyasal kültürün birleşenlerini açıklarken kültürü psikolojik bir yaklaşımla tanımlamaktadır. Onlara göre kültür bireyler tarafından siyasal sistem ve sosyal nesnelerin psikolojik olarak benimsenmesidir. Siyasal yapı, sosyal roller ve bu roller arasındaki ilişkilere bağlı olarak algılanmaktadır, Aynı şekilde sosyal yapı da siyasal sistem, siyasal yapı ve siyasal kültürle ayrı düşünülemez. ( am, 1987: 307)

Siyasal kültür kavramı sadece kitlelere değil siyasi elitlere de uygulanacak bir kavramdır. Verba'ya göre elit siyasi kültür siyasi iktidar noktasına en yakın olan kişilerin inançları, tutumları ve fikirlerinden oluşur. Liberal demokraside elitler daha liberal daha derinlikli bir bakış açısı sergiler. Elitler iki açıdan siyasi istikrarın unsurudur. Birincisi elitler özgüven sahibi kişilerdir. Kendinde yönetme hakkını gördüğü zaman siyasi bir düzenin ayakta kalması daha bir muhtemeldir. İkincisi ise elitler uzlaşısıdır. Bölünmüş toplumlardaki liderler arasındaki uzlaşmaya varma arzusu gruplar arasındaki düşmanlığı azaltabilir ve siyasi düzenin ayakta kalmasına yardımcı olabilir. (Hague ve Harrop, 2016: 127)

Gabriel Almond ve Sidney Verba siyasi kültür ile ilgili yaptıkları araştırmalarda eğitilmiş insanların eğitilmemişlere göre siyasi sistem ve yapı hakkında daha fazla bilgiye sahiptir sonucunu çıkarmışlardır. Yine aynı araştırmaya göre eğitim seviyesi yüksek, siyasi kültürü gelişmiş toplumların şu ortak özellikleri vardır: (Öztekin, 2007: 217)

- Bu tür toplumlarda insanlar siyasi yeniliklere ve değişimlere geleneksel atalarından daha istekli davranmaktadırlar. Amaçlarını gerçekleştirmek için geleneksel, alışılmış düzenden çok yeni değişim ve gelişimleri önemserler.
- İnsanlar sadece kendi çevrelerindeki sorunlarla değil tüm toplumun sorunlarıyla ilgilenirler.
- Siyasi kültür açısından gelişmiş toplumlar geçmişe takılmaktan çok, gelecekle ilgili çalışmalar ve çabalar içinde kendilerini bulurlar.
- Bireyler siyasi sistem içinde örgütlenmeye önem vererek, örgütleriyle birlikte sistemde yer almaya çalışırlar. Bu tür etkinliklere ilgi duyarlar.

1.1.1 Siyasi Kültür ile Yakın İlişkili Kavramlar

Siyasi kültür ile ilgili araştırmaların en temel konusu istikrarlı bir demokrasiyi en çok destekleyen siyasi tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için Civic (Sivik) kültür, siyasi güven, beşeri sermaye ve post-materyalizm gibi fikirler kullanılmış ve geliştirilmiştir. (Hague ve Harrop, 2016: 113-126)

➤ **Civic kültür:** Almond ve Verba The Civic Culture çalışmalarında içerisinde liberal demokrasinin gelişip pekiştiği siyasal kültürün özelliklerini incelemeye çalışmışlardır. Almond ve Verba istikrarlı bir demokrasinin kaynağını civic kültür olarak tanımlamışlardır. Civic bir kültürde pek çok vatandaş aktif olarak yer alır fakat pasif bir azınlık sistemi gerilimlerden koruyarak istikrar kazanmasına yardımcı olur. Ayrıca katılımcılar katılmadıkları kararlarda reddedici bir tutum sergilemezler. Pasiflik ölçütü siyasal sistemde bir denge oluştururken, gerilim dönemlerinde ayakta kalmasını sağlamaktadır. Civic ideale yakın olan ülkelerde yurttaşlar hükümeti etkileyebileceklerini bildikleri halde bunu yapmayarak hükümete hareket serbestliği tanımaktadırlar. Civic kültür pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Bunlardan birinde siyasal kültür kavramının sınırlılıklarına dikkat çekmiştir. Yazarların ırk ve sınıf alt kültürleri daha fazla dikkat çekmeleri öne sürülmektedir. Ayrıca yazarların siyasal kültürün kökenleri ve evrimine ilişkin ayrıntılı bir açıklama getirmemeleri eleştirilmektedir.

➤ **Siyasal Güven ve Beşeri Sermaye:** Siyasal güven yöneticilerin genellikle iyi niyetli oldukları ve yönetilenlerin çıkarlarına etkili bir biçimde hizmet ettikleri yönündeki inancı anlatır. Başkalarına duyulan güven beşeri sermayeyi oluştururken, hükümete duyulan güven siyasal sermayeyi oluşturur. Siyasal güvene sahip yurttaşların hükümet ile aralarındaki bağ daha kuvvetlidir ve problemler karşısında hükümetle ortak bir çözüm bulma esnekliğine sahiptirler. Olumlu bir siyasal kültüre sahip bölgelerde güven ve iş birliği ön plandadır.

➤ **Kuşaklar ve Post Maddi Değerler:** Siyasal kültürdeki değişimleri incelemek için siyasal kuşaklar kavramından yararlanılmaktadır. Her kuşak kendisinden önceki ve sonraki kuşakları temel alarak siyasal bir perspektif geliştirme yeteneğine sahiptir. Siyasal kuşak ayırt edici deneyimlere sahip olan bir yaş grubunu anlatır; değerler ve deneyimler sahiplendiği bakış açısını belirler. Kuşakların birbirlerinin yerlerini almasıyla siyasal kültür de yavaş yavaş dönüşür.

- **Post-materyalizm:** Siyasal kültür kavramını anlamlandırmaya çalışılırken değinilen faktörlerden biri de post-materyalizmdir. “Post materyalizm kişinin kendini ifade etmesiyle ilgili değerlere bağlılığını anlatan beşeri çeşitliliği ve bireysel özgürlüğü ve özerkliği vurgulayan bir terimdir”. Bu değerler eğitilmiş gençler arasında maddi refahı ve vurgulayarak geleneksel yaşam değerlerinin yerini alır. Ülke içinde post-materyalist oran ne kadar yüksek ise demokraside o denli refah içerisindedir. Post-materyalizm ancak eğitim düzeyi, sanat, sosyal bilimlerle alınan üst seviye eğitimin yol açtığı liberal bakış açısıyla anlaşılmaktadır. Örneğin Post-materyalizm Danimarka, Hollanda ve Batı Avrupa gibi eğitim düzeyi yüksek ülkelerde yaygınken, Yunanistan gibi eğitim düzeyi daha düşük olan yoksul Avrupa ülkelerinde daha az yaygındır.

1.2 Siyasal Kültürün Oluşumu

Çocuklarda siyasal kültür dediğimiz siyasal bilinçlenme, çocukluk yıllarında başlamaktadır. İnsanlar çocukluk yıllarında siyasal kültürlerinin çok fazla gelişmediğinden dolayı siyasal kültürle ilgili bilgileri genelleme şeklinde öğrenmektedirler. Yaş ilerledikçe, eğitim seviyeleri arttıkça bu bilgileri daha ayrıntılı olarak öğrendikleri saptanmıştır. Ayrıca siyasal kültürün oluşumunda ve gelişmesinde eğitim, aile, çevre, mevcut siyasal, kültürel, toplumsal sistem ve düzenin rolü yadsınamaz. (Öztekin, 2007: 218-219).

1.3 Siyasal Kültürün Kökenleri

Siyasal kültürün oluşumunu araştırırken çeşitli kültürlerin birbirleri arasındaki etkileşimi ve kültür değişim sürecini araştırmak gerekir: (Turan, 1977: 34-37)

- Öncelikle vurgulanan husus, toplumdaki değerlerin bireylerin maddi ve manevi ihtiyaçlarından ayrı tutulamayacağıdır. Örneğin; İkinci Dünya Savaşından sonra sermaye sahipleri devletçilik felsefesinin kendilerine engel teşkil ettiğini düşünerek, iktidarı etkileyen demokratik bir siyasal süreci arzulamışlardır.

- İkinci olarak siyasal kültür, toplumsal kültürün öğelerinden ve uluslararası hareketlerden ayrı düşünülemez. Siyasal demokrasinin yaşamasını inceleyen Henry Eckstein'e göre; Demokratik siyasal sistemin gerektirdiği otorite anlayışı kurumlardaki otorite anlayışı ile çelişiyorsa bu durum demokratik bir sistemin işleyişini olumsuz yönde etkiler. Kültür otoriteye itaat, sınırsız disiplin gibi kavramları vurgularken siyasal sistemin eşitlik, katılım, çokçuluk gibi vurgulanan değerleriyle bir kültür gelişmesi yaratmaktadır.
- Üçüncü olarak siyasal kültürü siyasal sistemi yönlendiren kadroların düşünceleri ve eylemleri de biçimlendirir. Fakat kadroların tüm istedikleri değerleri toplumun tümüne kabul ettirmeleri de olanaklı değildir.
- Dördüncü olarak, siyasal kültürü somut tecrübeler belirler. Kişiler inançlarını, anlayışlarını zorda kalmadıkça değiştirme taraftarı değildir. Hatta çoğu zaman tecrübeleri ile inançları çeliştiğinde tecrübelerini inançlarına göre tekrar yorumlayarak eğilimlerine uyarlarlar. Eğer inançlarla tecrübeler arasında tutarsızlıklar çok büyükse inançlar değiştirilebilir.

Yerleşmiş siyasal değer ve inançların değiştirilmesi kolay değildir. Siyasal “kültürün çok azı yeniliği tamamıyla özümsemekte ve kabul etmektedir. Siyasal kültür bireylerin ortak tarihlerinin ürünüdür. Kamusal ve kişisel deneyimler söz konusu olduğundan siyasal değerler ve inançların değişimi zamanla ve yavaş olmaktadır. Yeni bir siyasal kültür daha önceki siyasal kültürü tamamıyla yok sayamaz. Genellikle yeni kültür eskinin üzerine inşa edilmekte, eskinin kalıntıları yeni kültürde görülmektedir. Yeni kültürün benimsenme derecesi çeşitli kesimler arasında farklılıklar göstermektedir. Örneğin toplumda siyasal seçkinlerin siyasal katılıma sıcak bakması yeni kültüre uyum sağlamalarını kolaylaştırabilir. Bu durum toplumdaki uyum sağlamayan diğer kesimlerle arasını açacağından sistem açısından olumsuzlukları da beraberinde getirebilir. Sosyal düzeyde yeni kültüre açık olan toplumlar değişiklikleri olumlu olarak karşılarlar. Bu süreci dinsel, siyasal, ekonomik olarak yorumlama yetenekleri yüksektir. Bunun tam aksine farklılaşmanın düşük

olduğu toplumlarda ise tümünden reddetme, direnç gösterme ya da tümüyle ve birden bire benimsenme süreci görülmektedir. (Çam, 1987: 309)

Almond, siyasal kültürün boyutlarını üç düzeyde incelemektedir: (Çam, 1987: 308)

- i Bilme, algılama, inanma biçiminde siyasal kültür: Birey içinde yaşadığı toplumun siyasal kurumları hakkında yüzeysel bir bilgiye sahiptir. Siyasal kurumlarda kimlerin rol oynadığı, Siyasal partilerin içerikleri, renkleri vs. gibi konularda bilgi sahibidir.
- ii Duygusal boyut: Bilme, algılama, inanma aşamasının ötesinde olup daha belirsiz bir aşamadır. Birey bu aşamada siyasal yapıyı duygusal bir planda algılar. Herhangi bir siyasal olay karşısında heyecanlanabilir, korku duyabilir ya da bir politikacıdan nefret edebilir veya ona bağlanabilir.
- iii Değerlendirici Boyut: Birey siyasal olgular karşısında belirli değer yargıyla hareket eder. Daha önceden edinilmiş değer yargılarıyla yeni siyasal olgular değerlendirilebilir.

1.4 Siyasal Kültür Tipleri

Siyasal kültürün boyutları ülkelere ve etnik gruplara göre farklılık gösteren siyasal kültürü oluşturmaktadır. Bu üç boyuttan kaynaklanan düzey farklılıklarına göre üç tür siyasal kültür modeli geliştirilmiştir. (Çam, 1987: 308)

Gabriel Almond ve Verba üç tip siyasal kültürden söz etmektedirler: (Altındal, 1982: 14-18)

- Cemaatçi Siyasal Kültür: Dar görüşlü olarak nitelendirilen bu tip kültürün duygusal ve normatif olduğu bilimsel olmadığı savunulmaktadır.
- Uyruk(sal) Siyasal Kültür: Bu kategoriye girenler ülkenin siyasal yapısından ve hükümetin otoritesinden haberdardırlar ve siyasal sistem hakkındaki düşüncelerini olumlu veya olumsuz dile getirebilmektedirler.

- Katılımcı Siyasal Kültür: Bu bölümde yer alan bireyler “activism-eylemcilik” yönleriyle öne çıkarak görüşlerini benimsedikleri sınıfın rollerine uygun davranışlar ortaya koymaktadırlar.

Siyasal kültür tipleri siyasal yapı arasındaki uyum siyasal gelişme açısından önem taşımaktadır. Örneğin yerel kültür merkezîyetçi olmayan geleneksel yapıyla, bağımlı kültür daha merkezîyetçi yapının olduğu despot bir yapıyla, siyasal katılma kültürü ise gelişmiş demokratik bir yapıyla uyum içindedir. Eğer bir toplumdaki siyasal kültür tipi siyasal yapıyla benzerlik gösteriyorsa o toplumun siyasal yapısında kararlılık ve düzen ön plandadır. Bunun aksine siyasal kültür ve yapı arasındaki uyumsuzluklar siyasal sistemin işleminde aksaklıklara neden olabilir. Siyasal kültür ve siyasal yapının birbirleriyle uyum içinde olması siyasal rol yapıları ile siyasal değerler arasındaki ilişkiye bağlıdır. Siyasal kültür ile siyasal yapılardaki uyum yüksek olduğu müddetçe siyasal değişme çok fazla görülmemekte ya da etkisi az, denetlenebilir bir görünüm taşımaktadır. Siyasal değişimin diğer bir kaynağı ise uluslararası ilişkilerdir. Dış dünyaya ile ilişkiler ve modernleşme süreçleri sonucu siyasal kültür ile siyasal yapı arasında çatışmalar çıkabilir, aralarındaki ahenkte bozulmalar görülebilir. Bunun nedeni ise yabancı bir kültürün üyelerinin ya da kurumlarının yerli kültürde değişikliklere yol açmasıdır. Kültürel değişme meydana geldiğinde siyasal kültür ve yapılar arasında dengesizlikler görülür ve aralarındaki uyum siyasal değişimle sağlanmaya çalışılır. Siyasal kültürdeki uyumsuzluk sosyal hareketlilikten de kaynaklanabilir. Sosyal hareketlilik hiyerarşik bir düzende bireylerin pozisyonları değiştirebilmesi, birinden diğerine geçebilmesidir. Bu süreç sonucunda yeni sosyalleşme ve davranış kalıpları belirlenir. Sosyal hareketlilik siyasal kültür ve siyasal yapı arasındaki ahengi bozan en önemli etkenlerden biridir. (Çam, 1987: 309)

1.4.1 Siyasal Alt Kültür

Bir ülke açısından bu üç kültürde tek bir anlayış söz konusu değildir, yer yer alt siyasal kültürler görülebilir. (Çam, 1987: 308)

Siyasal kültürü etkileyen nedenlere baktığımızda toplumun değişik kesimlerinde görülen değerler, inanışlar, anlayış kurallarını ve toplum içinde farklı

kesimleri temsil eden alt grupları görebilmek mümkündür. Siyasal kültür kendi içinde çeşitlilik göstererek, farklı temellere dayanan alt kültürlerden oluşmuştur. Her ne kadar alt kültürlerin gösterdikleri farklılara rağmen, alt kültürlerin genel kültürle ortak yönleri ve siyasal kültürün parçasını oluşturan özelliklere sahip olması gerekir. (Turan, 1977: 37-39)

Siyasal kültür, sadece mevcut siyasal sistem ile uyumluluğunu, meşruiyetini kabul etmiş ve bunun devamlılığını isteyen kişilerin ürettikleri kültür olarak kabul edilemez. Nasıl ki toplum birbirinden farklı değerleri, inançları, pek çok alt kültürleri barındırıyorsa, aynı şekilde homojen bir siyasal kültürden bahsetmek de mümkün değildir. Bunun aksine toplumda birbiriyle etkileşim içinde olan farklı siyasal kültürden bahsedilebilir. Tarih boyunca siyasal yapıda iktidarla aynı fikirde olmayan, sistemin eksikliklerini ortaya çıkaran ve yanlışlıklarıyla mücadele etmeye çalışan siyasal kültürler ve gruplar olmuştur. Siyasal alt kültürün oluşmasını sağlayan inançlar, değerler ve ideolojiler siyasallığın hem de toplumsallığın insana özgü durumlarından birisidir. (Akın, 2013: 78-79)

Toplumda azınlık dinlere mensup kişilerin laikliği savunması dinsel farklılaşmanın siyasi kültürü farklılaştırmasına örnek gösterilebilir. Ayrıca toplumdaki bazı kesimlerin, çeşitli tecrübeler edinmiş olması siyasi kültürde farklılaşmalara yol açabilir. Söz gelimi, savaş sırasında bir ülkenin bazı bölgeleri işgale uğramışsa buna tanıklık eden kişiler dış politikada işgalci ülkelere karşı daha sert bir tavır sergileyebilmektedirler. (Turan, 1977: 39)

İnsanlar arası karmaşık ilişkileri barındıran sistemlerde homojen bir yapıdan söz etmek mümkün değildir. Farklılıklar üzerine kurulu bu tür yapılarda değişik kültürlerin bir arada yaşayabildikleri görülebilmektedir. Toplumsal kültürdeki farklılaşmalar, siyasi kültürün farklılaşmasına yol açabilir. Toplumda azınlık dinlere mensup kişilerin laikliği savunması dinsel farklılaşmanın siyasi kültürü farklılaştırmasına örnek gösterilebilir. Ayrıca toplumdaki bazı kesimlerin, çeşitli tecrübeler edinmiş olması siyasi kültürde farklılaşmalara yol açabilir. Söz gelimi, savaş sırasında bir ülkenin bazı bölgeleri işgale uğramışsa buna tanıklık eden kişiler dış politikada işgalci ülkelere karşı daha sert bir tavır sergileyebilmektedirler. Bir

toplumda ya da siyasal sistem dahilinde oluşan alt yasal kültürler sürekli olarak kendi siyasal kültürlerini üretebilirler. Bu durumu özellikle demokrasiye dayanan siyasal sistemlerde görebiliriz. Siyasal partiler, sendikalar, sivil toplum kuruluşları gibi siyasal örgütlenmeler farklı siyasal kültürlerden beslenmektedirler. Siyasetin iktidar amacı doğrultusunda çatışma ve mücadele gibi önemli bir temeli olduğu göz önüne alındığında, bir siyasal sistemde çok sayıda farklı siyasal kültürün bir arada var olabileceği ortaya çıkar. (Akın,2013: 79-80; Turan, 1977: 37-39)

Siyasal kültürü oluşturan siyasal kurumlar ve siyasal yönlü alt yapılar siyasal kültür ile anlam kazanmaktadır. Siyasal kültürü, bireylerin siyasal sistemdeki eylemlerini, inançları ve tutumları da oluşturmaktadır. (Çam, 1987: 308)

1.5 Siyasal Kültür ve Toplumsallaşma

Siyasal kültür ve siyasal toplumlaşma kavramları birbirleriyle ilişki içerisinde olan kavramlardır. Dolayısıyla bu iki kavramın birlikte ele alınması konuya daha açıklayıcı bir yaklaşım getirmektedir. (Akın, 2013: 77)

“Her siyasal sistemde, toplum üyelerinin siyasal sisteme ilişkin inançları ve tutumları olduğu gibi, siyasete ilişkin davranış kuralları bulunmaktadır. Bunların tümü siyasal kültürü oluşturmaktadır.” Siyasal kültürün siyasal süreçte iki temel işlevi vardır. İlk olarak kültür bazı inanç ve davranış kurallarını standartlaştırmasından dolayı, siyasal sürecin işleyişini kolaylaştırmaktadır. Örneğin siyasal süreçte dinin siyasal kararları etkilemesini doğru bulmayan bir toplum, inanç farklılıklarından kaynaklı gerilimden büyük ölçüde korunmuş olur. İkinci olarak, siyasal kültür mevcut siyasal sistemin benimsenmesini ve devamlılığını sağlayan bir araçtır. Örneğin; Franko İspanyası gibi Faşist toplumlarda, siyaset ile yüksek mevkideki kişilerin ilgilenmesi gerektiği inancı yaygındı. Yerel halkın kendi işleri ile meşgul olması gerektiğinin öğretilmesinin amacı sistemi kabul ve devam ettirme endişesi ile açıklanabilir. (Turan, 1977: 33-34)

1.6 Toplumsal Değişme ve Siyasal Kültür

İlter Turan, Türkiye’de ikinci dünya savaşından sonra siyaset alanında gerçekleşen önemli değişimleri dört başlık altında incelemiştir. Bunlar;

demokratikleşme, demografik alanda kentleşme, iktisat alanında ticarileşme ve sanayileşme, dış dünya ile ilişkilerde ise uluslararası bütünleşmedir. (1998: 826-29)

• Demokratikleşme

Toplumsal gelişme kuramlarında demokratikleşme genelde iktisadi ve sosyal değişimin bir ürünü olarak düşünülse de Türkiye’de demokratikleşme süreci hızlı sosyo-ekonomik değişimden önce gerçekleşmiştir. Cumhuriyet ideolojisi, tek parti sistemini vazgeçilmez bir yapı olarak görmemiş, sadece şartlar uygun olmadığından siyasal rekabete girmediklerini açıklamıştır. Arada geçen sürede demokratikleşme yolunda adımlar atılmış, seçmen kütükleri oluşturulmuş, başka partilere örgütsel model oluşturacak bir siyasi parti modeli geliştirilmiştir. Ancak, asıl demokratikleşme sürecini hızlandıran İkinci Dünya Savaşında Sovyet Bloğunun karşısında olan Birleşik Amerika önderliğindeki Batı Bloğuna katılma arzusu olmuştur. 1946-1950 yıllarındaki yasalarda demokratik sürece katkı sağlayacak bazı değişiklikler yapılmıştır. 1950 seçiminde Demokrat Partinin zaferiyle iktidar değişikliği yaşanmıştır. Demokrasinin ilk yıllarına bakıldığında egemen olan siyasal anlayış tek parti döneminin zihniyetini taşımaktaydı. Nasıl tek parti muhalefetin meşruluğunu kabul etmiyorsa, iktidarda muhalefeti bastırmak için her türlü yolu denemekte, etkisizleştirmeye çalışmaktadır. İktidar-muhalefet ilişkilerinin gerilimi siyasal liderlere yansımakta siyasal liderler birbirlerini hesapsızca eleştirmektedir ve herhangi bir konuda birlikte hareket edememektedirler. İktidarın seçimi ne pahasına olursa olsun kaybetmeyeceği, kaybetse bile iktidarı teslim etmeyeceği düşüncesi muhalefette giderek yayılmaktadır. Siyasal kutuplaşmanın halk katına da indiği görülmektedir; köylerde kahveler parti grubuna göre ayrılmıştır. Toplumun siyaset harici alanlarda da siyasi tavrını sürdürmesi, siyaset ve toplumsal hayatın ayrı görülmediğinin bir kanıtıdır. Genel olarak bakıldığında 1946 yılından itibaren Türkiye askeri müdahaleler bir yana uzun bir süredir seçimle göreve gelen iktidar tarafından yönetilmektedir. Bu gün siyasal rekabete izin vermeyen tek parti dönemi sistemi mümkün görülmemekte, toplum çok partili sistemin yanında yer almaktadır. Demokrasi ile yönetimle elde edilen tecrübeler sonucu toplum demokrasiye daha uygun davranışlar sergilemekte, demokrasiye yönelik destek zaman içinde güçlenmektedir. Her şeye kadir devlet anlayışı terk edilerek, devletin güçlü olması

arzulanmakla birlikte devletin topluma hesap vermeyen keyfi bir tavır takınması kabul görmemektedir.

• **Kentleşme**

Ülkemizde kentleşmenin 1950 yıllarında başladığı, 1960 yıllarından sonra ise bu sürecin hızlandığı görülmektedir. Kentleşme demokrasiyi kolaylaştıran bir süreçtir. Kentlerde çok karmaşık bir iktisadi iş yapısının olması çoklu bir sosyolojik yapıyı beraberinde getirmiştir. Bu yapının sonucu olarak kentteki siyasal güç kaynakları da çeşitlidir. Kentler çoğulcu demokrasi anlayışına daha yakın ortamlardır. Bu ortamlarda kişinin eylemlerinin yakından izlenmesi ve cemaat tarafından denetlenmesi zordur. Dolayısıyla bireylerin kırsal kesimdekilere oranla siyasal tercihlerini toplum baskılarından koruyarak ifade etmeleri daha kolaydır. Ayrıca kentler, büyüklüğü sayesinde her türlü siyasal tercihi ve talebi destekleyecek sayıda insanı içinde barındırır. Kentlerdeki zengin iletişim olanakları siyasal dâhil her türlü örgütlenmeyi mümkün kılmaktadır. Kentleşmeyle demokrasiyi destekleyen kültür kalıpları üretilir. Örneğin; Günümüzde sayıları giderek artan dernek ve kuruluşlar geleneksel yardım çerçevesinden, toplum hizmetine doğru evrilmektedir. Buradan da çıkarılacağı gibi insanların kamusal sorunlar karşısında devletten hizmet beklentisi içine girmeden kendi inisiyatiflerini benimsemesi, kamusal sorunları devlete bırakma kültüründe önemli değişmeyi simgelemektedir. Diğer bir ifadeyle kentleşme demokrasiyi desteklemektedir.

▪ **Ticarileşme ve Sanayileşme**

Ticarileşme ve sanayileşme demokrasi ile uyumlu bir alt yapının oluşmasına zemin hazırlayabilir. İlk bu süreçler toplumda fonksiyonel veya iş bölümüne bağlı çıkar gruplarının artmasında etkili olur. Demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesinde, toplumsal farklılaşmada iktisadi çıkarların ön planda olması önemli bir etmendir. İnsanlar din, etnik kimlik gibi konularda müzakere ve uzlaşmaya razı olmazken, iktisadi çıkarları pazarlık konusu yapmakta bir sorun görmemektedirler. Bu nedenle iktisadi ayrışmanın toplumda yer edinmesi kökel ayrışmaların siyasal önemini azaltacaktır. Ayrıca aynı iktisadi çıkarları paylaşanlar her zaman aynı kökel gruptan gelmemeleri, toplumda bütünleşmeye katkı sağlayan bir olgudur. İktisadi

bütünleşmenin ise siyasal bütünleşmeyi güçlendirdiği söylenebilir. İkinci olarak, ticarileşme ve sanayileşmede piyasa ekonomisinin dışlanmaması bireyi özgürleştirmektedir. İktisadi ve siyasi başarısını devlete veya siyasi kadroların desteğine borçlu olmayan birey siyaseti özerk birer aktör olarak etkileme fırsatını bulur. Buna karşılık toplumda refahın artması, bireylerin gönüllü kuruluşları yürütecek ve böylece siyaseti etkileyecek bir konuma ulaşmalarını sağlar. Nitekim Son yıllarda Türkiye’de gönüllü kuruluşların hızla çoğalmasında piyasa ekonomisinin itici gücünün bulunduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Ayrıca gönüllü kuruluşlar, vatandaşların demokratik iş görme usullerini öğrenmede yardımcı olurken, demokratik değerleri edinmelerinde de kültür oluşturucusu ve kültür taşıyıcısı rolünü üstlenir. Demokratik toplumsallaşma işlevini gerçekleştirirler.

• Uluslararası Sistemde Bütünleşme

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan dünya düzeninde Batı Bloku içinde yer alan ülkeler kendilerini demokrasi ile yönetilmeleri konusunda baskı altında hissetmişlerdir. İki kutuplu düzen yumuşadıkça, demokrasiye verilen önem de artmıştır. Türkiye’nin yakın ilişkiler içinde olduğu toplumlar ve uluslararası örgütler demokrasinin değerini anlayan ülkeler olmuşlardır. Avrupa’nın demokratik vicdanı olan Avrupa konseyi, demokrasinin daha iyi işlemesi ve bireysel özgürlüklerin gözetilmesi için Türkiye’yi yakından takip etmiştir. Avrupa Birliği de Türkiye ile olan ilişkilerinin her safhasında demokratik norm ve uygulamalarına bağlı kalmalarına dikkat etmiştir. Zaman zaman Türk demokrasine gösterilen ilgi hükümet ve devlet adamlarını rahatsız etse de demokratik anlayış ve uygulamalarının yaygınlaşmasında bu bağlantıların katkısı yadsınamaz.

1.7 Türk Siyasal Kültürü

Türk siyasal kültürü Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında uygulanan politikalarla bir değişikliğe uğramış olsa da Osmanlı döneminin izlerini taşır. Osmanlıda siyaset, sosyal ve ekonomik alandan ayrı düşünülemezdi. Devlet her konuda söz sahibi olan, her hangi bir grubun siyasal alanda söz sahibi olmasını asla izin vermemiştir. Osmanlıda toplum her zaman devletin denetiminde olarak yönetici seçkinler tarafından kontrol altında tutulmuştur. Bu nedenle, toplumda siyasal

merkezden bağımsız toprak aristokrasisi veya burjuva sınıfı gibi fonksiyonel sınıfların oluşumu mümkün olmamıştır. (Örs, 1996: 135-6) Fredic Frey’e göre, Türk siyasal kültüründe bireylerin destekledikleri siyasal partilere verdikleri değerin kişisel çıkarların üzerinde tutulmaktadır. Bu değerin aşırı boyutlarda olması ise siyasette hiyerarşik bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Partiye, gruba aşırı bağlanma eğilimi sonucu grup içinde paylaşım ve sadakat görülürken grup dışındaki kişiler düşman gibi görülmektedir. Siyasal partilerin siyasetin temel kurallarında dahi uzlaşamamalarının temel sebebi de bundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle siyasal rekabet kutuplaşmaya dönüşebilmektedir.(Örs, 1996: 140-1) Türk siyasal kültürü Finer’in “olgunlaşmış siyasal kültür “ adını verdiği düzeye henüz erişememiş durumdadır. Türk toplumunda demokrasiye ve demokrasinin temel kurallarına karşı olumlu tutumlar sergilenmesine rağmen siyasetin temel kuralları ve sorunların nasıl çözüleceğine ilişkin oydaşmanın olduğu bir siyasal kültürden söz edilememektedir. Türk siyasal partilerinin büyük bir kısmı sosyal gruplardan bağımsız olarak seçkin çatışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle varlığını sürdürmesi iktidarda kalmasına bağlıdır. Siyasal iktidarın dışında kalmamak için partiler hoşgörü ve uyuşma yanlısı olmayan özellikler sergileyebilmektedir. Bu durum partiler arası kutuplaşmayı arttırarak oydaşmanın sağlanmasını engellemekte, parlamentonun karar üretme işlevini yerine getirmemesine neden olmaktadır. (Örs, 1996: 135-148)

1.7.1 Devlet Seçkinlerinin Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültüre Etkisi

Yakın zamanlara kadar Türk siyasal politikası incelendiğinde, siyasal seçkinlerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’de seçkinler politikasının egemenliğinin, Osmanlı Devletinin tarihi ve kültüründen kaynaklandığı görülmektedir. Bu nedenle Osmanlı siyasi kültürünü incelemek Türk siyasal kültürünü anlamaya yardımcı olacaktır. Osmanlı Devleti siyasi kültürünün en belirgin özelliği siyasal otoriteye saygıydı ve siyasal otorite her şeyden önce gelmekteydi. Osmanlı İmparatorluğunda otorite sultanın elinde toplanmış ve bürokratik askeri aygıt vasıtasıyla da kullanılmıştır. Bürokratik askeri yapıyı saray,

ordu mensupları, kamu görevlileri, ulema ve yönetici sınıfı oluşturmaktadır. Osmanlı imparatorluğunun son yüz yılında politikada seçkinler hakimdi. Bernard Lewis'e göre ;"Türkiye'nin yönetimi hala, muhalefet de dahil olmak üzere politikanın bütün hak ve ödevlerini elinde tutan profesyonel bir seçkinler zümresinin kabullenilmiş ve tanınmış ayrıcalığıydı. Dolayısıyla devrimci değişimin öncüleri, devlet hizmetlileri arasından ortaya çıktı; devrimin tohumları okullarda –Sultanın kendisinin özenle baktığı, sivil ve askeri seçkinleri yetiştiren bu seralarda-atıldı." (Özbudun, 1995: 2-6)

İlter Turan'a göre; Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasal yapısı, Osmanlı döneminde hakim olan merkezîyetçi ve seçkinci siyasal yapısının izlerini taşımaktadır. Çok partili siyasal dönem öncesi iktidardaki CHP yönetimi, askerler, bürokratlar ve aydınların oluşturduğu merkezi seçkinler ile yerel seçkinlerin birlikteliğinden oluşmaktaydı. Osmanlı'da yönetim seçkinler grubundan farkı din adamlarının, bu grupta yer almayarak yerlerini aydınların almasıydı. Osmanlı dönemindeki gibi yönetimde merkezîyetçilik anlayışı bu dönemde de devam etti. Topluma hükmeden bir devlet anlayışı hakimdi. Dolayısıyla devlet, siyaset ve tüm alanları belirleyen onların üstünde olan bir konumdaydı. (Örs, 1996: 136-7)

Türk siyasal kültürümüze baktığımızda da siyasal seçkincilik anlayışıyla hareket edildiği görülmektedir. Siyasal seçkincilikte belirli niteliklere sahip kesimin toplumu yönetmeğe ilişkin özel bir hakka sahip olduğu anlayışı hakimdir. Bu anlayışa göre toplumsal değişimin öncülüğünü bürokrasi ile aydınlar yapmakta ve toplum için alınacak kararlarda en doğru yolu kendilerinin bildiklerini varsaymaktadırlar. Günümüzde çoğu ülkede bu anlayış terk edilmesine rağmen Türkiye'de özellikle bürokrasinin hala böyle bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Devlet topluma göre üstün bir konumda olduğu ideolojisi ön plana çıkarılmakta ve bu davranış toplum tarafından da kabul edilmektedir. (Özkan, 2004: 103)

1.7.2 Türk Siyasal Kültüründe Demokrasi ile Uyumsuzluk Gösteren Unsurlar

İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar yaşanan toplumsal, demografik ve siyasal değişimler Türkiye'de demokratik siyasal geçişi hızlandırırken, demokratikleşmeyi de destekler bir zemin oluşturmuştur. Geçmişle karşılaştırıldığı

zaman, günümüz Türk seçmenleri demokratik değerleri daha fazla benimsemiş ve davranışlarını da demokrasiye daha uyumlu hale getirmiştir. Bununla beraber Türk demokrasisinde bazı aksaklıkların ve yetmezliklerin olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Turan, Türk demokrasisinde karşılaşılan sorunlarda kültür unsurunun rolünün olup olmadığını inceleyerek gözlemlerini dört ana noktada toplamıştır: (1998: 830-32)

- **Siyaset patronaj olayı olarak görülmektedir:** Türkiye’de siyasi rekabete geçiş aşamasında merkezi yönetimin birden fazla partiye iktidara gelme şansını vermesi tabandan gelen baskılar sonucu olmamıştır. Demokrasiye geçiş süreci toplumda güç kaynağı yaratan ve çokçu bir siyasi taban oluşturan iktisadi gelişmeden önce gelmesi ve toplumda eskilere uzanan siyasi katılma geleneğinin bulunmaması, partilerin az sayıda yerel seçkinin önderliğinde örgütlenmesine neden olmuştur. Geleneksel sosyo-ekonomik yapının değişmesi sonucu güç dengeleri sarsılmış eski sınıf gücünü yitirirken, yeni seçkinler ortaya çıkmıştır. Toplumdaki konumlarına yeterince güvenmeyen bu yeni seçkinler siyasi partiler vasıtasıyla güçlerini artırmak istemişlerdir. Bunun için kitleden siyasi partilere oy taşıma görevini üstlenirlerken bunun karşılığında da seçmene kamunun olanaklarını kendi vasıtalarıyla sunmuşlardır. Bu süreç klasik himaye ilişkileri ağını oluşturmuştur. Siyasetin bir himaye ya da yaygın kullanılan ifadesiyle patronaj olayı olarak görülmesi sistemi de istikrarsızlaştırmaktadır. Büyük partiler himaye ağlarının hepsini tatmin etmekte zorlanınca kitle ile parti arasındaki ilişkileri düzenleyen siyaset simsarları denilen bu kişiler partilerini kolaylıkla değiştirebilmektedir. Patronaj ihtiyacı yeterince karşılanmayan milletvekilleri görevlerini bırakıp başka partiye geçmeye hazırdır.

- **Toplumda dayanışmacı cemaat anlayışı yaygındır:** Dayanışmacı cemaat anlayışında toplumun kendi içinde farklılaşmasına izin vermeyen kişiliğin toplum dışında algılanmadığı bir durumu ifade eder. Herkesin ortalamaya uyması beklenirken kişinin özgürlük alanının daralması doğal karşılanmaktadır. Toplumumuzda farklı olmayı tercih eden ve ortalamaya

çok aykırı gelen düşüncelere sahip olan kişiler yadırganmaktadır. Demokrasilerde bireyin topluma müdahale edemeyeceği bir alan oluşturulmaya çalışılırken, Türkiye’de devletin müdahale edemeyeceği herhangi bir alan bırakılmamıştır. Dayanışmacı anlayışın diğer bir sonucu ise herkesin kendi çıkarını ulusal çıkarmış gibi göstermeye çalışmasından dolayı uzlaşma sağlanamamasıdır.

- **Toplumumuzda siyasetin kendine özgü bir alanı bulunmamakta, her şey siyasileşmektedir:** Dayanışmacı toplum anlayışına ek olarak çoğu insanımız toplumsal hayatı ayrışmamış bir bütün olarak algılamaktadır. Toplumsal yaşamın her alanı siyasetle ilişkilendirilmektedir. Demokrasi açısından bakıldığında her şeyin siyasi konu olarak görülmesi siyaset yoluyla edinilecek kazançları artırırken bir taraftan da kayıpları arttırmaktadır. Kazananın fazlasıyla ödüllendirdiği bu sistemde, iktidarda bulunanlar koltuklarını kaybetmemek için çabalarken muhalefette olanlar ise iktidar olmak istemektedir. Son yıllarda milletvekillerin parti değiştirme isteği, ne pahasına olursa olsun kalma arzusu bir yandan demokrasi kurallarını da ihlal edici bir ortam yaratırken, diğer yandan da kutuplaşmaya ortam hazırlamaktadır.
- **Toplumumuzda merkezi devlet karşısında özerkliği olan herhangi bir kurum, topluluk ya da yönetim düzeyi bulunmamaktadır:** Geçmişe kıyasla devleti “hakimi mutlak” değerlendirmesine bağlılık azalmasına rağmen sürdüğü görülmektedir. “Derin devlet” sözünün günümüzde kullanılması ve tabii karşılanması siyasal kültürümüzde devletin özel bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum ülkemizin bir arada düşünölmek istediğı demokrasilerle kaynaşmasını güçleştirmektedir.
- **Toplumumuzda uzlaşmaya yüksek değeri atfedilmemektedir:** Siyasal söylem ve davranışlarımız kendi isteklerimizi ön planda tutulması, başkalarının isteklerini engellemek üzerine inşa edilmiştir. Uzlaşmak bir zaaf belirtisi olarak algılanmaktadır. Uzlaşma gereken durumlarda bile bir sonuca varmak zorlaşmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATTA SİYASAL İSTİKRAR AÇISINDAN SEÇİM KÜLTÜRÜ

2.1 Cumhuriyet Halk Partisi Dönemi

2.1.1 Partinin Oluşum Süreci

Cumhuriyet Halk Partisi Cumhuriyet tarihinin en eski partisi olma özelliğini taşımaktadır. Millî Mücadelenin dayandığı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri temelinden gelen parti, kurulduğu 1923-1950 yıllarına kadar kesintisiz olarak iktidarda kalmayı başarmıştır. Türk Cumhuriyeti’ni kuran ve şekillendiren bir parti olan CHP 1950 seçimlerini kaybetmesinin ardından iktidarı muhalefet partisi olan Demokrat Partiye devretmiştir. 1950 yılından sonra tek başına iktidar olamasa da 12 Eylül dönemi ve 1999-2002 dönemleri hariç iktidar ortağı ya da ana muhalefet partisi olarak görevini sürdürmektedir. CHP 4-14 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleşen Sivas Kongresini ilk kongresi olarak kabul eder. Ancak gerçek anlamda kuruluş tarihi 1923 yılıdır. (Uyar, 2012: 17)

Lozan Konferansı’nın devam ettiği yıllarda Birinci Büyük Millet Meclisi’nin içinde karışıklık hakimdi. Meclisin açıldığı ilk günden itibaren meclis içi iktidar mücadelesi yeni bir boyuta taşınmakta, Mustafa Kemal ve kadrosuna karşı etkin bir muhalefet grubu oluşmaktadır. Bu koşullar altında Mustafa Kemal hareketi cemiyetçilik ve grupçuluktan çıkartıp bir siyasi partiye dönüştürmenin zamanı geldiği ve belirli ilkeler ve belirli sınırlar çerçevesinde belirli insanları o ilke ve sınırlara yöneltmenin kaçınılmaz olduğu düşüncesi hakim olmuştur ve bu düşünceler içinde Mustafa Kemal 6 Aralık 1922 tarihinde Ankara’da Hakimiyeti Milliye(Ulus),Yeni Gün ve Öğüt gazetelerine verdiği demeçte ilk kez parti kurma fikrini paylaşmıştır. Mustafa Kemal’in bu demeci CHP’nin resmen kuruluşuna atılmış bir harç olarak görülmektedir: (Bilâ,1999: 33-35)

“...Bundan dolayı kurtuluş ve bağımsızlığımız için yaptığımız savaşı tamamlamak ve Tanrı’nın milletimize verdiği istidat ve kabiliyeti sonuna kadar geliştirmek ve memleketimize bahşettiği büyük servet ve kaynaklardan büyük çapta

faydalanmak ve zayıflığımızın sebeplerini ortadan kaldırmak için bundan böyle hiçbir fırsatı ve vakti kaybetmemeğe mecburuz. Ancak bu çalışma, yıllarca takip ve tatbik edilecek bir programa dayanmazsa, yazık olur gider. Uzağı gören bir görüşe olduğu kadar, milletimizin en acil ihtiyaçlarını karşılayacak bir programa dayanmayan reformlar şahsi ve keyfi olmaktan kurtulamaz. Bu gibi teşebbüsler, sahipleri olan şahısların değişmeleri ile hatta kendisinin birbirine zıt görüşleri ve tatbikıyla söner gider. Öbür yandan, herhangi bir programın uzun bir çalışma devrine yol göstermesi için, memlekette bütün vatanseverlerin, onun hazırlanmasına yardımcı olmaları lazımdır. Bu milli maksat ve görüşleri göz önünde bulundurarak, milletin her sınıf halkından, hatta İslam dünyasının en uzak köşelerinden bana ebedi olarak iftihar duyacağım şekilde gösterilen teveccüh ve itimada layık olabilmek için en mütevazı bir millet ferdi sıfatıyla hayatımı, sonuna kadar vatanın hayrına vakfeylemek emeliyle, barıştan sonra halkçılık esası üzerine dayanan ve Halk Fırkası adıyla siyasi bir fırka kurmak niyetindeyim.”

Atatürk 1922 yılında yaptığı bu açıklamaların ardından, 1923 yılında gerçekleşen seçimlerin Birinci Meclisteki Atatürk'ün liderliğindeki grubun başarısıyla sonuçlanması Halk Fırkasının kurulmasına elverişli ortamı sağladı. Seçimlerden sonra Ankara'da toplanan milletvekilleri Halk Fırkası tüzüğünü hazırlamak için çalışmalara başladılar.7 Ağustos 1923'te başlayan toplantılar 11 Eylül 1923'e kadar devam edildi. Ağustos ayında yapılan ilk toplantıda Atatürk, Milli Mücadelenin başlamasını, Birinci Meclis'in açılışını ve tarihten 1923 yılına kadar olan süreden bahsetti ve Müdafaa-i Hukuk'un Halk Fırkasına dönüşeceğini açıkladı. Bu toplantı Halk Fırkası adına yapılan ilk toplantılar olma özelliğini taşımaktadır. 9 Ağustos tarihinde yapılan ikinci toplantıda Halk Fırkası tüzüğü incelenmeye başladı ve tüzüğün incelenmesi 9 Eylül 1923 tarihine kadar devam etti. (Uyar, 2012: 18-19)

Hazırlanan tüzükte Halkçılık, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik temel ilke olarak verilirken, Ulusal Egemenlik, Devrim ve Hukukun üstünlüğü kavramları da yer almıştır. Tüzük hazırlanmasından sonra Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Halk Fırkasına dönüştürülmüş, 9 Eylül 1923'te Mustafa Kemal tarafından Halk Fırkasının kuruluşu bildirilmiştir. Bu gelişim sürecin incelendiğinde Cumhuriyet Halk

Partisi'nin, Kurtuluş Savaşını örgütleyen ve yürüten Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olduğu görülmektedir. Başlangıçta Halk Fırkası olarak bilinen parti, 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılında da Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır. (Aybek,2009: 12-13) Partinin ilk başkanı Mustafa Kemal Atatürk oldu. Genel Sekreter olarak Recep Peker seçildi. (Karpat, 2010: 473)

CHP devletçi, milliyetçi, laik ve sosyal demokrat olarak kendini tanımlayan bir partidir. Parti, laik, Kemalist, devletçi ve kendini tekrar eden bir ideolojiye bağlı kalırken, kendini besleyen kitle tabanı ise farklı siyasal kimliklerden ve onların taleplerinden endişe duyan orta sınıftan oluşmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi cumhuriyetle yaşıt bir partidir. Bu tarihsel ve siyasal bağdan dolayı CHP'de, Türk siyasal hayatta yaşanan kırılmaların izleri görülebilmektedir. Bu yaşanan kırılmalardan etkilenmiş, paralel ya da karşıt tepkiler göstermiştir. Cumhuriyetle yaşıt bir parti olması CHP'de değişim algısının sürekli var olmasını sağlarken köklü olmasını engellemiştir. CHP değişimi bir araç olarak görmüştür. CHP'yi CHP yapan 6 oka hiç dokunmadan hukuk, insan hakları, adalet gibi kavramları programına almış fakat uygulamada aynı kararlılığı göstermemiştir. Köklü değişimden kaçınan CHP, durumu idare edecek kadar değişime razı olmuştur. Bu durum da CHP'nin toplumla buluşmasını engellemiştir. Bülent Ecevit döneminde bu kısır döngü aşılmaya çalışılmış, yapılan değişim hamlesinin karşılığında CHP'nin toplumla buluşması sağlanmıştır. (SETA,2011:256-257)

Tek parti devrinden miras kalan iki unsur bugün de Halk Partisi için büyük güçlükler yaratmaktadır. Partide inisiyatif daima üst kademelerden beklenirken, parti liderine itaat etme ve sözünden çıkmama geleneği hala görülmektedir. Parti şeflerinin yardımlarıyla tanınan parti üyelerinin birçoğu liderlik mevkiinde bulunmakta ve tekrar iktidarı ellerine geçirmeyi hayal etmektedirler. Bu kimseler parti içinde aktif ve ileri görüşlü genç kuşakların yollarını kesmektedirler. (Karpat: 2010: 485)

2.1.2 Cumhuriyet Halk Partisi Programı

Atatürk tek partili sistemlerde olduğu gibi belli bir kuramı dogmatik olarak uygulama yanlısı olmamıştır. Bunun yerine halk arasında yaşayan görüşleri bularak parti programında yer vermeye çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda parti programı

temsil ettiği tüm toplumsal grupların ihtiyaçları göz önüne alınarak yavaş yavaş genişletilmiştir. CHP'nin 1923 seçimlerine girdiği ilk program Türk milletinin tek temsilcisi olan Millet Meclisi'nin otoritesini kurma amacı güden sadece 9 temel ilkedен oluşuyordu. 1927 yılında yapılan Parti Kurultayında parti cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi olarak tanımlanarak daha geniş bir program çizilmiştir.10 Mayıs 1931 Kurultayında genel olarak Kemalizm olarak bilinen daha sonra 1937 Anayasasının ikinci maddesine eklenen altı ilke kabul edildi: Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık. (Karpaz: 2010: 473-474)

1935 Kurultayında CHP, bütün bireyleri bir araya getiren bir örgüt olarak idealleştiriliyordu. Parti programının hayat gerçeklerine ve uluslararası duruma göre biçimlenmiş bir milli ideolojiyi yansıttığı ileri sürülüyordu. Bu programa göre devletçilik Türkiye'nin başlıca ekonomik ilkesi olarak kabul ediliyor, aşırı solcu, liberal ve sağcı fikirler ise reddedildiği gibi bunların her birinden bazı kavramlar almaktan da çekinilmiyordu. Devlet milli iman ve anlaşma aracılığıyla bütün iktisadi menfaatleri uzlaştıran bir vasıta olarak görülüyordu. (Karpaz, 2010: 475) Parti programının birinci kısmında vatan, ulus devletin esas kuramı ve kamusal haklardan bahsedilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devletçi, laik ve devrimci bir cumhuriyet olarak tanımlanmıştır. Türk ulusunun yönetim şeklinin kuvvet birdir esasına dayalı olduğu açıklanarak, egemenlik hakkının kayıtsız şartsız milletin olduğu ve meclisin ulus adına egemenlik hakkını kullanacağı belirtilmiştir. (1935 CHP Programı, Madde3) Parti Programının ikinci kısmında ise Cumhuriyetçi Halk Partisinin ana vasıfları olan cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimcilik kavramlarının açıklaması yapılmıştır; parti, ulus egemenliğini en iyi şekilde yansıtan devlet şeklinin cumhuriyet olduğunu ve cumhuriyeti her türlü tehlikelere karşı çeşitli araçlarla korumakla görevli olduğunu belirtilmiştir. (Cumhuriyetçilik, Madde 5) Egemenlik kaynağının ulus olduğunu, egemenlik kavramının devletin yurttaş, yurttaşın devlete karşı sorumluluklarının yerine getirilmesi için kullanılması partinin başlıca prensiplerinin arasında olduğu açıklanmıştır. (Halkçılık, Madde 5)

1946'dan sonra ise partinin genel felsefesi değişt. Halk partisi sözcüleri partinin her koşulda demokratik nitelikler taşıdığını, diktatörlük amacı taşımadığını belirtmeye başladılar. Recep Peker de Türkiye'de gerçek anlamda hiçbir zaman tek

parti rejiminin hüküm sürmediğini ve Türkiye’de siyasi baskının olmadığını iddia ediyordu. Diğer parti üyeleri ise demokrasi yönündeki ilerlemelerin partinin zaafından değil gücünden kaynaklandığını ileri sürüyordu. Nitekim 1947 Kurultayında partinin programı ve tüzüğü çok partili rejimin ihtiyaçlarına göre tasarlandı. 1947 Kurultayında kabul edilmiş parti programına anayasadan çıkarılan tamamen partiye mal edilen altı ilke üzerine kuruldu. Programa göre millet bütün iktidarın kaynağı olarak görülmekte, Büyük Millet Meclisi ise bu iktidarı millet için kullanan bir organ olarak tanımlanmaktaydı. (Karpas, 2010: 475-476)

Cumhuriyet Halk Partisi, 2007 yılında çağdaş Türkiye için değişim çerçevesinde bir parti programı hazırlamıştır. Program her türlü ayrımcılığa karşı olup, insana öncelik vermek, temel insan hak ve özgürlükleri kapsamında ileri ülkeler düzeyine erişmek sosyal adalete dayalı bir toplum yapısı oluşturmak, ekonomide fırsat eşitliğine dayanan, sürdürülebilir, bireyler ve bireyler arası bir kalkınma sürecine giren çağdaş uygarlık düzeyine bir Türkiye yaratmak gibi temel hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Parti ideolojisini besleyen üç kaynak olarak ise Atatürk’ün modernleşme devrimi ve altı ok ilkeleri, sosyal demokrasinin evrensel kuralları ve Anadolu ve Trakya’nın tarihsel ve felsefi birikimi gösterilmektedir.

2.1.3 Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü

CHP tüzüğü(2018) on bölümden oluşmaktadır.

- Kuruluş ve İlkeler
- Üyelik
- Parti örgütü
- Kongreler ve Kurultay
- Parti adaylarının saptanması
- Parti grupları
- Disiplin işlemleri
- Gelir kaynakları harcamalar ve hesap işlemleri
- Eğitim program, tüzük ve yönetmelikler

- Çeşitli hükümler ve geçici maddeler

CHP parti tüzüğünün kuruluş ve ilkeler bölümünde CHP hakkında genel bilgiler verilmiştir. CHP Mustafa Kemal ATATÜRK önderliğinde 9 Eylül 1923 tarihinde kabul edilen “parti tüzüğü” ile kurulmuştur. Daha önce kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ve Kuvayı Milliye’nin devamı niteliğindedir. Cumhuriyet Halk Partisinin kurucusu, ilk genel başkanı Mustafa Kemal Atatürk’tür. CHP programındaki “Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik,” ilkelerine bağlı olarak hareket etmektedir. Genel merkezi Ankara’dır. Partinin ilkelerini işaret eden ölçüleri ve niteliği yönetmelikle belirlenen altı oklu bir özel bir simgeye sahiptir. (Madde 1)

Parti örgütü genel merkez, il, ilçe örgütleri, parti grupları, kadın kolları ve gençlik kolları olmak üzere altı kısımdan oluşmaktadır: (Madde 11)

- **Genel merkez organları:** Kurultay, Genel Başkan, Parti Meclisi, Merkez Yönetim Kurulu, Yüksek Disiplin Kurulu
- **İl örgütünün organları:** İl Kongresi, İl Başkanı ve İl Yönetim Kurulu, İl Disiplin Kurulu
- **İlçe örgütünün organları:** İlçe Kongresi, İlçe Başkanı ve İlçe Yönetim Kurulu, Belde Başkanı ve Belde Yönetim Kurulu,
- **Parti grupları:** TBMM Grubu, İl Genel Meclisi Grupları, Belediye Meclisi Grupları
- **Kadın kolları ve gençlik kolları:** Genel merkez, il ve ilçeler düzeyinde örgütlenir.

Partinin genel başkanı kurultayca gizli oy ve üye tam sayısının salt çoğunluğuyla seçilir. İlk iki oylamada sonuç alınmaz ise üçüncü oylamada en çok oy alan partinin genel başkanı olarak seçilir. Parti Genel Başkanının görevi partiyi temsil etmek ve örgütü yönetmektir. Genel Başkan disiplin kurulu harici bütün parti örgütünün başkanıdır. Genel başkan yokluğunda kendine vekillik etmek amacıyla Genel Başkan Yardımcılarından biri görevlendirilir. Genel Başkan Vekili vekillik ettiği süre zarfında Genel Başkanın yetkilerini kullanır. (Madde 19)

Parti Meclisi Kurultaydan sonra partinin en yüksek karar organı olma özelliği taşımaktadır. Parti Meclisi, Genel Başkan ve Kurultay tarafından gizli oyla seçilen altmış üyeden oluşmaktadır. Oy sayısı ve sırası göz önüne alınarak parti meclisi on beş yedek üye de belirlemektedir. (Madde 20)

2.1.4 Cumhuriyet Halk Partisi'nin Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsiliyeti

CHP, çok partili hayata geçildikten sonraki süreçte yapılan toplam 15 Milletvekili Genel seçimine katılmıştır. Bu seçimler içerisinde en fazla oy oranına sahip olduğu seçim, 05.06.1977 yılı tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimleridir.

Tablo 1: CHP Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsiliyeti

Seçim Tarihi	Toplam Oy Sayısı	Alınan OY Oranı %	Çıkarılan Milletvekili Sayısı
1950	3.148.626	39,6	69
02.05.1954	3.193.471	35,1	31
27.10.1957	3.825.267	41,4	178
15.10.1961	3.724.752	36,7	173
10.10.1965	2.675.785	28,7	134
12.10.1969	2.487.006	27,4	143
14.10.1973	3.570.583	33,3	185
05.06.1977	6.136.171	41,4	213
24.12.1995	3.011.076	10,7	49
03.11.2002	6.113.352	19,4	178
22.07.2007	7.317.808	20,9	112
12.06.2011	11.155.972	25,98	135
07.06.2015	11.518.139	24,9	132
01.11.2015	12.111.812	25,3	134

Kaynak: www.ysk.gov.tr/15.06.2019

Tablo 1’de görüldüğü üzere, 1977 Milletvekili Genel Seçimlerinde %41,4 oy oranıyla meclise 213 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. En az oy oranına sahip olduğu seçim ise 1954 Milletvekili Genel Seçimleridir. Demokrat Parti’nin % 58,4

oy oranı ile birinci geldiği ve meclise 541 milletvekili çıkardığı bu seçimde CHP 35,1 oy oranı ile Milletvekili Genel Seçimlerin içinde mecliste en az milletvekili sandalyesine sahip olduğu seçim olmuştur. CHP'nin 2002-2018 yılları arasında girdiği Milletvekili Genel Seçimlerdeki oy potansiyeli 3. Bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.2 Demokrat Parti Dönemi

2.2.1 Partinin Oluşum Süreci

Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Adnan Menderes tarafından kurulmuştur. Milli Mücadelenin galip hocası olarak adlandırılan Celal Bayar, başbakanlık ve ekonomi bakanlığı yapmıştır. Fuat Köprülü İstanbul Üniversitesi'nde müderrislik yapmış, edebiyatçı, tarihçi iyi bir bilim adamıdır. Refik Koraltan valilik görevinde bulunmuş bir bürokrattır. Adnan Menderes ise daha çok çiftçilik, toprak üzerinden gelmiş, uzun süre milletvekilliği yapmıştır. Bundan önce de Serbest Fırkayla siyasete atılmıştır. Bu dört isimden Bayar istifa ile diğer milletvekilleri de CHP'den ihraç yoluyla ayrılarak Demokrat Parti'yi kurmuşlardır.(Göktepe,2014:4)

Demokrat Partinin kuruluşu dörtlü takrime dayandırılır. Dörtlü takrir CHP milletvekilleri tarafından 1945 yılının Haziran başlarında Parti grubuna verilen bir önergenin ismidir. (Timur, 1991: 14) Bu önergede özellikle şu üç nokta vurgulanmıştır: Parti tüzüğünde yer alan antidemokratik hükümlerin çıkarılması, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine imkan verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması. Önerge parti grubu tarafından muhalefetten geri kalanların oybirliği ile reddedildi. Önergenin iptali ile ilgili iki görüş öne sürülebilir. Birincisine göre halk partililerin otoriter tepki anlayışlarına sahip olmalarıdır. İkinci görüşe göre ise CHP kendi içinden bir muhalefet partisi çıkarabilmesi için sert tepkiler vermekteydi. (Eroğul, 2017: 13-15)

Dörtlü takrir sahiplerinin siyasi gelişmeleri şu şekilde olmuştur: Adnan Menderes ve Fuat Köprülü önergenin reddinden sonra Vatan gazetesinde Dörtlü Takririn ana fikrini işleyen muhalif yazılar yazmıştır. Bu açık muhalefet üzerine 21

Eylülde Parti divanı toplanarak bu iki milletvekili oy birliği ile partiden ihraç edilmiştir. Refik Koraltan ise basına verdiği bir beyanda bu iki arkadaşının partiden çıkarılmasının tüzüğe aykırı olduğunu iddia etti ve o da partiden çıkarıldı. Nitekim kısa bir süre sonra Celal Bayar'ın da partiden istifasıyla, bu dört milletvekili yeni bir parti kurabilme vaziyetine gelmiştir. (Timur, 1991: 14)

Esasen bakıldığında bu süreçte Celal Bayar ve arkadaşları, Cumhurbaşkanı İnönü'nün bir muhalefet partisi kurulmasını istediğini biliyorlardı. İnönü'ye göre Demokratikleşme yolunda tek eksikliğin bir muhalefet partisi olmamasıydı. Bunu gerçekleştirmek için Celal Bayar ve arkadaşlarına güven duyuyordu. İnönü, 1 Kasım 1945 meclisi açış nutkunda muhalefet partisinin kurulması için son işaretini de vermiştir: (Ceyhan, 1970:889)

“Demokratik karakterler bütün cumhuriyet devrinde bir prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük, prensip olarak hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham edilmiştir... Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarlarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevgiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partilerin kurulması mümkün olacaktır.”

Görüldüğü gibi, bu sözleriyle İnönü, Celal Bayar ve arkadaşlarından bir muhalefet partisi halinde örgütlenmesini beklemektedir. Nitekim bu konuşmadan tam bir ay sonra Celal Bayar yeni parti kuracağını açıkladı ve parti tüzük ve programı yoğun çalışmayla hazırlandı. (Timur, 1991: 16)

Demokrat Partinin doğuşuna yol açan en büyük etken halk partisine duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü bir hal almasıdır. Egemen sınıfların artan iktidar olgusu muhalefeti besleyen kaynaklardandır. Savaş içinde ithalatın kısılması ve karaborsanın yaygınlaşmasıyla ticaret burjuvazisi ve toprak ağaları büyük kazançlar elde etmişlerdi ve bu kesim iktidara karşı artan bir iştah duyuyorlardı. Halk Partisinin müdahaleci iktisat politikalarından dolayı tedirgin oluyorlar ve kendilerini güvende

hissetmiyorlardı. Diğer muhalefeti oluşturan kesimlerden biri de halktı. Halkın çoğu sefalet içindeydi ve savaş yıllarının yaşattığı büyük kıtlıktan şikâyetçiydiler. Sabit gelirli memurlar, savaş yıllarında fiyatların dört misli artmasıyla son derece güç bir duruma düşmüşlerdi. Bunların dışında küçük bir grup da iktidara muhalifti. (Eroğul, 2017: 72-73)

Demokrat Partinin kavgası hürriyet kavgasıdır. Bu açıdan kendilerini milli kurtuluş savaşının devamı olarak görmektedirler. Birinci kongrede kabul edilen Hürriyet Misak-ı bu düşünce ile Milli Misak'ın tamamlayıcısı olarak kaleme alınmıştır. DP'nin bütün dünya görüşünü bu kavram inşa etmektedir.

DP halkı kravatlı idarecilerin baskısından kurtarmaya çalışmaktadır. Celal Bayar'a göre iktidar partisi kendini halktan ayrı tutarak milletin karşısında yer alan bir hükümet anlayışına yönelmiştir. Seneler geçtikçe halk partisi zümresinde koskoca bir zümrenin devletleştiği görülmektedir. Bu devlet anlayışı sonucunda memuriyet kadrolarının genişletilmesi ve okumuş kesimin iktidara bağlı ve emrinde olması sağlanmıştır. (Timur, 1991: 30)

2.2.2 Demokrat Parti Programı

Demokrat Parti'nin kurulduğu gün, partinin merkez idaresi, tüzüğü ve programı ilan edildi. Hazırlanan tüzüğün 43. maddesine göre kurucular büyük kongre zamanına kadar Genel İdare Kurulu'nu oluşturacaklardı. Partinin dört kurucusu aralarından Celal Bayar'ı parti başkanlığına seçtiler. Tüzüğe göre, doğrudan büyük kongre tarafından seçilecek olan merkez örgütü; Parti Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı adlı üç organdan meydana geliyordu. Büyük kongrenin iki yılda bir toplanması kararlaştırılmıştı. Büyük kongreden sonra en yetkili organ on kişiden oluşan Genel İdare Kuruluydu ve partinin fiilen idaresi ve milletvekili adaylarını belirleme yetkisine sahipti. Taşra örgütü ise il, ilçe, bucak ve ocak kademelerinde oluşmaktaydı. Yılda bir toplanan bir kongreye ve üç ile yedi üyelikten oluşan yönetim kuruluna sahiptiler. Her yönetim kurulunda bir başkan, bir yazman ve bir de sayman yer almaktaydı. Ayrıca her ilde bir haysiyet divanı vardı. Tüzüğe göre kısaca örgüt bunlardan oluşmaktaydı. (Eroğul, 2017: 16-17)

Genel hükümler ve hükümet işleri olarak iki ana bölüme ayrılan DP'nin programı, 88 maddeden oluşmaktadır. Genel ilkelerin açıklandığı birinci bölümü Liberalizm ve Demokrasi olarak iki başlık altında toplamak mümkündür. Liberalizm iktisadi düzen ve hürriyetler açısından kabul edilmiştir. Parti programında belli başlı insan hakları ve hürriyetlerden bahsedilmiştir. Özellikle dernek kurma hürriyeti üzerinde durulmuştur. Türk toplumunun aile ve mülkiyet esaslarına dayandığı belirtilmiştir. İktisadi açıdan ise anayasada yer alan devletçiliğin temel görevlerinden birinin özel kuruluşların desteklenmesi olduğuna dikkat çekilmiştir. (Eroğul, 2017: 16)

Genel ilkelerden demokrasi görüşü ise doğrudan doğruya partinin kurulma amacı olarak gösterilmektedir. Partinin hükümet işleri bölümündeyse yeni bir yargı kademesinin kurulması, (Mad.27) üniversitelere bilimsel ve idari özerklik verilmesi gerekliliğinden söz edilmektedir. (Mad.38) Ayrıca partinin iktisadi politikası belirtilerek “özel teşebbüsün ve sermaye faaliyetlerinin esas olduğu” vurgulanmaktadır. (Mad.54) Verimlilik gerekçesiyle devlet kuruluşlarının özel girişime devredilebileceği belirtilerek liberal bir görüş benimsenmiştir.(Md.47) Partinin üzerinde durduğu önemli noktalardan biri de ülkenin kalkınmasının tarım sektörüne dayandırılmasıdır. (Mad.54) (Eroğul, 2017: 18)

2.2.3 Demokrat Parti Tüzüğü

Demokrat Parti Tüzüğü 14 kısım ve 88 maddeden oluşmaktadır:

- İsimler ve Maksud
- Üyeler
- Parti Teşkilatı
- Büyük Kongre Parti Başkanı
- Genel İdare Kurulu
- Haysiyet Divanları
- İl, İlçe, Bucak ve Ocak Kongreleri
- İdare Kurulları Hakkında Müşterek Hükümler
- İdare Kurullarının Vazifeleri
- Mali Hükümler

- İl Genel Meclis Belediye Meclis Grupları
- Seçim Hakkında Umumi Hükümler
- Son Maddeler

Demokrat Parti Cemiyetler kanununa göre kurulmuş bir partidir. Partinin amacı ise; partinin programında yer alan esasları gerçekleştirmek ve kanunun verdiği haklar ve tüzüğün hükümleri çerçevesinde çalışmaktır. (Mad.1)

Tüzükte Demokrat Partiye üye olmanın esasları ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır: Milli mücadeleye aykırı harekette bulunmamış olmak, demokratik esaslara aykırı bulunan ideolojiye sahip olmamak, ağır hapis ve haysiyet-kırıcı bir suç yüzünden hüküm giymemiş olmak, Türk kültürünü ve partinin prensiplerini kabul etmiş olmak, evvelce partiden çıkarılmamış olmak gibi özelliklerin taşınması beklenmektedir. (Mad.3)

Partinin Üyelik esasları ile bilgiler ise madde 3-7 arasında açıklanmıştır.

Demokrat Partinin teşkilat yapısı şunlardan oluşmaktadır.(Madde 8)

- Büyük Kongre
- Merkez Genel İdare Kurulu
- Parti Meclis Grubu
- Yüksek Haysiyet Divanı
- Merkez Haysiyet Divanı ve İl Haysiyet Divanları
- Köy, mahalle, bucak, ilçe ve il kongreleri
- Köy, mahalle, bucak, ilçe ve il idare kurulları
- İl Genel ve Belediye Meclisleri Parti Grupları

Parti teşkilatı idari teşkilata bağlı olarak kurulur. Ancak lüzum görüldüğü yerlerde Genel İdare Kurulunun verdiği izin doğrultusunda İlçe ve İl İdare Kurulunun onayı tarafından da ilçe ve bucaklar kurulabileceği gibi bu ilçe ve bucakların kaldırılmasının da aynı adımlar izlenebilir.(Mad.9)

Büyük kongre ise iki yılda bir Genel İdare Kurulunun tespit ettiği yer ve zamanda toplanır. Genel idari kurulu tarafından zaruri görüldüğü durumlarda ise altı aya kadar uzatılabilir. Ancak toplantı zamanını en az iki aya kadar teşkilata bildirmesi gerekir. (Mad.12)

Büyük kongre partinin en yüksek organıdır ve partiyi ilgilendiren bütün meseleleri burada inceleyebilir. Genel idare kurulunun hesaplarına bakmak, Genel İdare Kurulunun bütçesini incelemek ve kabul etmek görevleri arasındadır. Parti başkanını, Genel İdare Kurulu, Yüksek Haysiyet Divanı ve Merkez Haysiyet Divanının üyeleri seçmek görevleri arasındadır. (Mad.17)

Parti başkanı partiyi temsil eder ve Genel İdare Kurulunun tabii başkanıdır. Gerekirse kendisini ilgilendiren işler için Genel İdare Kurulu üyelerinden birine vekalet edebilir. (Mad.18)

2.2.4 Demokrat Parti'nin Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsiliyeti

1950 genel seçimlerini yüzde 55,2 oy oranı ile Demokrat Parti kazanmıştır. Demokrat Partinin iktidara gelmesi Türk siyasi ve toplum hayatı açısından olduğu kadar dünya siyasi ve toplum hayatı açısından da çok önemli bir yere sahiptir. Bu seçim sonucuyla dünya siyaseti eşine az rastlanır bir siyasi olaya tanık olmuştur. Çeyrek yüzyıla aşkın bir süredir tek parti olan ve ülkenin siyasi ve toplumsal yaşamına yön veren bir parti, iktidarı kayda değer bir sorun yaşanmadan başka bir partiye devretmiştir. (Arslan, 2014: 30)

Tablo 2: 1950 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde Partilerin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları

1950 MV. GENEL SEÇİMLERİ		Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
Seçim Tarihi:	14/05/1950	DP	4.391.694	55,2	416
Kayıtlı Seçmen Sayısı:	8.905.743	CHP	3.148.626	39,6	69
Oy Kullanan Seçmen Sayısı:	7.953.085	MİLLET PARTİSİ	368.537	4,6	1
Katılım Oranı:	89,3	BAĞIMSIZ	44.537	0,6	1

Tablo 2’de görüldüğü üzere, Bu seçimde %55,2 oy oranıyla DP meclise 416 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. CHP’nin oy oranına göre çıkardığı milletvekili sayısının azlığı göze çarpmaktadır. Seçim sisteminden kaynaklı bu durum karşısında, DP % 55,2 oy oranıyla 416 milletvekili meclise çıkartırken, CHP % 39,6 oy oranıyla mecliste yalnızca 69 milletvekili sandalyesine sahip olmuştur.

1954 yılı genel seçimlerine Türkiye geneli katılım oranı yüzde 88,6’dır. Türkiye genelinde Demokrat Parti yüzde 58,4’lik oy oranı ile birinci parti olurken, Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçmen desteği yüzde 35,1’de kalmıştır.

Tablo 3: 1954 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde Partilerin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları

1954 MV. GENEL SEÇİMLERİ	Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Alınan Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
Seçim Tarihi: 02/05/1954	DP	5.313.659	58,4	503
Kayıtlı Seçmen Sayısı: 10.262.063	CHP	3.193.471	35,1	31
Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 9.095.617	CMP	480.249	5,3	5
Katılım Oranı: 88,6	BAĞIMSIZ	56.393	0,6	2
Milletvekili Sayısı: 541				

Tablo 3’de görüldüğü üzere, seçimlerin sonuçları ile doğrudan ilişkili olarak mecliste çıkarılan sandalye bakımından Demokrat Parti birinci sırada yer almaktadır. Bununla birlikte alınan oy ile çıkarılan milletvekili sayısı arasında yüksek bir oransal farkın olduğu görülmektedir. Demokrat Parti yüzde 58,4 ile 503 milletvekili çıkartırken CHP Türkiye geneli aldığı yüzde 35,1 oy oranı ile ancak 31 milletvekili çıkarabilmiştir. Genel açıdan değerlendirildiğinde ise çok partili sistemin üçüncü genel seçiminde sağ yelpazenin daha da güçlendiği sonucu çıkarılabilir. (Arslan,2016: 34)

Gerginleşen siyasi ortamdan dolayı öne alınan ve 1957’de yapılan seçimler yine demokrat partinin zaferiyle sonuçlanmıştır. Demokrat Parti oyların %48,6 alarak 424 mebusluk kazanırken CHP ise oyların % 41,4 ünü alarak meclise 173 milletvekili çıkarmıştır.

Tablo 4: 1957 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde Partilerin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayılar

1957 MV. GENEL SEÇİMLERİ		Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Alınan Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
Seçim Tarihi	27/10/1957	DP	4.497.811	48,6	424
Kayıtlı Seçmen Sayısı	12.078.623	CHP	3.825.267	41,4	178
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	9.250.949	CMP	604.087	6,5	4
Katılım Oranı	76,6	HÜRRİYET PARTİSİ	321.471	3,5	4
Milletvekili Sayısı	610				

Kaynak: www.ysk.gov.tr/15.06.2019

Tablo 4’te görüldüğü üzere, CHP’nin 1950 ve 1954 yıllarına göre hem oy yüzdesinde hem de milletvekili sayısında artış görülmektedir. Bunun nedeni olarak Demokrat partinin yurt içinde yaşanan sosyal ve ekonomik koşullarında doğan yeni meselelere çözüm üretememesinden kaynaklanmaktadır. Tarım ve köylünün istek ve ihtiyaçlarına göre şekillenen Demokrat Parti Programı şehirlerde ortaya çıkan meselelerle baş edecek durumda değildi. Bu sebeple parti liderlerinin gerekli değişiklikleri yapmada gecikmeleri Demokrat Parti iktidarını zor duruma sokmuştur. CHP halkın artan enflasyon ve yavaş iktisadi gelişimden şikayet etmesinden dolayı ekonomik ve sosyal konulara eğilmiştir. CHP içinde sola eğilimli bir grup bu şikayetlere bir çözüm getirmek amacıyla bir araştırma bürosu kurarak partiye yeni siyasi bir yön vermek istemişlerdir. (Karpat,2016:172)

2.3 Adalet Partisi Dönemi

2.3.1 Partinin Oluşum Süreci

Türkiye’de Adalet Partisi’nin siyasi sahneye çıkması 27 Mayıs 1960’ta ordunun yönetime el koyması ve on yıl iktidarda kalan Demokrat Parti’nin sahneden zorunlu olarak çekilmesi sonucunda olmuştur. 27 Mayıs dönemin sonunda siyasal

rejimin yasal çerçevesi olan Anayasa da siyasi partiler “demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları” olarak tanımlamıştır. (1961 Anayasası mad.56) Anayasal güvence olması ve nisbi temsil sisteminin getirilmesi sonucu yeni partiler siyasi yaşama girmeye başlamıştır. (Demirci, 2003: 30) 1961 anayasası, bir yandan ülkede köktenci dönüşümleri ile iktidarı sınırlarken, bir yandan tüzel hak ve özgürlükler kapsamında daha önce tanınmayan bazı güvenceler vermiştir. Bu durum o döneme kadar baskı altında kalan birçok demokratik isteginde yükselmesine katkı sağlamıştır. (Çavdar, 1983: 2089)

27 Mayıs subayları Türkiye’deki rejimin demokratikleşmesine katkı sağlayarak, 1946 yılında açılan yolu genişletmişlerdir. 1960 Anayasasını benimseyen ve köktenci politikalarla ön planda olan aydın ve öğrenci grubunun engellemelerine rağmen işçi sınıfıyla birlikte siyaset yapabilmelerine ortam hazırlamışlardır.

Yeni anayasadaki düzenlemeler sayesinde rejimin sol düşünceye açılmasını hızlandırmışlardır. Ekim 1961 seçimlerinden çıkan parlamentoyu savunmaları ve ordunun sivil yönetime geçilmesini destekleyen grubun içinde yer almaları da olumlu davranışları arasındadır. İktidarı tekrar sivillere devredilmesi gerektiğini düşünen üst rütbeli subaylar, MBK’nın politika üssü olmasında ve öyle kalmasında karar kıldılar. MBK’deki subayların iktidardan vazgeçmesi ekonomik ve sosyal programa sahip olmayışlarından kaynaklıdır. Halkın karşı karşıya kaldığı ekonomik sıkıntıları görmelerine rağmen hangi önlemleri alacaklarını bilmiyorlardı. Böylesi bir durumda iyi niyet ve yurtseverlik duygusuyla yapabileceklerinin en zorunu yaparak, Anayasa hazırlanarak seçime gidilmesi için kurucu meclis oluşturma kararını aldılar. 6 Ocak 1961 ve 27 Mayıs 1961 tarihleri arasındaki dört buçuk aylık kısa sürede hazırlanan Anayasa Tasarısı, 9 Temmuz 1961’de halk oylamasına sunuldu. Oyların yüzde 60,4’ü tarafından kabul edilerek 1960-1980 döneminin Anayasası oldu. 1961 Anayasası, bir yandan ülkede köktenci dönüşümleri ile iktidarı sınırlarken, bir yandan tüzel hak ve özgürlükler kapsamında daha önce tanınmayan bazı güvenceler sağlamıştı. Anayasayı hazırlayan kurucu meclis Ocak 1961’de emekli Orgeneral Rauf Orbay başkanlığında siyasi parti faaliyetlerine izin verildi. Bu durum o döneme kadar baskı altında kalan birçok demokratik isteginde yükselmesine katkı sağladı. Orgeneral Rauf Orbay başkanlığında siyasi parti faaliyetlerine izin verilmesinden

sonra Cumhuriyet Halk Partisi(CHP), Cumhuriyet Köylü Partisi (CKMP)'nin yanında çok sayıda siyasi parti kuruldu. Bunların arasında 11 Şubat 1961'de kurulan Adalet Partisi(AP) vardı. (Tuncay, 237-241)

1960 sonrasında kurulan üç yeni parti incelendiğinde Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) sağ çizgide ortaya çıkarken Türkiye İşçi Partisi(TİP) sol çizgide yer almaktadır. Yeni rejimde 1960 öncesinde kurulan iki siyasi parti, CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi kapatılan Demokrat Partinin oy tabanını hedefleyen AP, YTP ve CKMP ile siyasal faaliyete girişmişlerdir. Siyasal parti yelpazesinde DP'nin karşısında olan seçkincilik, devletçilik ve laikle tanımlanan CHP, bir kitle girişimi olan Türkiye İşçi Partisi ve DP'nin mirasçısı olan bu üç parti görülmektedir. (Demirci, 2003: 30)

DP'nin oylarına sahip çıkma ve mirasçısı olma amacını taşıyan AP 11 Şubat 1961'de 27 Mayısçıların ilk Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Ragıp Gümüş Pala'nın liderliğinde Necmi Öten, Tahsin Demiray, Şinasi Osman, Muhtar Yazır, Kamuran Evliyaoğlu, Cevdet Perin, İhsan Önal, Emin Acar ve Mehmet Yorgancı oğlu Adalet Partisi'ni kurdular. (Tuncay ve diğerleri, 2000: 251)

AP'nin birinci Genel Başkanı 27 Mayıs'tan sonra emekliye ayrılan, tutucu bir orgeneral olan Ragıp Gümüşpala'ydı. Partiye asıl kendi kişiliğini yansıtan ikinci genel başkan Süleyman Demirel oldu. 16 yıl partinin başkanı olarak kalan Süleyman Demirel siyasi gerçekçi ve hoşgörülü kişiliğini partiyle özdeşleştirmiştir. Demirel Türkiye'nin gördüğü en iyi siyasetçilerden biridir. Partisi içindeki DP'lilerin yakınlarına ve Sadettin Bilginç ve Ferruz Bozbeyli gibi muhaliflerine karşı uyguladığı taktikler ve başında bulunduğu hükümeti deviren 12 Mart hareketini kendinden yana bir çizgiye sokması bunu kanıtlar niteliktedir. (Tuncay, 2007: 2096)

MBK kendi partisini kurmaya karşı çıkmıştı fakat aynı zamanda yeni partilerin olumlu yönlendirmek için çalışmaktan da vazgeçmemişti. Adalet Partisi başlangıçta MBK'nın güvenini alan bir parti olmuştur. General Sıtkı Ulay 1965 Genel Seçimlerinden önce ordunun Adalet Partisi'nin temellerini attığını ve partiyi yönetme görevi şerefli bir askere emanet ettiğini açıklaması bunu kanıtlar niteliktedir. Adalet Partisinde üç unsur dikkat çekmektedir. Gümüşpala'nın eski

yaveri ve Parti Genel Sekreteri Şinasi Osman'ın liderliğindeki emekli subaylar, 1952'de kurulan AP ile birleşen köylü partisinin üyeleri ve eski DP'lilerdir. En önemli unsur ise eski DP'lilerdi. AP'nin il ve bölge düzeyindeki eski DP organizasyonlarını ıslah etmesi kısa zamanda ülke çapında bir örgüt niteliği kazanmasını sağlamıştır. Örneğin İzmir'de AP'nin il yönetimine büyük ölçüde DP'nin eski Divan üyeleri getirilmişti ve İl başkanı DP taraftarı emekli General Mehmet Ali Aybaş'tı. (Feroz, 2007: 287-89)

Adalet Partisinin başlangıçta dayandığı kesim (taban) büyük tüccar ve sanayiciler ile esnaf ve zanaatkarlardan oluşmaktaydı. Kırsal alanda büyük ve orta boy toprak sahipleri de bu tabanın diğer kanadını oluşturmaktaydı. Sanayileşme içerisinde bu tabanın iç çelişkileri daha da büyümüş, parti yöneticileri bu çelişkileri önceden yaptıkları gibi küçük ödünlere geçiştiremez duruma gelmiştir.1970 bölünmesi sonucu AP açık ya da kapalı bir şekilde büyük sanayici ve tüccarların bir yönüyle dışa bağımlı olan tekellerin partisi olma durumuna gitmiştir. Büyük tekellerin kendi dışındaki gruplara verdikleri ödünlere azalmış hatta ekonomik bunalımla ortadan kalkmaya kadar gitmişti. Oy tabanındaki bölünmelerde AP gerçek toplum tabanını seçme durumuyla karşı karşıya kalmış, büyük sanayicilerin ve tüccarların tarafını seçmiştir. Ancak, büyük sanayici ve tüccar tabanından oy alabilmesinde onlara karşı vereceği ödünlere bağılıydı. Ekonomik bunalım ödünlere azalttığı için klasik oy mekanizmasında tekrar iktidar olabilme umutları kalmamıştır. Adalet Partisinin 1970'li yıllardaki karşı karşıya kaldığı en büyük sorunu buydu. Aslında bir partinin böyle bir soruna sahip olması Türk demokrasisinin sağlam temellere oturmaya başladığının bir göstergesidir. (Tuncay, 2007: 2100-2101)

Adalet Partisi'nde 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında kapatılan Demokrat Partinin tabanını temsil etme düşüncesi hakimdi. Partinin öncelikli hedefi DP gibi sıradan insanın temel hak ve özgürlüklerini savunmaktı.1960'lı yıllar süresince AP'nin kendine biçtiği esas misyon liberal demokratik rejimi yeniden işler hale getirmektir. 27 Mayısçı cephenin hakimiyetinin oldukça azaldığı 1970'li yıllarda ise AP kendisini daha farklı bir şekilde tanımlama ihtiyacı hissetti. 1970'li yıllara kadar AP sağın tüm renklerini bünyesinde barındıran bir partiydi. Parti dinsel kaynaklı normların hakim olduğu bir toplumsal düzen özlemi içinde olan İslami kesimleri,

Türk milliyetçiliğinin etnik boyutlarına öncelik veren aşırı milliyetçileri, her iki unsuru da reddetmeyen Türk İslam sentezcilerini içine aldığı gibi milletin hakkının en iyi demokratik rejimle korunacağını iddia eden, ilk iki grubun tersine demokrasiyi asıl hedefe ulaşmak için kullanılacak bir araç olarak görmeyen liberal demokratik eğilimleri de barındırıyordu. AP, heterojen bir tabana sahipti. Başta CHP olmak üzere, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önemli bir kesimi, üniversite öğretim üyeleri, basın ve yüksek bürokratların temsil edildiğine inanılan bürokratik-devletçi ittifaka ve onun temsil ettiği zihniyetlerin karşısında yer almaktaydı. Bu yüzden, AP hem farklı ideolojik eğilimlere sahip olanların hem de sosyal-ekonomik gruplara hitap edebilen bir parti oldu. 1970'lere kadar, AP işsizinden esnafına, esnafından iş adamına kadar toplumun her kesimden oy alabilen bir kitle partisi olma özelliğini taşıyordu.(Demirel, 2005: 548-9)

Adalet Partisi 11 Şubat 1961 yılında kuruldu. 1980 askeri müdahalesinden sonra diğer siyasal partilerle birlikte kapatıldı. 20 yıla yaklaşan ömrünün yarısından çoğunu iktidarda kalarak geçirdi. AP çoğu siyasal partiler gibi kapitalist bir ideolojiye sahip ama ekonominin devletçi kesimini de kabul eden bir kitle partisiydi. Kitlelere dönük olmasından dolayı gelir dağılımı sorunlarıyla da ilgilenmek ve sosyal refah devletini amaçlamak durumunda kalmıştır. Genel olarak sorumsuz ve soyguncu özel girişim partileri gibi olmamıştır. AP hükümetinin en ciddi başarısızlığı ülkenin terör ortamına girmesini engelleyememiş olmasıdır. Solculardan geri kalmamak için küçük ortağı MHP'nin eylemlerini görmemezliğe gelmiştir. Parti yöneticileri kendi iktidarlari sırasında iç savaşa gitmenin vebalini Sıkıyönetim komutanlarına yıkmıştı fakat onları doğru düzgün denetlemekte yapılması gereken siyasal görevlerinden olduğu gerçeğini göz ardı etmiştir. Adalet Partisi toplumumuzun demokratikleşme sürecinde önemli bir yere sahiptir. DP'nin mirasçısı olarak politika sahnesine çıkmış olmasına rağmen toplumsal ve ekonomik yapıdaki değişikliklerden dolayı daha sivil bir ilişkiler ağı içinde çalışmıştır. Muhalefet yıllarında Demokrat Parti ideallerini devam ettiren bir parti olarak tanınmış ancak özellikle Demirel'in genel başkanlığından sonra bu tutumunu bütünüyle terk ederek sadece oy kaygısıyla sınırlı bir şekilde Demokrat Partiyi kullanmayı sürdürmüştür. (Tuncay, 2007: 2096-100)

2.3.2 Adalet Partisi Programı

Doksan üç maddelik program; partinin temel görüşleri, iktisadi düzen ve kalkınma politikası, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik, amme idaresi ve dış politika kısımlarından oluşmaktadır. Partinin temel görüşleri, demokratik müesseselerin korunması, sosyal güvenlik müesseseleri, refah devleti, fırsat ve imkan müsavâtı, aşırı cereyanlarla mücadele, tefrikacılık taassup ve hurafelerden korunma, laiklik anlayışımız, Türk Milliyetçiliği, basın ve fikir hürriyeti, hakim teminatı, seçim sistemi başlıkları kapsamında açıklanmaya çalışılmıştır. (Madde1-12)

Adalet Partisi, Türk Milletini, millî tarih şuurı içinde, Batı Medeniyeti seviyesine çıkarmayı, Türk milletini geri kalmışlıktan, sefaletten ve siyasi vesayetten kurtarmayı hedefleyen demokratik, ileri, hür bir üye haline getirmek için çalışan bir siyasi teşekküldür. (Madde1) Adalet partisi programında Batılı manada demokratik düzeni insan şeref ve haysiyetine yaraşır ,vatandaşın düşünce ve vicdan hürriyetine saygılı daima ileri ve mükemmeli hedefleyen bir cemiyet düzeni olarak kabul etmektedir. Bu nedenle insan haysiyetini rencide eden, ferdi ve vatandaş baskı altına almaya çalışan, insanı siyasi otoritenin bir aleti olarak tanımlayan her türlü düşüncenin karşısında olduğunu belirtmektedir. (Madde 2)

Adalet Partisi iktisadi düzen ve kalkınma politikasında, refah devleti anlayışı içinde hareket eden, çalışma ve kazanma anlayışını köreltmeyen, keyfi müdahalelerde bulunmayan bir maliye ve sosyal politika görüşünü benimsemekte, sosyal adalet kavramına vurgu yapmaktadır. (Madde 21)

2.3.3 Adalet Partisi Tüzüğü

Adalet Partisi Tüzüğü genel esasların ve teşkilatın anlatıldığı iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda partinin kuruluşu, adı, merkezi ve özel işaretine yer verilmektedir. Adalet Partisi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesi Medeni Kanun ve Siyasi Partiler kanunu esas alınarak kurulan bir partidir. Partinin merkezi Ankara'dır ve özel işareti KIR AT'tır. (Madde 1)

Partinin gayesi, Türkiye'de gerçek millet hakimiyetinin kurulmasını sağlamak, Türk milleti ve devleti için çalışmak, milliyetçilik, şahsiyetçilik (şahsa

değer vermek), köycülük ve şahsi teşebbüsçülük kapsamında her sahada milli bünyeye uygun ıslahatlar yapmak ve bunu halkla benimsetmek yoluyla Türk vatandaşına hizmet etmektir. (Madde 2)

İkinci kısımda ayrıntılı olarak açıklandığı parti teşkilatı; muhtarlık bölgesindeki parti temsilcileri, il ve ilçe teşkilatı ve merkez teşkilatından oluşmaktadır. Partinin temel teşkilatı şunlardır: (Madde 12)

İller teşkilatı:

- Köy ve mahalle muhtarlık bölgesindeki Parti temsilcisi ve yedeği
- İlçe teşkilâtı ve kongreleri, (Merkez ilçeler dahil)
- İl teşkilâtı ve kongreleri
- İl Genel Meclisi ve Belediye Meclisi Adalet Partisi Grupları

Merkez teşkilâtı:

- Büyük Kongre,
- Merkez Temsilciler Meclisi,
- Genel İdare Kurulu,
- Genel Başkanlık Divanı,
- Genel Başkan,
- Genel Başkan Yardımcıları,
- Yüksek Haysiyet Divanı,
- Merkez Haysiyet Divanı,
- Müşterek Haysiyet Divanı,
- T.B.M.M. Adalet Partisi Grupları

Partinin yardımcı kuruluşları

- Kadın ve Gençlik Kolları Büyük Kongreleri,
- Kadın ve Gençlik Kolları Merkez İdare Kurulları,
- Müteşebbis İdare kurulları,
- İl ve ilçe kadın ve gençlik kolları kongreleri,
- İl ve ilçe kadın ve gençlik kolları idare kurulları,

- İl divanları,
- Devamlı ve geçici kurul ve komisyonlar

2.3.4 Adalet Partisi'nin Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsiliyeti

1961 seçimlerinde başta CHP olmak üzere, AP, CKMP, YTP mecliste temsil hakkı elde etmiştir. Seçimlerin galibi CHP olmuştur.

Tablo 5: 1961 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde Partilerin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları

1961 MV. GENEL SEÇİMLERİ			Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Alınan Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
Seçim Tarih:	15/10/1961		CHP	3.724.752	36,7	173
Kayıtlı Seçmen Sayısı:	12.925.395		AP	3.527.435	34,8	158
Oy Kullanan Seçmen Sayısı:	10.522.716		CKMP	1.415.390	14	54
Katılım Oranı:	81,4		YTP	1.391.934	13,7	65
Milletvekili Sayısı:	450					

Kaynak: www.ysk.gov.tr/15.06.2019

Tablo 5' görüldüğü üzere, CHP darbe sonrası gerçekleşen ilk genel seçimde bir önceki seçime oranla oy kaybetmiş olsa da % 36,7 ile oy oranı ile ilk sırada yer almaktadır. Adalet Partisi ise % 34,8 oy oranı ile ikinci sırada yer almıştır. (Arslan, 2016: 41)

10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleşen genel seçimlerde Süleyman Demirel'in liderliğindeki AP oyların %53'ünü alarak tek başına iktidar olma başarısını göstermiştir. Muhalif partilere bakıldığında ise CHP %28,7, MP % 6, YTP % 3,7, TİP % 2,9, CKMP % 2,2 oy aldılar. (Tuncay ve diğerleri,2000:250)

Tablo 6: 1965 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde Partilerin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları

1965 MV. GENEL SEÇİMLERİ			Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Oy Alınan Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
Seçim Tarihi:	10/10/1965		CHP	2.675.785	28,7	134
Kayıtlı Seçmen Sayısı:	13.679.753		AP	4.921.235	52,9	240
Oy Kullanan Seçmen Sayısı:			MİLLET PARTİSİ	582.704	6,3	31
Katılım Oranı:			YTP	346.514	3,7	19
Milletvekili Sayısı:			BAĞIMSIZ	296.528	3,2	1
			TİP	276.101	3	14
			CKMP	208.696	2,2	11

Kaynak: www.ysk.gov.tr/15.06.2019

Tablo 6’da görüldüğü üzere, 10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleşen genel seçimlerde Süleyman Demirel’in liderliğindeki AP oyların %53’ünü alarak tek başına iktidar olma başarısını göstermiştir. Muhalif partilere bakıldığında ise CHP %28,7, MP % 6, YTP % 3,7, TİP %2,9, CKMP %2,2 oy aldılar. (Tuncay ve diğerleri, 2000: 250)

Tablo 7: 1969-1977 Yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP ve AP’nin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları

Seçim Tarihi	Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Alınan Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
12.10.1969	CHP	2.487.006	27,4	143
	AP	4.229.712	46,6	256
14.10.1973	CHP	3.570.583	33	185
	AP	3.197.897	29,8	149
05.06.1977	CHP	6.136.171	41,4	213
	AP	5.468.202	36,9	189

Kaynak: www.ysk.gov.tr/15.06.2019

Tablo 7’de görüldüğü üzere, 1969 yılı genel seçimleri 12 Eylül 1969 tarihinde yapılmıştır. 1965 genel seçimlerine oranla bu seçimde katılım oranında % 71,3’ten % 64,3’e gerilemiştir. Adalet Partisi oyların % 46,6’sını alarak meclise 256 milletvekili çıkartırken, CHP ise yüzde % 27,4 oy oranıyla 143 milletvekili ile ikinci sırada yer almıştır.

1973 genel seçimleri 12 Mart Askeri Müdahalesinden önce yapılan ilk genel seçim olmasından dolayı önemli bir yere sahiptir. 14 Eylül 1973 tarihinde gerçekleştirilen seçimde oy kullanan seçmen sayısı 11.223.843 ‘tür. Katılım oranı bir önceki seçime göre artmış % 66,8 olarak gerçekleşmiştir. Tabloda görüldüğü gibi CHP bir önceki seçime göre oylarını artırarak % 33,3 oy oranı ile 185 milletvekilliği kazanmıştır. Öte yandan bu seçim AP açısından tarihi bir yenilgiyle sonuçlanmıştır. Bir önceki seçimde % 46,6 oy alan AP, bu genel seçimde oyların ancak % 29,8’ini alarak ancak 149 milletvekili çıkarabilmiştir.

1977 genel seçimleri 5 Haziran 1977 yılında yapılmıştır. Oy kullanan seçmen sayısı 15.358.210 olup katılma oranı ise % 72,4’tür. Bu seçimde CHP Türkiye genelinde bir başarı göstererek, % 44,4 oy oranı ile 213 milletvekili çıkarmıştır. Bir önceki seçimlerde aldığı oy oranı göz önüne alındığında AP’nin de başarılı olduğu söylenebilir. Oy oranını yüzde 29’dan yüzde 36’ya yükselten AP, 450 sandalyeli parlamentoda 189 milletvekili ile temsil edilme gücünü sağlamıştır.

2.4 Anavatan Partisi

2.4.1 Partinin Oluşum Süreci

12 Eylül 1980 günü gerçekleştirilen darbe sonrası ordu yönetime el koymuştur. Silahlı kuvvetler tarafından yayınlanan bildiride parlamento ve hükümetin feshedildiği, parlamento üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığı ve tüm yurttaki sıkıyönetim ilan edildiği duyurulmuştur. Yurt dışı çıkışlarının yasaklandığı bu süreçte, siyasi parti liderleri de bir süreliğine zorunlu ikamet etmek mecburiyetinde bırakılmıştır. Ülkedeki tüm siyasi partilerin kapatıldığı bu devre 24 Nisan 1983 tarihinde yayınlanan 18027 sayılı Resmi Gazete’ de siyasi partilerin kurulmasını verilen izin ile son bulmuştur. 1982 Anayasasının kabul edildiği bu

dönem Milli Güvenlik Konseyi'nin (MBK) önderliğinde süren siyasi parti dönemi olarak adlandırılmıştır. Yeni anayasanın kabul edilmesi, anayasaya ilişkin yapılan referandum sonucunda Kenan Evrenin Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte sıra siyasi partilerin varlığına yönelik bir takım düzenlemelere gelmiştir. Bu bağlamda 1983 baharında kabul edilen yasa ile siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir. 1980 darbesi öncesi aktif siyaset yapan bir takım siyasetçilere ise siyasetten uzak tutulmasına karar verilerek siyaset yasağı getirilmiştir. Ayrıca MGK'nın onayı olmadan herhangi bir siyasi partinin faaliyet gösteremeyeceği belirlenmiştir ve kuruluşunda herhangi bir sakınca görülmeyen partiler ise o yıl gerçekleştirilecek olan seçimlere katılmasına izin verilmiştir.. Bu ortamda 15 parti kurulmuş fakat bunlardan 12'si MGK tarafından onaylanmamıştır. Yoğun bir veto rüzgarının hakim olduğu bu dönemde kurulan partiler: Milli Demokrat Partisi (MDP), Halkçı Parti (HP) ve Anavatan Partisidir. (Çiçek, 2018: 80-1)

Anavatan Partisi 20 Mayıs 1983 günü kurularak, siyasi hayatta yerini aldı. Partinin sembolü, bal petekleri ile donatılmış Türkiye haritası ve bal arısıdır. Arı çalışkanlığı, petek ise vatanın en ücra köşesine kadar mamur hale getirilmesini temsil eder. (Özal, 1983: 8)

Anavatan Partisi milliyetçi, muhafazakar, sosyal, adaletçi, rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir partidir. Anavatan toplumun bütün kesimlerini kavramaktadır. Köyde, kasabada, şehirde ve gecekonduya oturan fakir, zengin, orta halli, Anavatan'ın programı ve tatbikatı içerisinde kendi yerini görebilmektedir. (Anavatan Partisi 29 Kasım 1987 Seçim Beyannamesi, 1987: 22)

Anavatan partisinin kabul ettiği milliyetçilik ve muhafazakarlık anlayışını milletin bütününe hitap eden, birleştirici ve bütünleştirici yumuşak çizgileri olan, çağdışı uygulamalardan uzak, toplumun manevi yapısını belirleyen değerlere bağlı olarak belirtmektedir. Sosyal adaletçilik anlayış, sosyal ekonomik yapıya uygun genel hatlarıyla toplumun ahengini ve sosyal barışını alan bir anlayışa sahiptir. Ekonomik görüşü ise, bütün demokratik ülkelerin ittifak ettiği memleketin ekonomik sıkıntılarına en gerçekçi çözüm önerileri sunan, Türkiye'yi hızla kalkındıran ve refah

toplumu haline getiren, çağdaş dinamik ve faydacı bir görüşü benimser. (Ana Petek,14 Nisan 1985)

Anavatan Partisi kurulduğu yıllar üç konuda büyük hassasiyet gösterdiklerini belirtmişlerdir. Birinci konu, Anavatan Partisi'nin yepyeni bir parti olduğu ve hiçbir siyasi partinin devamı olmadığıdır. Fakat geçmişte yaşanan tecrübe ve birikimi büsbütün reddetme esasını asla taşımadıklarını da ortaya koymuşlardır. Eski partilerin devamı olma iddiaları ülkenin gündemine partizanlığı, siyasi bölünmüşlüğü, kin ve hasete dayalı politika ve uygulamaları sokacağı kanaatinde olmuşlardır. Hassasiyet gösterilen ikinci konu ise partinin bütünleştirici bir özellik taşıdığıdır. Fransız İhtilali'nden sonra siyasi literatüre girmiş olan sağ ve sol tabirleri ülkede siyasi bölünmenin yanında başka bütünleşmelere de neden olduğunu ve Alevilik-Sünnilik, doğululuk-batıllık gibi ayrımlara neden olduğunu vurgulayarak sağ ve sol tabirlerini kullanmaktan kaçınmışlardır. Anavatan Partisi'nin üçüncü olarak gösterdiği hassasiyet ise gerçekçiliğidir. Parti açıklamasında da gerçeklerin halktan sakınarak yapılmasına karşı çıkarak, seçimleri kazanmak ve taraftar bulmak için yapılmayacak vaatlerde bulunmak ve boş sloganlarla milleti tahrik edecek davranışlardan her zaman kaçındıklarını ortaya koymuşlardır. (Ana Petek, 13 Nisan 1985)

2.4.2 Anavatan Partisi Programı

Anavatan Partisi, genel esaslar, iktisadi politika, sosyal politika, kamu idaresi ve dış politika başlıklarının açıklandığı bölümlerden oluşmaktadır. Parti programı kapsamında genel esaslar kısmında; gaye, devlet, adalet, hürriyet, demokrasi ve demokratik düzen, din ve laiklik, basın ve yayın, planlama hakkında genel bilgiler verilmiştir. (Mad.1-8) Anavatan Partisi, milli birliği ve milletin üstünlüğünü her şeyin üstünlüğü üzerinde kabul eden, milletin iradesinin ve hakimiyetinin ancak bir demokratik düzen içerisinde mümkün olabileceğine inanan, insan temel hak ve hürriyetlerini vazgeçilmez kabul eden, büyük önder Atatürk'ün ilke ve inkılapları istikametinde muasır medeniyet seviyesine ulaşmayı hedefleyen bir siyasi örgüttür. (Gaye, mad.1) Herkes anayasanın teminatı kapsamında vicdan, dini inanç ve ibadet hürriyetine sahiptir. Yüksek ahlak sahibi bir nesil yetiştirmek için devletin ilk ve

ortaokullarında dini eğitim ve öğretimin yapılmasını zorunlu olarak görülmektedir. (Din ve laiklik, mad.6) Söz düşünce ve kanaat hak ve özgürlüklerin kullanılmasında basın ve yayın hür ve demokratik düzenin temel vasıfları olarak görülmektedir. Bu nedenle devletin kontrolünde bulunan basın ve yayın vasıflarının tarafsızlığı esastır. (Mad. 7)

İktisadi gelişme politikası; İktisadi gelişmenin hızlandırılması, sosyal dengenin iyileştirilmesi, fertlerin kabiliyet ve çalışmaları göz önüne alınarak gelişme arzularının teşvik edilmesi, gelir dağılımındaki farklılıkları büyük ölçüde azaltmak, fakirliğin kaldırılarak refahın yaygınlaştırılmasıdır.(Madde 9)Sosyal Politika hedefleri temel olarak fırsat eşitliğinin sağlanması ve refahın yaygınlaştırılmasıdır.(Mad.19)

2.4.3 Anavatan Partisi Tüzüğü

Anavatan Partisi Tüzüğü, Gene Esaslar, Teşkilat, Disiplin Hükümleri, Seçimlere İştirak-Parti Adaylarının Tespiti, Mali Hükümler, Parti Grupları, müteferrik hükümlerin açıklandığı yedi kısımdan oluşmaktadır.

Anavatan Partisi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesi, Siyasi Partiler Kanunu ve diğer kanunların esas ve sınırları içerisinde faaliyet gösteren siyasi bir teşekkür olarak tanımlanmıştır. Partinin genel merkezi Ankara'dadır ve partinin özel işareti bal arısı ve peteği şeklindeki Türkiye haritasıdır. (Mad.1)

Partinin teşkilatı belde, ilçe, il ve merkez teşkilatı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Parti Grubu, il genel meclisi ve belediye meclisi gruplarından oluşmaktadır. Teşkilat kademeleri ise şu şekildedir: (Mad.10)

- İlçe Teşkilatı: İl kongresi, İlçe başkanı, İlçe yönetim kurulu ve Belde teşkilatı
- İl Teşkilatı: İl kongresi, İl başkanı, İl yönetim kurulu, İl disiplin kurulu
- Genel Merkez Teşkilatı: Büyük Kongre, Genel Başkan, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu, Merkez Disiplin Kurulu, müşterek Disiplin Kurulu
- İl genel meclisi ve belediye meclisi parti grupları

➤ Türkiye Büyük Millet Meclisi Parti Grubu

2.4.4 Anavatan Partisi Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsiliyeti

Anavatan Partisi siyasal yaşamı içerisinde 5 Milletvekili Genel Seçimine katılmıştır. 1983 yılında yapılan genel seçimde getirilen yeni seçim sistemi birinci olan partinin lehine sonuç vermiştir. Seçim çevrelerinin arttırılarak daraltılmasından küçük partiler olumsuz etkilenmiştir. Birinci Parti olan ANAP salt çoğunluğu elde ederek, tek başına hükümet kurabilme hakkını kazanmıştır. Yedi siyasal partinin katıldığı 1987 Milletvekili Genel seçimlerinde ise katılma oranı % 93,3 oranı ile gerçekleşmiştir. Seçime katılma oranı yüksek olmasına rağmen seçimde barajı sadece üç parti geçmiştir. ANAP %36,3 oy oranı ile 292, SHP %24,8 oy oranı ile 99, DYP %19,1 oy oranı ile 59 milletvekili çıkarmıştır. Seçime giren ve barajı geçemeyen parti ve bağımsızların aldığı yüzde 19,7 oranındaki oy değerlendirilemeyip boşa gitmiştir ve bu kitle mecliste değerlendirilememiştir. (Dursun,2002:392-395) Tablo 8’de yer alan,1983-1999 yılları arasındaki genel seçim sonuçları incelendiğinde, aldığı oy sayısının giderek düştüğü görülmektedir. 1987 yılında mecliste en fazla sandalyeye sahip olan ANAP, 1999 genel seçimlerinde meclisteki sandalye sayısında belirgin bir azalma yaşamış, mecliste 86 milletvekili sayısına sahip olmuştur.

Tablo 8: Anavatan Partisi 1983-1999 Milletvekili Genel Seçim Dönemi Temsiliyeti

Seçim Tarihi	Toplam Geçerli Oy Sayısı	Oy Oranı	Seçim Tarihi
06.11.1983	7.833.148	45,1	211
29.11.1987	8.704.335	36,3	292
20.10.1991	5.862.623	24	115
24.12.1995	5.527.288	19,6	132
18.04.1999	4.122.929	13,2	86

Kaynak: www.ysk.gov.tr/15 Haziran 2019

Tablo 8’de yer alan,1983-1999 yılları arasındaki genel seçim sonuçları incelendiğinde, aldığı oy sayısının giderek düştüğü görülmektedir. 1987 yılında

mecliste en fazla sandalyeye sahip olan ANAP, 1999 genel seçimlerinde meclisteki sandalye sayısında belirgin bir azalma yaşamış, 86 milletvekiliyle mecliste temsiliyet hakkı kazanmıştır.

2.5 Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi

2.5.1 Partinin Oluşum Süreci

Recep Tayip Erdoğan'ın liderliğini yaptığı yeni oluşumcular tarafından 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) kuruldu. Erdoğan'ın kurucular kurulunda yer aldığı AK Parti Türkiye'nin 39. Partisi olma özelliğini taşımaktadır. Partinin kuruluşuna ilişkin dilekçe İçişleri Bakanlığı Genel Sekreterliğine eski diplomat Yaşar Yakış tarafından sunuldu. Şanlıurfa Milletvekili Zülfikar İzol'un partiye katılmasından sonra AK Parti meclise girdi. Ardından bu oluşumları destekleyen Saadet Partisinden bazı milletvekilleri AK partiye katıldı.17 Eylül'de Türkiye Büyük Millet Meclis'inin açılmasıyla Ak Parti meclisin 5.Partisi oldu. (Türkiye, 4 Kasım 2002)

Katılım oranının 1977 Milletvekili Genel Seçimlerine oranla daha düşük olduğu 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti meclisin üçte iki milletvekili çoğunluğunu garanti ederek iktidara giden yolda ipi göğüslemeyi başardı. (Türkiye, 4 Kasım 2002)

Erdoğan 2002 Milletvekili Genel Seçim sonuçlarını değerlendirirken “Türkiye’de bizden önce çok parti tarafından temsil edildiği söylenen merkez sağ, gerçek kimliğine ve partisine kavuşmuştur. AK Parti merkez sağın en güçlü temsilcisi olduğunu ispatlamıştır. AK Parti muhafazakar, demokrat kimliğiyle Türkiye’nin siyasi merkezini yeniden kurmuş ve yeniden merkez sağı en güçlü biçimde kendi zemininde toplamıştır. Yorumunu yapmıştır. (Hürriyet, 5 Kasım 2002)

AK Parti’nin ilk on yıllık süreci incelendiğinde; Kasım 2002’den sonra da AK Parti 2004 yerel seçimleri ve 2007 Milletvekili Genel Seçimleriyle gücünü daha da arttırmış, 2010 referandumu ve 2011 genel seçimleriyle de artırdığı gücünü daha da pekiştirmiştir. (COP: 2013: 20-1) AK Parti’nin bu seçim başarısı çok partili Türkiye siyasal yaşamda benzersiz bir olay olarak geçmektedir. AK Parti’den önce

üst üste 3 kez seçim kazanarak iktidarda kalan yalnızca Demokrat Parti olmuştu. Ancak Demokrat Parti'nin üçüncü seçiminde bir önceki seçimine oranla oylarda kayda değer bir düşüşün olduğu görülmektedir. AK Parti'nin ise girdiği her üç genel seçimde oyları artmış, liberal demokrasi olarak adlandırılan rejimde çok fazla görülmeyen bir durum yaşanmıştır. Batı ülkelerinde ise uzun süre üst üste dört seçim kazanan partiler olmuş fakat bir noktadan sonra yıpranmaya başlamışlardır. AKP'nin farkı ise 2002-2011 yıllarında yıpranma belirtilerinin görülmesi şöyle dursun gücünü giderek arttırması olmuştur. (COP, 2013: 22)

AK Parti'nin iktidara gelmesini dış faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. ABD, 11 Eylül saldırılarında bir numaralı tehdit olarak radikal İslamcılığı görmekteydi. Bu durum Türkiye'yi ABD için önemi artan bir müttefik haline getirdi ve ABD'nin 2001 krizinden çıkması için uyguladığı program kapsamında dış kaynak bakımından zorlanan Türkiye'ye ek kaynak sağladı. Ardından AK Parti'nin iktidara yürüyüşü başladı. (COP, 2013: 27)

AK Parti şüphesiz Türk siyasi hayatına damga vurmuş bir siyasal partidir. Gerek partinin kurulduğu ve iktidara geldiği iç ortam gerekse dış ortam AK Parti'nin siyasal yaşamını etkileyen en büyük etmenlerdendir. İç ortamda 2001 krizinin yaşanması, merkez sağ ve soldan gelen partilerin Türk siyasetinin ve dönüşümün yükünü taşıyamayacak noktaya gelmesi, dış ortamda ise Irak savaşı, bütün Orta Doğu'da siyasal İslam ve Batı karşıtlığının yükselmesi AK Parti'nin siyasal ortamda önemini artırarak bu çok önemli gelişmelerin kavşağına yerleştirdi.

AK Parti deneyiminin iki aşamalı bir dönüşüm sürecinden geçmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Birinci aşamada Türkiye'de en kapsamlı İslamcı hareketi temsil eden Milli Görüş Teşkilatının bölünmesi sonucu içeriden kopan bir kesimin kendisini ideolojik olarak dönüştürmesi süreci yaşanmıştır. Bu süreçte Milli Görüş Hareketinin içinde barındırdığı Batı karşıtı devletçi-kalkınmacı ve milliyetçi öğelerden olabildiğince arınıp iktidarda ılımlaşmanın hakim olduğu bir süreç yaşanmıştır. İkinci aşamada ise Türkiye'nin liberallerle yeni oluşturduğu hegemonik blog vasıtasıyla Kemalist ideolojinin ve devletçi anlayışının dönüştürülmesi ve küreselleşme sürecinde sorun teşkil eden noktaların tasfiye edilmesi gündeme

gelmiştir. Millî Görüş Teşkilatında yetişen bu kadroların Türkiye siyasetinde bir dönüşüm yaratmak için kendi içlerinde de bir dönüşümden geçmesi gerekmiştir. AK Parti bu özellikleriyle İslamcı/muhafazakar siyasetin yeni yüzü olarak ortaya çıkmıştır. Türk siyasetinde dönüştürücü bir aktör olma özelliği taşıyarak genişletilmiş Orta Doğu coğrafyası içinde bir örnek teşkil etmektedir. (Uzgel, 2013:12)

2.5.2 Adalet ve Kalkınma Partisi Programı

AK Parti Programı, giriş, temel haklar ve siyasi ilkeler, ekonomi, kamu yönetimi ,sosyal politikalar, dış politika ve sonuç olmak üzere yedi kısımdan oluşmaktadır. Partinin giriş bölümünde Türkiye'nin yaşadığı siyaset, ekonomi ve toplumsal problemlere çözüm bulabilecek bir siyasi oluşum olarak, partinin siyaset sahnesindeki varlık nedeni açıklanmaya çalışılmıştır. Türk milletinin ihtiyaçlarına cevap vermek, siyasal sistemin problemlerini çözmek, ülkeyi tüm engellerden arındırarak daha aydınlık bir gelecek oluşturmak partinin asıl gayesidir. Parti programının ikinci kısmında ise temel hak ve özgürlükler, siyasi ilkeler, siyasi yapılanma, hukuk ve adalet, demokratikleşme, sivil toplum, Doğu ve Güneydoğu başlıkları açıklanmıştır. AK Parti Programında Türkiye'nin bütünlüğü ve devlet yapısını bozan tehlikelerden arınmak için terör meselesinin üzerinde oldukça durmuş, bu sorunu kökten çözmeye yönelik politikalar izleyeceğini vurgulamıştır. Parti programında genel olarak ülkenin ekonomik potansiyelini harekete geçirmek, Türkiye'nin sahip olduğu maddi ve manevi potansiyeli değerlendirmesine öncülük etmek, ülkede yaşanan güven bunalımını çözmeye çalışmak öncelikli hedefler olarak belirtilmiştir. (AK Parti Programı, www.akparti.org.tr)

2.5.3 Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü

AK Parti tüzüğü 18 Ağustos 2018 tarihli 6. Olağan Büyük Kongrede yapılan değişikliklerle en son şeklini almıştır. Parti tüzüğü on kısımdan (165 madde) oluşmaktadır. Ak Parti tüzüğünün birinci kısımda genel esaslar, ikinci kısımda parti üyeliği, üçüncü kısımda parti teşkilatı, dördüncü kısımda parti içi demokrasi, hakem kurulları ve siyasi erdem ve etik kurulu, beşinci kısımda parti disiplin kurulu, altıncı kısımda seçimler ve adaylar, yedinci kısımda mali hükümler, sekizinci kısımda

teftiş ve denetim, dokuzuncu kısmında, danışmanlar ve danışma meclisleri yardımcı üniteler, onuncu kısmında müteferrik hükümler açıklanmıştır.

Ak Parti tüzüğünün birinci kısmında parti adı, kuruluşun temel dayanakları, partinin kısaltılmış adı, genel merkezi, amblemi, temel amaçları ve görev ilkeleri beş maddeyle açıklanmıştır. Kuruluşun temel dayanakları şu şekilde açıklanmıştır: *“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, başta “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” ile “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi” olmak üzere TBMM tarafından onaylanmış uluslararası belgeler, Siyasi Partiler Kanunu, seçim kanunları, diğer ilgili kanun ve mevzuat çerçevesinde, Tüzüğü ve Programına göre teşkilatlanmak ve faaliyette bulunmak üzere kurulmuş siyasi bir teşekküldür.”* (Madde 2) Partinin kısaltılmış hali “Ak Parti” olup genel merkezi Ankara’dadır. Partinin amblemi sarı ve siyah renklerden oluşan ampul şeklindedir. (Madde 3)

Ak Parti teşkilat kademeleri belde, ilçe, il ve Genel Merkez teşkilatından, belediye meclis grupları İl genel meclis grupları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Parti Grubu’ndan oluşmaktadır. Teşkilatlar idari ve yerel taksimat göz önüne alınarak oluşturulmaktadır. Bir idari birim içinde aynı düzeyde ve nitelikte birden fazla teşkilat kurulmasına izin verilmemektedir. (Madde 18)

Parti teşkilatı şunlardan oluşmaktadır: (Madde 19)

- Belde Teşkilatı: Belde Kongresi, Belde Başkanı, Belde Yönetim Kurulu, Belde Yürütme Kurulu,
- İlçe Teşkilatı: İlçe Kongresi, İlçe Başkanı, İlçe Yönetim Kurulu,
- İlçe Yürütme Kurulu,
- İl Teşkilatı: İl Kongresi, İl Başkanı, İl Yönetim Kurulu, İl Yürütme Kurulu
- Genel Merkez Teşkilatı: Büyük Kongre, Genel Başkan,
- Merkez Karar ve Yönetim Kurulu (MKYK) ,
- Yan Kuruluşlar: Kadın Kolları, Gençlik Kolları, Diğer Yan Kuruluşlar,
- Gruplar: TBMM Parti Grubu, İl Genel Meclisi Grupları,
- Belediye Meclisi Grupları.

2.5.4 Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Milletvekili Genel Seçim Dönemlerine Göre Temsiliyeti

AK Parti siyasi hayatında toplam 5 Milletvekili Genel Seçimine katılmıştır. En fazla milletvekili sayısını 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde çıkarmıştır. Aşağıdaki Tabloda AK Parti'nin aldığı oy oranı, oy sayısı ve çıkardığı milletvekili sayısı gösterilmektedir.

Tablo 9: 2002-2018 Yılları Arasındaki Milletvekili Genel Seçimlerde AK Partinin Oy Dağılımı ve Milletvekili Sayıları

Seçim Tarihi	Toplam	Oy Oranı (%)	Çıkarılan MV Sayısı
03.11.2002	10.808.229	35	363
12.06.2011	21.399.082	49,8	327
22.07.2007	16.327.291	46,6	341
07.06.2015	18.867.411	40,8	258
01.11.2015	23.681.926	49,5	317
24.08.2018	21.338.693	42,5	295

Kaynak: www.ysk.gov.tr/ 19 Haziran 2019

Tablo 9' da görüldüğü üzere, 2002 genel seçimlerinde % 35 oy almasına rağmen meclise sadece iki partinin girmesinden dolayı 363 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Girdiği genel seçimler içerisinde çıkarabildiği en fazla milletvekili sayısına bu seçimde ulaşmıştır. En fazla oy oranına ulaştığı seçim ise % 49,8 ile 2011 Milletvekili Genel Seçimleridir. Çalışmanın 3. Bölümünde AK Parti'nin Milletvekili Genel Seçimleri oy potansiyeli ayrıntılı olarak incelenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2002-2018 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNE YÖNELİK OY POTANSİYELİ ANALİZİ

3.1 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimleri sonrasında ilk koalisyon hükümeti, Bülent Ecevit başkanlığında DSP ve MHP ile oluşturulmuş ve daha sonra bu koalisyona ANAP katılmıştır. Koalisyonda DSP Genel Başkanı olan Bülent Ecevit başbakan, yanında DSP'den Hüsamettin Özkan ve MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli yer alırken ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ise başbakan yardımcısıdır. Bu koalisyon hükümeti 1999-2002 yılları arasında iktidarda kalmış ve 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleriyle iktidarlığı AK Parti hükümetine devretmiştir. (Tokgöz, 2010: 455)

Koalisyon hükümetinin kurulmasından sonra Türkiye'de 17 Ağustos 1999 Yalova ve arkasından 12 Kasım 1999 Düzce depremleri yaşanmıştır. Depremde çok fazla mal ve can kaybı olmuş, Türkiye'de depremin yaralarının sarılması uzun zaman almıştır. Depremlerin ardından Türkiye 2000 ve 2001 yıllarında bankacılık krizi diye adlandırılan çok büyük bir finans kriziyle karşı karşıya gelmiş, yaşanan bu iki olayla toplumsal ve ekonomik sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. (Tokgöz,2010:455-456)

3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimlerini bu olaylar hızlandırırken; CHP'nin 2001 krizinden DSP –MHP-ANAP'ı sorumlu tutup muhalefetini daha da şiddetlendirmesi, kısmen 1999-2000'li yıllarda Deniz Baykal'ın genel başkanlığı bırakır gibi olması ve tekrar geri dönmesi, koalisyonun temel direği olan Bülent Ecevit'in sağlık sorunlarının ortaya çıkması, 2002 Mayıs ayından sonra hastalığının daha da kötüye gitmesi partide görevine geri dönüp dönmeyeceği konusunda belirsizlikler yaşanması sonucu DSP'nin bölünmesi ve MHP'nin ise bu koşullarda kendi dışında hükümet için alınan kararlardan tedirgin olması da eklenince 3 Kasım 2002'de erken seçim kararına gidilmiştir. (Berktaş, 2010: 42)

3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimlerine katılan 41,4 milyon seçmen tercihlerini 18 parti ve bağımsız adaylar arasından yapmıştır. 2001 yılında Anayasa Mahkemesinin kararıyla kapatılan Fazilet Partisi'nin yerine kurulan AK Parti ve Saadet Partisi, 2002 yılında İsmail Cem tarafından kurulan Yeni Türkiye Partisi, Cem Uzan'ın kurduğu Genç Parti 2002 Milletvekili Genel Seçimlerine katılan partiler arasındadır. (Tokgöz,2010:457)

Tablo 10: 2002 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

PARTİ ADI	OY	ORAN	ÇIKARILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI
Adalet ve Kalkınma Partisi	10.808.229	34,28	363
Cumhuriyet Halk Partisi	6.113.352	19,39	178
Demokratik Halk Partisi	1.960.660	6,22	-
Demokratik Sol Parti	384.009	1,22	-
Milliyetçi Hareket Partisi	2.635.787	8,36	-
Doğru Yol Partisi	3.008.942	9,54	-
Yurt Partisi	294.909	0,94	-
Millet Partisi	68.271	0,22	-
Büyük Birlik Partisi	322.093	1,02	-
Anavatan Partisi	1.648.465	5,13	-
Saadet Partisi	785.489	2,49	-
Bağımsız Türkiye Partisi	150.482	0,48	-
Özgürlük ve Dayanışma Partisi	106.023	0,34	-
Türkiye Komünist Partisi	59.180	0,19	-
Genç Parti	2.285.598	7,25	-
İşçi Partisi	159.843	0,51	-
Yeni Türkiye Partisi	383.869	1,15	-
Bağımsızlar	314.251	1,00	9
Liberal Demokrat Parti	89.331	0,28	-
GENEL TOPLAM			550

Kaynak www.ysk.gov.tr / 19 Haziran 2019

2002 genel seçimlerinde 41.407.027 seçmenden 32.768.161'i oy kullanmıştır. Seçime katılma oranı % 79,4'tür, bu seçimde oy kullanma zorunluluğuna rağmen seçmenin dörtte birinin oy kullanmadığı görülmektedir. (Fırat, 2007: 195)

3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimlerini %34 oy oranıyla kazanan AK Parti olurken seçimin ikinci galibi ise CHP olmuştur. Seçime katılan ANAP, DYP, MHP, DSP, YTP Genç Parti ve Saadet Partisi aldıkları düşük oy oranı ile seçim barajını geçememişlerdir. TBMM'de iki siyasal parti yer alırken, iktidar partisi olan AK Parti tek başına hükümet kurmuştur. 2002 Milletvekili Genel Seçimleri ile tek başına iktidara gelen Ak Parti 363 milletvekili ile TBMM'de en fazla çoğunluğa sahip olan partidir. Aynı seçimde aldığı % 19.39 oy oranı ile muhalefet partisi olan CHP ise TBMM'de 178 milletvekilliğine sahiptir. Bu tablonun ortaya çıkmasının temelinde seçmenin umduğunu bulamaması, on yıldır TBMM'de süregelen ANAP ve DYP arasındaki anlaşmazlıklar, hayal kırıkları yatmaktadır. Seçmenler mevcut sisteme olan sitemleri dile getirmek için oylarını bu yönde kullanmışlardır. (Tokgöz,2010: 458-461)

CHP ve AK Parti dışında mecliste milletvekili sandalyesine sahip parti yoktur. Seçime katılan diğer partiler %10 barajının altında kaldığından hiç milletvekili çıkaramamıştır. Bu partiler geçerli oyların % 45'ini almıştır. Bu oran tüm seçmenler içerisinde %34,6 oranına denk gelmektedir. Oy kullanmaya gitmeyen ve oyları geçersiz olan seçmenler de bu orana eklenince % 59'unun parlamentoda temsil edilmediği görülmektedir. Türk demokrasi yaşamında böyle bir durumla daha önce karşılaşılmamıştır. (Fırat,2007:235)

2002 Milletvekili Genel Seçimleri Türk siyasetinde birçok bakımdan dönüm noktası teşkil etmektedir. 2002 seçimleri kendine has altı özellikle ön plana çıkmaktadır: (Özbudun, 2004: 9-12)

- Öncelikle bu seçimler 1950-1960 döneminden bu yana iki partinin temsil edildiği bir parlamento çıkarmıştır. 1950-1960 döneminde bile Osman Büyükbaş'ın kurduğu Millet Partisi mecliste üç dört sandalye ile kendini temsil etme imkanını bulurken, 2002 Milletvekili Genel Seçimleri ise tümüyle iki partili bir parlamento doğurmuştur.

- 1987-1991 ANAP tek parti iktidarı döneminden bu yana ilk defa bir parti tek başına mecliste çoğunluğu sağlamıştır. Koalisyon hükümetinin rafa kaldırıldığı bu seçimde AK Parti'nin parlamentodaki çoğunluğu anayasayı referandumsuz değiştirme çoğunluğu olan 367 oyuna çok yakındır.
- Seçimlerden galip çıkan AK Partinin daha önce tek başına iktidardan farklı olarak “siyasal İslam anlayışını temsil eden milli görüşün türevi” olan bir parti olarak ön plana çıkmasıdır.
- Bu seçimde merkez partilerin oy oranlarında önemli derecede bir düşüş görülmektedir. Özellikle merkez sağ partilerde bu durum kendini göstermektedir. Örneğin 1991 yılında iki merkez sağ partinin aldığı oylara bakıldığında Anavatan ve Doğru Yol'un toplam oy oranı % 51'dir. 1995 seçimlerinde toplam oy oranları % 39'a gerilemiştir. 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde ise iki sağ partinin toplam oyu ancak % 15'tir. Merkez sol partiler açısından da durum çok değişik değildir. 1995 Milletvekili Genel Seçimlerinde merkez sol partinin toplam oyu % 31'iken 1999'da CHP ve iki küçük sol parti olan DSP ve Yeni Türkiye'nin oy toplamı % 21'dir. Merkez partilerdeki erime sadece sağda değil aynı şekilde sol partilerde de görülmektedir.
- 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde merkez dışı partilerin yükselişte olduğu görülmektedir. Merkez dışı partilerin yükselişiyle Türk politikasında kimlik sorunlarının yükselişi de paralellik göstermektedir. Seçmen politik sorunlar karşısında kendilerini belli kimliklerle temsil ederek göstermeye çalışmış kendi kimliklerini yansıtan partilere yönelmişlerdir.
- 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde milletvekili kadrosunda büyük yenilenme görülmektedir. Milletvekillerinin % 90'ı 3 Kasım seçimlerinden önce milletvekili değildi. Bu oran darbelerden sonra oluşan parlamentoda dahi görülmemiştir.

Bu seçimde son iki parlamento seçimine kıyasla “seçmenin radikalleşmesi ve yabancılaşması ”süreci en üst noktaya çıkmıştır. Bazı analizcilere ve siyasetçilere göre seçim sonuçları seçmenin ani kızgınlığından kaynaklanmamaktadır. Bu seçim seçmenin siyasi seçkinlerden ve onların temsil ettikleri siyasal yapıdan kopuşun bir göstergesidir. Seçmen bu süreçte Türkiye ve siyasal sisteme olan güvensizliğini ve öfkesini seçime yansıtmıştır. (Özdağ, 2002: 1)

3.1.1 2002 Milletvekili Genel Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli

2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde nüfus sayısı bakımından önde gelen 16 Büyükşehir baz alınarak, bu şehirlerdeki oy kullanan seçmen sayısı, katılım oranı ve gümrük oyları dahil toplam geçerli oy sayısı ve çevrenin çıkardığı milletvekili sayısı gösterilmiştir. Söz konusu büyükşehirler içerisinde katılım oranı en düşük il % 71,1 ile Diyarbakır olurken, katılım oranının en yüksek olduğu il % 89,5 ile Kocaeli olmuştur. Aşağıdaki tabloda 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde 16 Büyükşehirde alınan oylara ait veriler gösterilmektedir.

Tablo 11: 2002 Milletvekili Genel Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2002 MV. GENEL SEÇİMLERİ			
	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçerli Oy Sayısı	Çevrenin MV Sayısı
MARMARA BÖLGESİ				
İstanbul	5419062	75,7	5225026	70
Bursa	1186482	79,8	1136144	16
Kocaeli	673467	89,5	647444	9
EGE BÖLGESİ				
İzmir	1939885	80,1	1874819	24
Manisa	743243	87,4	718153	10
AKDENİZ BÖLGESİ				
Antalya	784645	77	754864	13
Adana	887142	74,3	856469	14
Mersin	708170	76,2	680687	12
Hatay	584939	78,3	556844	10
KARADENİZ BÖLGESİ				
Samsun	625568	78,5	600328	9
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ				
Gaziantep	499109	73	484449	10
Şanlıurfa	446163	78,3	433678	11
Diyarbakır	437595	71,1	421680	10
İÇ ANADOLU				
Ankara	2221851	82,3	2152251	29
Konya	919408	83,4	887635	16
Kayseri	518354	79,4	501945	8

Kaynak: www.ysk.gov.tr; www.tuik.gov.tr/ 8.07.2019

3.1.2 AK Parti 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

AK Partinin seçim başarısı sayısal olarak yukarıdaki tabloda görülmektedir. AK Parti geçerli oyların üçte birini, milletvekillerinin üçte ikisini alarak tahmin edilmeyen bir başarıya imza atmıştır. AK Parti oyların %34'ünü olarak seçimin birinci partisi olmuştur. AK Partinin kendinden sonra gelen parti ile arasında % 77 oy farkı vardır. Geçerli oylardaki % 34'lük dilim toplam seçmen sayısı içinde % 26'lık bir alanı kapsamaktadır. AK Parti'ye oy veren kesiminin yaş ortalamasına bakıldığında en büyük dilimin 25-34 yaş arasında olduğu görülmektedir. Oy verenlerin oranı 25-34 yaş dilimine kadar artış göstermekte daha sonra ise azalmaktadır. Oy veren seçmenin yarısına yakını otuz beş altındadır. Eğitim düzeyi ile AK Partiye oy veren seçmen arasında ters orantı olduğu görülmektedir. En son bitirilen okul düzeyi yükseldikçe oy oranı düşmektedir. (Fırat,2007: 199-237)

3.1.2.1 AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

AK Parti belirtilen 16 Büyükşehirin 12'sinde alınan oy oranları bakımından birinci sırada yer almaktadır. Bu iller Marmara Bölgesinde, İstanbul, Bursa Kocaeli; Ege Bölgesinde, Manisa; Akdeniz Bölgesinde, Adana ve Hatay; Karadeniz Bölgesinde; Samsun; Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Gaziantep ve Şanlıurfa; İç Anadolu Bölgesinde, Ankara, Konya ve Kayseri'dir. Ayrıca bu büyükşehirlerin hepsinde milletvekili çıkarmayı başarabilmiştir. Aşağıdaki tabloda 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti'nin 16 Büyükşehirdeki oy durumu gösterilmektedir.

Tablo 12: AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2002 MV. GENEL SEÇİMİ AK PARTİ OY DURUMU				
	Alnan Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
			Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ					
İstanbul	1.943.776	%37,2	37	6	43
Bursa	469.280	%41,3	12	-	12
Kocaeli	277.461	%42,9	6	-	6
EGE BÖLGESİ					
İzmir	321.865	%17,2	6	2	8
Manisa	216.455	%30,1	6	-	6
AKDENİZ BÖLGESİ					
Antalya	159.733	%21,2	5	-	5
Adana	229.729	%26,8	8	-	8
Mersin	122.295	%18,1	5	-	5
Hatay	166.403	%29,9	5	-	5
KARADENİZ BÖLGESİ					
Samsun	269.209	%44,8	7	-	7
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
Gaziantep	193.995	%40	6	1	7
Şanlıurfa	99.331	%22,9	7	-	7
Diyarbakır	67.298	%16	8	-	8
İÇ ANADOLU BÖLGESİ					
Ankara	820.260	%38,1	16	1	17
Konya	487.700	% 54,9	14	-	14

Kayseri	272.762	%54,3	7	-	7
---------	---------	-------	---	---	---

Kaynak: www.ysk.gov.tr; www.tuik.gov.tr/ 8.07.2019

AK Parti'nin yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, 16 Büyükşehirden çıkardığı toplam 127 milletvekili içinde 10 tane kadın milletvekili yer almıştır. Aldığı oy oranları bakımından birinci olamadığı İzmir, Mersin, Diyarbakır, Antalya'da ise sandıktan ikinci parti olarak çıkmıştır. Söz konusu şehirler içerisinde en fazla oy oranına sahip olduğu il % 54,9 ile Konya olurken en az oy oranına sahip olduğu il ise % 16 ile Diyarbakır olmuştur

3.1.3 CHP 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

CHP 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde Türkiye genelinde 6.113.352 oy sayısı ile en fazla oy alan ikinci parti olmuştur. CHP % 19,4 oy oranı ile mecliste 177 milletvekili sandalyesine sahip olmuştur. CHP, 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde İzmir'de % 29,1, Antalya'da % 30,9, Ardahan'da % 21,9, Artvin'de 25,4, Aydın'da % 20,7, Edirne'de 28,8, Kırklareli'nde % 32,8, Mersin'de % 24,7, Muğla'da % 27,7, Tekirdağ'da % 27,1 oy oranıyla bu şehirlerde birinci olmuştur.

3.1.3.1 CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

CHP belirtilen 16 Büyükşehirin 3'ünde alınan oy oranları bakımından birinci sırada yer almaktadır: İzmir'de % 29,1, Antalya'da % 30,9 ve Mersin'de % 24,7 oy oranı ile bu şehirlerde AK Partiden daha fazla milletvekili çıkarmıştır. 16 Büyükşehirden çıkardığı toplam 90 milletvekili içinde 8 tane kadın milletvekili yer almıştır. Aşağıdaki tabloda 16 Büyükşehirde CHP'nin aldığı oy sayısı, oy oranları ve çıkardığı milletvekili sayısı yer almaktadır.

Tablo 13: CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2002 MV. GENEL SEÇİMLERİ CHP OY DURUMU				
	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
			Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ					
İstanbul	1257330	24,1	22	5	27
Bursa	173299	15,3	4	-	4
Kocaeli	120719	18,6	3	-	3
EGE BÖLGESİ					
İzmir	544862	29,1	14	2	16
Manisa	126511	17,6	4	-	4
AKDENİZ BÖLGESİ					
Antalya	233463	30,9	8	-	8
Adana	182436	21,3	5	1	6
Mersin	168372	24,7	7	-	7
Hatay	143792	25,8	5	-	5
KARADENİZ BÖLGESİ					
Samsun	88761	14,8	2	-	2
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
Gaziantep	93033	19,2	3	-	3
Şanlıurfa	42946	9,9	3	-	3
Diyarbakır	24963	5,9	2	-	2

Kaynak: www.ysk.gov.tr; www.tüik.gov.tr/ 8.07.2019

Söz konusu şehirler içerisinde en az oy oranına sahip olduğu il yüzde 5,9 ile Diyarbakır'dır. Diyarbakır'da birinci sırada yer alan DEHAP, AK Parti ve CHP'den çok daha fazla oy almasına rağmen (56,1) ülke genelinde barajı geçemediğinden dolayı hiç milletvekili çıkaramamıştır.

3.2 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

27 Temmuz 2007 tarihinde yapılan 2007 Milletvekili Genel Seçimleri, Türkiye'nin çok partili hayata geçişten sonraki 15.Milletvekili Genel Seçimi olma özelliğini taşımaktadır. 27 Temmuz Seçimlerine toplam 41,29 milyon seçmen katılmıştır. Seçimler 14 parti ve bağımsız adaylar arasında gerçekleşmiştir. Katılım oranının %79 olduğu 2007 Milletvekili Genel seçimlerinde 41.291.556 seçmen arasından 32.637.929 seçmen oy kullanmıştır ve bu oyların 31.510.007'si geçerli oydur.

Tablo 14: 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

PARTİ ADI	KAZANILAN OY	OY ORANI (%)	ÇIKARILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI
Adalet ve Kalkınma Partisi	16.327.291	46,58	341
Cumhuriyet Halk Partisi	7.317.808	20,88	112
Milliyetçi Hareket Partisi	5.001.869	14,27	70
Aydınlık Türkiye Partisi	100,982	0,29	
Bağımsız Türkiye Partisi	182,095	0,52	
Saadet Partisi	820,289	2,34	
İşçi Partisi	128,148	0,37	
Halkın Yükselişi Partisi	179,01	0,51	
Özgürlük ve Dayanışma Partisi	52,055	0,15	
Genç Parti	1.064.871	3,04	
Demokrat Parti	1.898.873	5,42	
Liberal Demokrat Parti	35,364	0,1	
Emek Partisi	26,292	0,08	
Türkiye Komünist Partisi	79,258	0,23	
Bağımsızlar	1.835.486	5,24	26

Kaynak: www.ysk.gov.tr; www.tuik.gov.tr/ 8.07.2019

2007 Milletvekili Genel Seçimlerinin birincisi %46,58 oy oranıyla AK Parti olurken, CHP 20,88 oranıyla ikinci parti olmuştur. 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti ve CHP haricinde hiçbir parti milletvekili çıkartamazken 2007 seçimlerinde bir önceki seçimlerinde barajı geçemeyen Milliyetçi Halk Partisi ve Bağımsızlar toplam 96 milletvekili çıkarmayı başarmıştır.

3.2.1 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli

2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde belirlenen 16 Büyükşehirde katılım oranı en yüksek 90,6 oranıyla Manisa olurken, En düşük il Diyarbakır'dır. 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde illerin çıkardığı toplam milletvekili sayısı 2002 Milletvekili Genel Seçimleri ile karşılaştırıldığında herhangi bir değişiklik göstermemiştir. Aşağıdaki tabloda 16 Büyükşehir bazında 2007 Milletvekili Genel seçimleri verileri yer almaktadır.

Tablo 15: 2007 Milletvekili Genel Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2007 MV. GENEL SEÇİMLERİ					
	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçerli Sayısı	Oy	Çevrenin Sayısı	MV
MARMARA BÖLGESİ						
İstanbul	6072068	82	5766727	70		
Bursa	1344846	88,8	1313316	16		
Kocaeli	768187	86,8	751683	9		
EGE BÖLGESİ						
İzmir	2143619	84,8	2087908	24		
Manisa	781498	90,9	767382	10		
AKDENİZ BÖLGESİ						
Antalya	918746	84,4	900196	13		
Adana	934190	78,6	916591	14		
Mersin	807435	80	794221	12		
Hatay	650007	82,7	641460	10		
KARADENİZ BÖLGESİ						
Samsun	646905	83	639341	9		
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ						
Gaziantep	563526	80,9	5537431	10		
Şanlıurfa	453207	81,9	447506	11		
Diyarbakır	479617	71	467496	10		
İÇ ANADOLU BÖLGESİ						
Ankara	2501141	85,6	2459587	29		
Konya	1030670	87	1011471	16		

3.2.2 AK Parti 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Oy

Potansiyeli

AK Parti oyların %46,6'sını alarak seçimin birinci partisi olmuştur. Aldığı 16.327.291 oy ile meclise 341 milletvekili çıkarmıştır. AK Parti, 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde olduğu gibi seçimin birinci partisi olmuştur. Tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa sahip olan AK Parti ile muhalefet partisi CHP arasında % 25,7 oy oranı farkı bulunmaktadır. AK Partinin 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde en fazla oy oranına sahip olduğu şehir Bingöl olurken, 20,2 ile en az oy oranı ise Kırklareli'den alınmıştır. AK Parti Türkiye'deki 81 ilin 76'sında en fazla oyu alan parti olurken, İzmir, Edirne, Kırklareli, Muğla ve Tekirdağ'da ise Cumhuriyet Halk Partisi birinci parti olarak ipi göğüslemiştir.

3.2.2.1 AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre

Dağılımı

AK Parti 2007 Milletvekili Genel seçimlerinde belirtilen 16 Büyükşehirin 13'ünde en fazla oyu olan parti olmuştur. Bu şehirler içerisinde en fazla oyunu 65,7 ile Kayseri'den almıştır. İzmir ve Mersin'de CHP'nin, Diyarbakır'da ise DEHAP'ın gerisinde kalmıştır. AK Parti 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde Antalya'da % 21,2 oy oranıyla ikinci parti olurken 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde oy oranını % 8 artırarak bu şehirde en fazla oy alan birinci parti olmayı başarmıştır. AK Parti 16 Büyükşehirde milletvekili sayısını 25 artırarak toplam 152 milletvekili çıkarmıştır. Aşağıdaki tabloda 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti oy durumu gösterilmektedir.

Tablo 16: 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2007 MV. GENEL SEÇİMLERİ AK PARTİ OY DURUMU				
	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
			Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ					
İstanbul	2604343	45,2			39
Bursa	666531	50,8			10
Kocaeli	370242	49,3			6
EGE BÖLGESİ					
İzmir	636826	30,5			9
Manisa	314140	40,9			5
AKDENİZ BÖLGESİ					
Antalya	306269	34			5
Adana	338122	36,9			6
Mersin	215703	27,2			4
Hatay	261971	40,8			5
KARADENİZ BÖLGESİ					
Samsun	370204	57,9			6
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
Gaziantep	328120	59,3			7
Şanlıurfa	267525	59,8			9
Diyarbakır	191214	40,9			6
İÇ ANADOLU BÖLGESİ					
Ankara	1168742	47,5			16
Konya	660583	65,3			13
Kayseri	395589	65,7			6

Kaynak: www.ysk.gov.tr; www.tüik.gov.tr/ 8.07.2019

Tabloda görüldüğü üzere, AK Parti'nin 2007 yılında 16 Büyükşehirde en fazla oy oranına sahip olduğu il Kayseri olurken, en az oy oranının sahip olduğu il ise %27,2 ile Mersin'dir.

3.2.3 CHP 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

CHP 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde, 2002 Milletvekili Genel Seçimlerine kıyasla oy sayısını 1.202.965 arttırmıştır. Oy sayısını arttırmış olmasına rağmen bu seçimde barajı geçen daha fazla parti olduğundan çıkardığı milletvekili sayısı daha azdır. Meclise % 20,9 oy oranıyla mecliste 112 milletvekili sandalyesine sahip olmuştur. CHP 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde sırasıyla Kırklareli % 40,1, Edirne % 35,8, İzmir % 35,5, Muğla % 34,5 ve Tekirdağ % 34,4 oy oranlarıyla birinci olduğu şehirlerdir.

3.2.3.1 CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı

CHP belirtilen 16 Büyükşehir içerisinde sadece İzmir'de 35,5 oy oranıyla birinci sırada yer almaktadır. 2002 yılında Antalya ve Mersinde birinci gelen CHP, 2007 yılında birinciliği AK Partiye verdi. Aşağıdaki tabloda 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP'nin 16 Büyükşehirdeki oy durumu gösterilmektedir.

Tablo 17: 2007 Milletvekili Genel Seçimleri CHP'nin 16 Büyükşehirde Oy Durumu

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2007 MV. GENEL SEÇİMLERİNDE CHP OY DURUMU				
	Ahnan Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
			Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ					
İstanbul	1556518	27	19	3	22
Bursa	241856	18,4	3	-	3
Kocaeli	145671	19,4	2	-	2
EGE BÖLGESİ					
İzmir	740269	35,5	9	2	11
Manisa	148212	19,3	2	-	2
AKDENİZ BÖLGESİ					
Antalya	261766	29,1	5	-	5
Adana	209276	22,8	3	1	4
Mersin	195930	24,7	4	-	4
Hatay	199838	31,2	3	-	3
KARADENİZ BÖLGESİ					
Samsun	109092	17,1	2	-	2
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
Gaziantep	97271	17,6	2	-	2
Şanlıurfa	21271	4,8	-	-	-
Diyarbakır	9407	2	-	-	-
İÇ ANADOLU BÖLGESİ					
Ankara	687869	28	8	1	9
Konya	82482	8,2	1	-	1
Kayseri	59125	9,8	1	-	1

Kaynak:www.ysk.gov.tr; www.tuik.gov.tr/ 8 Temmuz 2019

2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP, Şanlıurfa'da 21.271, Diyarbakır'da ise 9.407 oy sayısı ile barajı geçememiş ve meclise hiç milletvekili sokamamıştır. Bir önceki seçimlere kıyasla CHP 16 Büyükşehirde 19 milletvekili eksilterek çıkardığı toplam 71 milletvekili içinde 7 tane kadın milletvekili yer almıştır.

3.3 2011 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

12 Haziran 2011 yılında yapılan 2011 Milletvekili Genel Seçimleri, Türkiye'nin çok partili hayata geçişten sonraki 16. Milletvekili Genel Seçimidir. Bir önceki seçime kıyasla 2011 Milletvekili Genel Seçiminde katılım oranı % 4 artmıştır. Katılım oranının % 84 olduğu 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde 52.806.322 kayıtlı seçmen arasından 43.914.948 seçmen oy kullanmıştır ve bu oyların 973.185'i geçersizdir. Geçerli oyların seçime katılan siyasi partilere dağılımı ve bu dağılımın oranları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 18: 2011 Milletvekili Genel Seçimleri

PARTİ ADI	OY	ORAN	ÇIKARILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI
Adalet ve Kalkınma Partisi	21.399.082	49,83	327
Cumhuriyet Halk Partisi	11.155.972	25,98	135
Milliyetçi Hareket Partisi	5.585.513	13,01	53
Demokrat Parti	279,48	0,65	
Emek Partisi	32,128	0,07	
Millet Partisi	60,716	0,14	
Liberal Demokrat Parti	15,222	0,04	
Saadet Partisi	543,454	1,27	
Hak ve Eşitlik Partisi	124,415	0,29	
Halkın Sesi Partisi	329,723	0,77	
Doğru Yol Partisi	64,6	0,15	
Türkiye Komünist Partisi	4,006	0,15	
Milliyetçi ve Muhafazakar Parti	36,188	0,08	

Büyük Birlik Partisi	323,251	0,75	
Demokratik Sol Parti	108,089	0,25	
Bağımsızlar	2.819.917	0,57	35
GENEL TOPLAM			550

Kaynak: www.tuik.gov.tr ; www.ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

2007 Milletvekili Genel Seçimlerinin birincisi % 49,83 oy oranıyla AK Parti olurken, CHP % 25,98 oy oranıyla AK Parti'yi takip etmiştir. Bir önceki seçime oranla, CHP ve Bağımsızların çıkardığı milletvekili sayısı artarken, AK Parti ve MHP'nin milletvekili sayısı azalmıştır. AK Parti İzmir'de % 36,8, Aydın'da, % 35,5, Edirne'de % 30,4, Kırklareli'nde % 27,4, Muğla'da % 32,6, Tekirdağ'da % 35,5 ve Tunceli'de % 15,7 oy oranı ile birinciliği CHP'ye bırakmıştır. AK Parti 67, CHP 7, MHP 1, Bağımsızlar 7 şehirde en fazla oyu alarak birinci olmuşlardır.

3.3.1 2011 Milletvekili Genel Seçimi 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı

2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde belirlenen 16 Büyükşehirde katılım oranı en yüksek 91,6 Kayseri olurken, En düşük il % 85,3 katılım oranıyla Adana'dır. Türkiye genelinde çıkarılan toplam 550 milletvekili arasından 262 milletvekili aşağıdaki tabloda yer alan 16 Büyükşehirden çıkarılmıştır. Aşağıdaki tabloda 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde 16 Büyükşehirde oy kullanan seçmen sayısı, katılım oranı, geçerli oy sayısı ve çevrenin çıkardığı milletvekili sayısı gösterilmektedir.

Tablo 19: 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde 16 Büyükşehirde Oy Durumu

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2011 MV. GENEL SEÇİMLERİ			
	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçerli Oy Sayısı	Çevrenin MV Sayısı
MARMARA BÖLGESİ				
İstanbul	8132340	86,5	7960907	85
Bursa	1678968	89,5	1652628	18
Kocaeli	977711	89,2	957177	11
EGE BÖLGESİ				
İzmir	2567533	88,3	2513121	26
Manisa	884530	91,6	867225	10
AKDENİZ BÖLGESİ				
Antalya	1200592	86,4	1178084	14
Adana	1196001	85,3	1171911	14
Mersin	990095	87	972046	11
Hatay	810847	86,8	795632	10
KARADENİZ BÖLGESİ				
Samsun	764545	86,8	751385	9
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ				
Gaziantep	843849	84,1	828241	12
Şanlıurfa	697412	82,1	678286	12
Diyarbakır	705091	81,3	679364	11
İÇ ANADOLU BÖLGESİ				
Ankara	3032519	88,9	2989046	31
Konya	1185237	88	1163729	14
Kayseri	746669	89,9	737052	

Kaynak: tuik.gov.tr; ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

3.3.2 AK Parti 2011 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

AK Parti 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde 81 ilde 21.346.876 oy oranı ile birinci parti olmuştur. AK Parti oyların %49,83'ünü alarak ikinci parti olan CHP ile arasında % 23 oy farkı oluşturmıştır. AK Parti bir önceki seçime kıyasla 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde milletvekili sayısı azalarak mecliste 327 milletvekili sandalyesine sahip olmuştur. AK Parti Türkiye genelinde birinci olduğu 67 il içerisinde en fazla oyu % 69,6 oy oranıyla Konya ve Kahramanmaraş illerinden almıştır. 2011 seçimlerinde en düşük oy oranını ise % 16,4 ile Hakkari ilinden elde edilmiştir.

3.3.2.1 AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

AK Parti 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde belirtilen 16 Büyükşehirde İzmir ve Diyarbakır hariç 14'ünde en fazla oyu alan parti olmuştur. Bir önceki Milletvekili Genel seçimde CHP'nin oylarını geçemediği Mersin ilinde bu seçimde %32 oy oranıyla birinci parti olmayı başarmıştır. AK Parti'nin 2007 yılında 16 büyükşehirde çıkardığı 152 milletvekili, 2011 yılında 107'e düşmüştür. Aşağıdaki tabloda 16 büyükşehirde alınan oy oranları, çıkarılan kadın-erkek milletvekili sayısı gösterilmektedir. Aşağıdaki tabloda 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti'nin aldığı seçmen oylarının 16 Büyükşehirde göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 20: 2011 Milletvekili Genel Seçimleri AK Partinin 16 Büyükşehirdeki Oy Dağılımı

BÖLGE VE ŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2011 MV. GENEL SEÇİMLERİNDE AK PARTİ OY DAĞILIMI				
	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
			Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ					
İstanbul	3931210	49,4	40	6	46
Bursa	875380	53	9	2	11
Kocaeli	504535	52,7	6	1	7
EGE BÖLGESİ					
İzmir	924281	36,8	9	2	11
Manisa	407234	47	5	-	5
AKDENİZ BÖLGESİ					
Antalya	462963	39,3	5	1	6
Adana	438321	37,4	5	1	6
Mersin	311050	32	3	1	4
Hatay	353616	44,4	5	-	5
KARADENİZ BÖLGESİ					
Samsun	462067	61,5	5	1	6
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
Gaziantep	510923	61,7	7	2	9
Şanlıurfa	430453	63,5	9	1	10
Diyarbakır	218552	32,2	4	2	6
İÇ ANADOLU BÖLGESİ					
Ankara	1471871	49,2	13	4	17
Konya	810396	69,6	9	2	11
Kayseri	478357	64,9	6	1	7

Kaynak: tuik.gov.tr ; ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

Ak Parti 2011 yılında 16 büyükşehirde en fazla oyunu %69,6 ile Kayseri'den alırken en az oyunu ise Mersin ve Diyarbakır şehirlerinden almıştır.

3.3.3 CHP 2011 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

CHP 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde seçmenden 11.117.418 oy alarak %26 oy oranıyla meclise 135 milletvekili sokmuştur. İzmir'de % 43,7, Aydın'da % 38,1, Edirne'de % 51,7, Kırklareli'nde % 52,5, Muğla'da % 45,6, Tekirdağ'da % 44,4, Tunceli'de % 57,5 oy oranı ile bu şehirlerde birinci parti olarak gelmeyi başarmıştır. Türkiye genelinde en az oy aldığı il ise % 1,7 ile Iğdır'dır.

3.3.3.1 CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

CHP belirtilen 16 Büyükşehir içerisinde 2007 Milletvekili Genel seçimlerindeki gibi sadece İzmir'de en fazla oy alan parti olmuştur. 2007 seçimlerinde yakın ara farkla birinciliği AK Partiye verdiği Antalya ve Mersin illerinde 2011 seçimlerinde de AK Parti en fazla oyu almıştır. CHP geçen genel seçimdeki gibi Şanlıurfa'da 21.777, Diyarbakır'da ise 158882 oy sayısı ile barajı geçememiş ve meclise hiç milletvekili sokamamıştır. 2007 yılındaki 16 Büyükşehirde çıkardığı milletvekili sayısına 15 milletvekili daha ekleyen CHP 2011 genel seçimlerinde 16 Büyükşehirde toplam 86 milletvekiline sahip olmuştur. Aşağıdaki tabloda 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP'nin aldığı seçmen oylarının 16 Büyükşehirde göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 21: 2011 Milletvekili Genel Seçimleri CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2011 MV. GENEL SEÇİMLERİ CHP OY DAĞILIMI				
	Alnan Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
			Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ					
İstanbul	2492910	31,3	23	6	29
Bursa	412887	25	5	1	5
Kocaeli	235770	24,6	3	-	3
EGE BÖLGESİ					
İzmir	1097886	43,7	10	3	13
Manisa	249482	28,8	2	1	3
AKDENİZ BÖLGESİ					
Antalya	391400	33,2	5	-	5
Adana	361547	30,9	4	-	4
Mersin	310714	32	4	-	4
Hatay	306498	38,5	4	-	4
KARADENİZ BÖLGESİ					
Samsun	162718	21,7	2	-	2
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
Gaziantep	159961	19,3	2	-	2
Şanlıurfa	21777	3,2	-	-	-
Diyarbakır	15882	2,3	-	-	-
İÇ ANADOLU BÖLGESİ					
Ankara	935668	31,3	7	3	10
Konya	118935	10,2	1	-	1
Kayseri	89493	12,1	1	-	1

Kaynak: www.tuik.gov.tr ; www. ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

Tablo 21’de görüldüğü üzere, CHP geçen genel seçimdeki gibi Şanlıurfa’da 21.777, Diyarbakır’da ise 158882 oy sayısı ile barajı geçememiş ve meclise hiç milletvekili sokamamıştır. 2007 yılındaki 16 büyükşehirde çıkardığı milletvekili sayısına 15 milletvekili daha ekleyen CHP 2011 genel seçimlerinde 16 büyükşehirde toplam 86 milletvekiline sahip olmuştur.

3.4 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli Analizi

7 Haziran 2015 yılında yapılan 2015 Milletvekili Genel Seçimleri, Türkiye’nin çok partili hayata geçişten sonraki 17. Milletvekili Genel Seçimi olma özelliğini taşımaktadır. Katılım oranının %83,92 olduğu 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde 47.507.467 seçmen oy kullanmıştır ve bu oyların 46.163.243’ü geçerli oydur. Seçimler 20 parti ve bağımsız adaylar arasında gerçekleşmiştir.

Tablo 22: 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Partilerin Aldığı Oy Sayısı

Parti Adı	Oy Sayısı	Oy Oranı(%)
Adalet ve Kalkınma Partisi	18.867.411	40,87
Cumhuriyet Halk Partisi	11.518.139	24,95
Milliyetçi Hareket Partisi	7.520.006	16,29
Doğru Yol Partisi	28.852	0,06
Anadolu Partisi	27.666	0,06
Hak ve Özgürlükler Partisi	58.716	0,13
Komünist Parti	13.780	0,03
Millet Partisi	17.473	0,04
Hak ve Adalet Partisi	5.711	0,01
Merkez Partisi	20.945	0,05
Toplumsal Uzlaşma Reform ve Kalkınma Partisi	72.701	0,16
Halkın Kurtuluş Partisi	60.396	0,13
Liberal Demokrat Parti	26.500	0,06
Halkların Demokratik Partisi	6.056.489	13,12
Saadet Partisi	949.178	2,06

Demokratik Sol Parti	85.810	0,19
Yurt Partisi	9.289	0,02
Demokrat Parti	75.784	0,16
Vatan Partisi	161.674	0,35
Bağımsız Türkiye Partisi	96.475	0,21
Bağımsızlar	488.226	1,06

Kaynak: tuik.gov.tr ; ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

Yukarıdaki tabloda seçime giren parti ve bağımsızların aldığı oy sayısı ve oy oranları gösterilmektedir. 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinin birincisi % 40,87 oy oranıyla AK Parti olurken, CHP 24,95 oranıyla ikinci parti olmuştur. Bu seçimlerde dört parti meclise girmeyi başarmıştır. Ak Parti 258, CHP 132, MHP 80 ve meclise ilk defa giren HDP ise 80 milletvekili çıkarabilmiştir. AK Parti % 40,87 oy oranına ulaşmış olmasına rağmen 258 milletvekili çıkararak tek başına iktidar olabilecek sayıya ulaşamamıştır. Koalisyon hükümetinin kurulamaması nedeniyle seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. Aşağıdaki tabloda 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde 16 Büyükşehirde oy kullanan seçmen sayısı, katılım oranı, geçerli oy sayısı ve çevrenin çıkardığı milletvekili sayısı gösterilmektedir.

Tablo 23: 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Durumu

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2015-7 HAZİRAN MV. GENEL SEÇİMLERİ			
	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçerli Oy Sayısı	Çevrenin MV Sayısı
MARMARA BÖLGESİ				
İstanbul	8832058	86,3	8487049	88
Bursa	1783055	87,9	1790561	18
Kocaeli	1076123	88,1	1077061	11
EGE BÖLGESİ				
İzmir	2697497	87,4	2708469	26
Manisa	907430	90,1	908317	9
AKDENİZ BÖLGESİ				
Antalya	1333719	85,1	1336940	14
Adana	1254393	84,9	1258204	14
Mersin	1048619	86,6	1054422	11
Hatay	845099	85,6	847035	10
KARADENİZ BÖLGESİ				
Samsun	772059	84,2	772336	9
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ				
Gaziantep	931622	82,4	933388	12
Şanlıurfa	781449	80,2	781001	12
Diyarbakır	825403	86,9	824246	11

İÇ ANADOLU BÖLGESİ				
Ankara	3265996	88,2	3278477	32
Konya	1246020	87,1	1248307	14
Kayseri	797889	88,6	799662	9

Kaynak: tuik.gov.tr ; ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde belirlenen 16 Büyükşehirde katılım oranı en yüksek % 90,1 oranıyla Manisa olurken, En düşük katılım oranı ise % 80,2 oranıyla Şanlıurfa olmuştur.

3.4.1 AK Parti 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

AK Parti 7 Haziran Milletvekili Genel seçimlerinde seçmenlerden 18.867.134 oy alarak birinci parti olmayı başarmıştır. AK Parti %41 oy oranı ile meclise 258 milletvekili çıkarmış, ancak, bu sayı tek başına hükümet kurmaya yeterli olmamıştır. 2011 Milletvekili Genel Seçimleriyle karşılaştırıldığında bu seçimde AK Parti oylarının belirgin bir şekilde düştüğü görülmektedir. 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde 67 ilde oy oranı olarak birinci sırada yer alan AK Parti, 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimlerinde 56 ilde birinci sırada yer almıştır. En fazla oy oranına sahip olduğu il % 66,4 ile Rize olurken, en az oy aldığı il ise % 9,7 oy oranı ile Hakkari ve Şırnak'tır.

3.4.1.1 AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

AK Parti belirtilen 16 Büyükşehirin 14'ünde alınan oy oranları bakımından birinci sırada yer almaktadır. Bu büyükşehirlerin hepsinde milletvekili çıkarmayı başarabilen AK Parti toplam 134 milletvekili çıkarmıştır. Aldığı oy oranları bakımından birinci olamadığı İzmir ve Mersin'de sandıktan ikinci parti olarak çıkmıştır.

Tablo 24: 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri AK Partinin 16 Büyükşehirde Aldığı Oy Dağılımı

BÖLGE VE ŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2015-7 HAZİRAN MV. GENEL SEÇİMLERİ AK PARTİ OY DAĞILIMI				
	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
			Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ					
İstanbul	3489402	41,1	31	8	39
Bursa	787698	44	7	2	9
Kocaeli	499906	46,4	5	1	6
EGE BÖLGESİ					
İzmir	724772	26,8	6	2	8
Manisa	337237	37,1	4	-	4
AKDENİZ BÖLGESİ					
Antalya	471695	35,3	4	1	5
Adana	382219	30,4	4	1	5
Mersin	278630	26,4	3	-	3
Hatay	322422	38,1	5	-	5
KARADENİZ BÖLGESİ					
Samsun	408378	52,9	4	1	5
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
Gaziantep	438958	47	5	1	6
Şanlıurfa	365329	46,8	6	1	7
Diyarbakır	122031	14,8	1	-	1
İÇ ANADOLU BÖLGESİ					
Ankara	1357423	41,4	12	3	15

Konya	812578	65,1	8	3	11
Kayseri	418660	52,4	4	1	5

Kaynak: www.tuik.gov.tr; www.ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

Tablo 24'te görüldüğü üzere, söz konusu şehirler içerisinde en fazla oy oranına sahip olduğu il yüzde 65,1 ile Konya olurken en az oy oranına sahip olduğu il ise yüzde 14,8 ile Diyarbakır olmuştur.

3.4.1 CHP 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

7 Haziran Milletvekili Genel Seçimlerinde toplam 18.867.134 oy alan CHP, % 25 oy oranı ile meclise 132 milletvekili sokmayı başarmıştır. 2011 Milletvekili Genel Seçimlerine oy oranı bakımından benzerlik gösterdiği bu seçimde meclisteki milletvekili sayısı üç azalmıştır. Türkiye genelinde CHP İzmir'de % 44,8, Aydın'da % 40,1, Çanakkale'de % 39, Edirne'de % 52,9, Eskişehir'de %38,8, Kırklareli'nde % 49,4, Mersin'de % 28,7, Muğla'da % 45,1 oy oranıyla birinci parti olmuştur. Ez az oyu ise Ağrı, Batman, Bitlis, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt illerinden almıştır.

3.4.1.2 CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

CHP aşağıdaki tabloda belirtilen 16 Büyükşehir içerisinde İzmir'de % 44,8 ve Mersin'de % 28,7 oy oranı ile en fazla oyu alan parti olmuştur. Aşağıdaki tabloda 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP'nin 16 Büyükşehirde aldığı oyların dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 25: 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimleri CHP'nin 16 Büyükşehirde Oy Dağılımı

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE DAĞILIM	2015-7 HAZİRAN MV. GENEL SEÇİMLERİ CHP OY DAĞILIMI				
	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
			Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ					
İstanbul	2473160	29,1	24	4	28
Bursa	496215	27,7	3	2	5
Kocaeli	260865	24,2	2	1	3
EGE BÖLGESİ					
İzmir	1212681	44,8	10	2	12
Manisa	262927	28,9	2	1	3
AKDENİZ BÖLGESİ					
Antalya	434272	32,5	5	-	5
Adana	359280	28,6	3	1	4
Mersin	302377	28,7	3	-	3
Hatay	304062	35,9	4	-	4
KARADENİZ BÖLGESİ					
Samsun	177616	23	2	-	2
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
Gaziantep	152798	16,4	2	-	2
Şanlıurfa	34309	4,4	-	-	-
Diyarbakır	10830	1,3	-	-	-
İÇ ANADOLU BÖLGESİ					
Ankara	956295	29,2	8	3	11

Konya	123675	9,9	1	-	1
Kayseri	100274	12,5	1	-	1

Kaynak: tuik.gov.tr ; ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

Tablo 25'te görüldüğü üzere, CHP son iki Milletvekili Genel Seçiminde olduğu gibi bu seçimde de Şanlıurfa ve Diyarbakır'da barajı geçemeyerek hiç milletvekili çıkaramamıştır. 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde 16 Büyükşehirde toplam 86 milletvekiline sahip olan CHP, 7 Haziran seçimlerinde ise 84 milletvekili meclise çıkarabilmiştir.

3.5 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri, 7 Haziran seçimlerinden sonra hükümetin kurulamaması nedeniyle genel seçimlerin yenilenmesi adına yapılan bir seçimdir. 7 Haziran seçimlerine göre katılım oranının arttığı 1 Kasım seçimlerinin katılım oranı % 87,7'dir. 48.543.394 seçmenin oy kullandığı bu seçimde 47.858.311 oy geçerlidir. Aşağıdaki tabloda 1 Kasım Seçimlerine Katılan parti ve bağımsızların aldığı oy sayısı ve oy oranları gösterilmektedir.

Tablo 26: 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Partilerin Aldığı Oy Oranları

Parti Adı	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)
Adalet ve Kalkınma Partisi	23.681.926	49,50
Cumhuriyet Halk Partisi	12.111.812	25,32
Milliyetçi Hareket Partisi	5.694.136	11,9
Millet Partisi	19.714	0,04
Vatan Partisi	118.803	0,25
Hak ve Özgürlükler Partisi	108.583	0,23
Saadet Partisi	325.978	0,68
Demokratik Sol Parti	31.805	0,07
Demokrat Parti	69.319	0,14
Bağımsız Türkiye Partisi	49.297	0,1
Halkın Kurtuluş Partisi	83.057	0,17
Liberal Demokrat Parti	26.816	0,06
Halkların Demokratik Partisi	5.148.085	10,76

Büyük Birlik Partisi	253.204	0,53
Komünist Parti	52.527	0,11
Doğru Yol Partisi	14.131	0,03
Bağımsızlar	51.038	0,11
Genel Toplam	47.840.231	100

Kaynak: www.ysk.gov.tr/ 8 Temmuz 2019

Seçimler 17 parti ve bağımsız adaylar arasında gerçekleşmiş olup 7 Haziran seçimlerine katılan Anadolu Partisi, Hak ve Adalet Partisi ve Merkez Partisi 1 Kasım seçimlerine katılmamıştır. Adalet Partisi geçen seçime kıyasla bu seçimde oy oranlarını belirgin bir şekilde artırarak mecliste tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu elde etmiştir. Mecliste Ak Parti % 49,50 oy oranıyla 317, CHP % 25,3 oy oranıyla 134, MHP % 11,9 oy oranıyla 40, HDP % 10,7 oy oranıyla 59 milletvekili sandalyesine sahip olmuştur.

3.5.1 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli Analizi

1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde belirlenen 16 Büyükşehirde katılım oranı en yüksek 90,3 oranıyla Manisa olurken, En düşük katılım oranı ise 83,8 oranıyla Şanlıurfa olmuştur. Aşağıdaki tabloda 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde 16 Büyükşehirde alınan oyların dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 27: 1 Kasım Milletvekili Genel seçimlerinde Alınan Oyların 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2015-1 KASIM MV. GENEL SEÇİMLERİ			
	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçerli Sayısı	Oy Çevrenin MV Sayısı
MARMARA BÖLGESİ				
İstanbul	9093756	88,2	9237196	88
Bursa	1829943	89,5	1858018	18
Kocaeli	1115212	89,9	1130136	11
EGE BÖLGESİ				
İzmir	2735354	88,1	2778949	26
Manisa	912148	90,3	920060	9
AKDENİZ BÖLGESİ				
Antalya	1374359	86,5	1393588	14
Adana	1271890	85,7	1290389	14
Mersin	1064576	87,4	1077660	11
Hatay	862175	87	875648	10
KARADENİZ BÖLGESİ				
Samsun	799637	86,6	809655	9
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ				
Gaziantep	955727	84	968208	12
Şanlıurfa	818358	83,8	826073	12
Diyarbakır	814937	85,1	813243	11
İÇ ANADOLU BÖLGESİ				
Ankara	3353719	89,6	3409397	32
Konya	1276934	88,9	1293768	14
Kayseri	816829	89,9	828618	9

Kaynak: Kaynak: tuik.gov.tr; ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, 16 Büyükşehir içerisinde en az milletvekili sayısına sahip iller, Hatay, Samsun ve Kayseridir. ile Bir önceki seçime kıyasla bu seçimde yukarıda belirtilen tablodaki il çevresinde milletvekili sayısı 38 artarak 300'e çıkmıştır.

3.5.2AK Parti 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

AK Parti 1 Kasım Milletvekili Genel Seçimlerinde seçmenlerden 23.686.880 oy alarak birinci parti olmayı başarmıştır. 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimleriyle karşılaştırıldığında 1 Kasım seçimlerinde AK Partinin oylarının % 41'den % 49,5'e çıktığı görülmektedir. AK Parti, çıkardığı 317 milletvekili ile tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa bu seçimde ulaşmıştır. AK Parti 1 Kasım Genel Seçimlerinde 65 ilde oy oranı olarak birinci sırada gelmeyi başarmıştır. En fazla oy oranına sahip olduğu il % 75,4 ile Rize olurken, en az oy aldığı il ise %12,3 oy oranı ile Şırnak ve %12,9 oranıyla Tunceli olmuştur.

3.5.2.1 AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

AK Parti belirtilen 16 Büyükşehirin 14'ünde alınan oy oranları bakımından birinci sırada yer almaktadır. İzmir'de % 45,9 oy oranıyla CHP, Diyarbakır'da %71,3 oranıyla ise HDP partisi birinci sırada yer almaktadır. Geçen seçimdeki gibi bu seçimde de büyükşehirlerin hepsinde milletvekili çıkarmayı başarabilen AK Parti toplam 159 milletvekili çıkarmıştır. Tablo 28'de görüldüğü üzere, Söz konusu şehirler içerisinde en fazla oy oranına sahip olduğu % 74 ile Konya olurken en az oy oranına sahip olduğu il ise % 22,3 ile Diyarbakır olmuştur. Aşağıdaki tabloda 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti'nin 16 Büyükşehirdeki oy dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 28: 1 Kasım Milletvekili Seçimlerinde AK Parti Oylarının 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2015-1 KASIM MV. GENEL SEÇİMLERİ AKP OY DAĞILIMI				
	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
			Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ					
İstanbul	4521325	48,9	41	5	46
Bursa	1003822	54	9	2	11
Kocaeli	638266	56,5	7	-	7
EGE BÖLGESİ					
İzmir	881050	31,7	7	1	8
Manisa	407754	44,3	5	-	5
AKDENİZ BÖLGESİ					
Antalya	581391	41,7	5	2	7
Adana	481851	37,3	5	1	6
Mersin	341999	31,7	4	-	4
Hatay	381165	43,5	5	-	5
KARADENİZ BÖLGESİ					
Samsun	514071	63,5	5	1	6
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
Gaziantep	595708	61,5	7	1	8
Şanlıurfa	531554	64,3	9	-	9
Diyarbakır	181456	22,3	2	-	2
İÇ ANADOLU BÖLGESİ					
Ankara	1670464	49	13	13	16
Konya	957770	74	10	2	12
Kayseri	541237	65,3	6	1	7

Kaynak: www.tuik.gov.tr; www.ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

3.5.3 CHP 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

1 Kasım Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP'nin oy oranı bir önceki genel seçimle karşılaştırıldığında belirgin düşüşün olduğu görülmektedir. 7 Haziran Milletvekili Genel seçimleriyle benzerlik gösteren bu seçimde oy oranında AK Partideki gibi büyük dalgalanmalar görülmemektedir. Seçimden 12.112.530 oy alan CHP, % 25,3 oy oranı ile meclise 134 milletvekili sokmuştur. Türkiye genelinde CHP İzmir'de % 45,9, Aydın'da % 40,2, Edirne'de % 52,9, Eskişehir'de % 55,9 Kırklareli'nde % 54,7, Mersin'de % 28,7, Muğla'da % 47,5 oy oranıyla birinci parti olmuştur. Bir önceki genel seçimde en fazla oyu aldığı Çanakkale ve Mersin şehirlerinde birinciliği AK Partiye vererek bu illerde en fazla oyu alan ikinci parti olmuştur. Ez az oy oranı ise % 1,6 Batman ve Hakkari illerinden almıştır.

3.5.3.1 CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

CHP, 16 Büyükşehir içerisinde sadece İzmir'de % 45,9 ile en fazla oyu alan Parti olmuştur. Aşağıdaki Tabloda CHP'nin 16 Büyükşehirdeki oy oranları ve çıkardığı milletvekili sayısı verilmiştir. CHP tabloda belirtilen 16 Büyükşehir içerisinde İzmir'de % 45,9 ile en fazla oyu alan Parti olmuştur. Bir önceki Milletvekili Genel Seçimlerinde % 28,7 Mersin'de birinci olan CHP, bu seçimde ikinci olurken birinciliği AK Partiye vermiştir. CHP 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde de Şanlıurfa ve Diyarbakır'da barajı geçemeyerek hiç milletvekili çıkaramamıştır. 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimlerinde 84 milletvekiline sahip olan CHP, yenilenen 1 Kasım seçimlerinde ise meclise 87 milletvekili sokabilmiştir. Aşağıdaki tabloda 1 Kasım MV. Genel Seçimlerinde CHP 'nin 16 Büyükşehirdeki oy dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 29: 1 Kasım MV. Genel Seçimlerinde CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE DAĞILIM	2015 1 KASIM MV. GENEL SEÇİMLERİ CHP OY DAĞILIMI					
	Alınan Sayısı	Oy	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
				Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ						
İstanbul	2777219		30,1	24	4	28
Bursa	490316		26,4	3	2	5
Kocaeli	262793		23,3	2	1	3
EGE BÖLGESİ						
İzmir	1276794		45,9	13	1	14
Manisa	270096		29,4	2	1	3
AKDENİZ BÖLGESİ						
Antalya	458023		32,9	5	-	5
Adana	379690		29,4	4	-	4
Mersin	324382		30,1	4	-	4
Hatay	311664		35,6	4	-	4
KARADENİZ BÖLGESİ						
Samsun	164520		20,3	2	-	2
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ						
Gaziantep	157344		16,3	2	-	2
Şanlıurfa	25328		3,1			-
Diyarbakır	15921		2			-
İÇ ANADOLU BÖLGESİ						
Ankara	1037533		30,4	9	2	11
Konya	121209		9,4	1	-	1
Kayseri	102309		12,3	1	-	1

Kaynak: www.ysk.gov.tr; www.tuik.gov.tr/ 8 Temmuz 2019

3.6 2018 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimleri Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25. Dönem milletvekillerini belirlemek amacıyla yapılan 24. Milletvekili Genel Seçimidir. Türkiye’de 24 Haziran Genel Seçimlerinde ilk defa ittifaklar oluşturularak seçimlere gidilmiştir. AK Parti ve MHP kendi aralarında Cumhuriyet İttifakı’nı oluştururken; CHP, İYİ Parti, Saadet Partisi ve Demokrat Parti ise Millet İttifakı olarak seçime girmiştir. Seçimler sonucunda Cumhuriyet İttifakı % 53,7 rakamına ulaşırken, Millet İttifakı % 33,9 oy oranında kalmıştır. Katılım oranı % 86,2 olan 24 Haziran Milletvekili Genel Seçimlerinde 51.183.729 seçmen oy kullanmıştır. Bu oyların 50.130.419’u geçerli oyları oluşturmaktadır. Seçimler 8 Parti ve bağımsız adaylar arasında gerçekleşmiştir.

Tablo 30: 2018 Milletvekili Genel Seçimleri Partilerin Aldığı Oy Oranları

Parti Adı	Türkiye Toplam Oy Sayısı	Geneli Oran(%)	MV. S.
Adalet ve Kalkınma Partisi	21.338.693	42,56	256
Milliyetçi Hareket Partisi	5.565.331	11,1	49
Hür Dava Partisi	155.539	0,31	
Vatan Partisi	114.872	0,23	
Halkların Demokratik Partisi	5.867.302	11,7	67
Cumhuriyet Halk Partisi	11.354.190	22,65	146
Saadet Partisi	672.139	1,34	
İYİ Parti	4.993.479	9,96	
Bağımsızlar	75.630	0,15	

Kaynak: www. tuik.gov.tr ; www.ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

Tablo 30’da görüldüğü üzere, AK Parti % 42,56 oy oranıyla 256, CHP % 22,6 oy oranıyla 146, MHP % 11,1 oy oranıyla 49 ve HDP % 11,7 oy oranıyla 67 milletvekili meclise çıkarmayı başarmıştır. Bu dört partinin oy oranları 1 Kasım Milletvekili Genel Seçimleriyle karşılaştırıldığında oy oranlarının azaldığı görülmektedir.

3.6.1 2018 Milletvekili Genel Seçimleri 16 Büyükşehirde Oy Potansiyeli

2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde bir önceki Milletvekili Genel Seçimine kıyasla aşağıda belirtilen 16 Büyükşehirde çıkarılan toplam milletvekili sayısı 34 artarak 334 milletvekili çıkartılmıştır. Aşağıdaki tabloda illerdeki oy kullanan seçmen sayısı, katılım oranı, geçerli oy sayısı ve çevrenin çıkardığı milletvekili sayısı gösterilmektedir.

Tablo 31: 2018 Milletvekili Genel Seçimleri de Alınan Oyların 16 Büyükşehirde Dağılımı

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2018 MV.GENEL SEÇİMLERİ OY DAĞILIMI				
	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçerli Sayısı (yurt dışı dahil)	Oy Çevrenin Sayısı	MV
MARMARA BÖLGESİ					
İstanbul	9304207	88,1	9438593	98	
Bursa	1930043	89,9	1952021	20	
Kocaeli	1198849	89,8	1212065	13	
EGE BÖLGESİ					
İzmir	2880930	89,3	2915564	28	
Manisa	953742	91,3	959001	10	
AKDENİZ BÖLGESİ					
Antalya	1468770	87,4	1480351	16	
Adana	1313497	86,1	1329187	15	
Mersin	1123450	88,5	1136696	13	
Hatay	925282	88,9	939497	11	
KARADENİZ BÖLGESİ					
Samsun	848938	88,5	853354	9	
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
Gaziantep	1039392	85,6	1051093	14	
Şanlıurfa	864333	81,5	869991	14	
Diyarbakır	856317	83,7	851824	12	
İÇ ANADOLU BÖLGESİ					

Ankara	3492316	89,4	3546813	36
Konya	1341859	89,3	1353605	15
Kayseri	864726	90,8	874981	10

Kaynak: tuik.gov.tr; ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

Tablo 31’de görüldüğü üzere, 24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde belirlenen 16 Büyükşehirde katılım oranı en yüksek 91,3 oranıyla Manisa olurken, En düşük katılım oranı ise 83,7 oranıyla Diyarbakır olmuştur.

3.6.2 AK Parti 2018 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

AK Parti 2018 Genel Seçimlerinde seçmenlerden 21.335.579 oy alarak birinci parti olmayı başarmıştır. 1 Kasım Milletvekili Genel Seçimleriyle karşılaştırıldığında AK Parti 2.351.301 oy kaybetmiştir. 1 Kasım seçimlerinde çıkardığı 317 milletvekili sayısı 295’e düşmüştür. AK Parti 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde 63 ilde oy olanı olarak birinci sırada yer alan parti olmuştur. En fazla oy oranına sahip olduğu il % 59,4 oy oranıyla Konya olurken en az oy oranına sahip olduğu il ise % 14,7 oy oranı ile Tunceli olmuştur.

3.6.2.1 AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehirde Göre Dağılımı

AK Parti bir önceki Milletvekili Genel Seçimlerinde olduğu gibi belirtilen 16 Büyükşehirin 14’ünde alınan oy oranları bakımından birinci sırada yer almıştır. İzmir’de % 41,9 oy oranıyla CHP, Diyarbakır’da % 65,5 oranıyla ise HDP partisi birinci sırada olmuştur. Geçen seçimdeki gibi bu seçimde de 16 Büyükşehirin hepsinde AK Parti milletvekili çıkarabilmeyi başarmıştır. Aşağıdaki tabloda 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti seçmen oyunun 16 Büyükşehirde göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 32: 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	2018 MV. GENEL SEÇİMLERİ AK PARTİ OY DAĞILIMI				
	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
			Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ					
İstanbul	4029418	42,7	33	10	43
Bursa	901530	46,2	10	1	11
Kocaeli	585313	48,3	5	2	7
EGE BÖLGESİ					
İzmir	836581	28,7	7	1	8
Manisa	385078	40,2	6	1	5
AKDENİZ BÖLGESİ					
Antalya	517530	35	5	1	6
Adana	4611191	34,7	4	1	5
Mersin	325518	28,6	3	1	4
Hatay	340122	36,2	4	1	5
KARADENİZ BÖLGESİ					
Samsun	443537	52	3	1	5
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ					
Gaziantep	540735	51,4	7	1	8
Şanlıurfa	458246	52,7	7	1	8
Diyarbakır	182763	21,5	2	1	3
İÇ ANADOLU BÖLGESİ					
Ankara	1434125	40,4	11	4	15
Konya	804146	59,4	8	2	10
Kayseri	443015	50,6	5	1	6

Kaynak: www.tuik.gov.tr; www.ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

Tablo 32’de görüldüğü üzere, 1 Kasım Milletvekili Genel Seçimlerine kıyasla AK Parti bu seçimde 10 milletvekili azaltarak toplam 149 milletvekili çıkarmıştır. Söz konusu şehirler içerisinde en fazla oy oranına sahip olduğu il % 59,4 ile Konya olurken en az oy oranına sahip olduğu il ise % 21,5 ile Diyarbakır olmuştur.

3.6.3 CHP 2018 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli

24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP’nin oy oranı bir önceki Milletvekili Genel Seçimleri ile karşılaştırıldığında % 25,3’ten % 22,6’a düşmüştür. CHP seçmenden 11.348.899 oy alarak bir önceki genel seçime kıyasla toplam 763,641 oy kaybetmiştir. Meclise 146 milletvekili çıkaran CHP, Türkiye genelinde İzmir’de % 41,3, Aydın’da %33,9, Edirne’de % 45,4, Kırklareli’nde % 47,5, Muğla’da % 40,9, Tekirdağ’da % 38,2 oy oranıyla birinci parti olmuştur. En az oy oranına sahip olduğu il ise % 1,9 ile Batman’dır.

3.6.3.1 CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

CHP aşağıdaki tabloda belirtilen 16 Büyükşehir içerisinde İzmir’de %41,3 ile en fazla oyu alan Parti olmuştur. CHP uzun süredir milletvekili çıkaramadığı Şanlıurfa’da bu genel seçimde 1 milletvekili çıkarmıştır. Diyarbakır’da ise geçen genel seçimlerde olduğu gibi hiç milletvekili çıkaramamıştır. 1 Kasım seçimlerinde meclise 87 milletvekili çıkarabilen AK Parti bu seçimlerde mecliste 86 milletvekili sandalyesine sahip olmuştur. Aşağıdaki tabloda 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP seçmen oyunun 16 Büyükşehir göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 33: 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP Seçmen Oyunun 16 Büyükşehir Göre Dağılımı

BÖLGE VE BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE GENEL DAĞILIM	Alınan Sayısı	Oy	Oy Oranı	Çıkarılan MV Sayısı		
				Erkek	Kadın	Toplam
MARMARA BÖLGESİ						
İstanbul	2498564		26,5	22	5	27
Bursa	443393		22,7	3	2	5
Kocaeli	243828		20,1	2	1	3
EGE BÖLGESİ						
İzmir	1204370		41,3	12	2	14
Manisa	252578		26,3	3	-	3
AKDENİZ BÖLGESİ						
Antalya	431675		29,2	5	-	5
Adana	346425		26,1	4	1	4
Mersin	304232		26,8	3	-	3
Hatay	287438		30,6	3	1	4
KARADENİZ BÖLGESİ						
Samsun	147454		17,3	1	1	2
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ						
Gaziantep	158769		15,1	2	-	2
Şanlıurfa	33791		3,9	1	-	1
Diyarbakır	21306		2,5	-	-	-
İÇ ANADOLU BÖLGESİ						
Ankara	925343		26,1	9	1	10
Konya	130962		9,7	2	-	2
Kayseri	108268		12,4	1	-	1

Kaynak: tuik.gov.tr; ysk.gov.tr/8Temmuz2019

Tablo 33’de görüldüğü üzere, CHP uzun süredir milletvekili çıkaramadığı Şanlıurfa’da bu genel seçimde 1 milletvekili çıkarmıştır. Diyarbakır’da ise geçen Milletvekili Genel Seçimlerinde olduğu gibi hiç milletvekili çıkaramamıştır. 1 Kasım Milletvekili Genel Seçimlerinde meclise 87 milletvekili çıkarabile AK Parti, bu seçimlerde mecliste 86 milletvekili sandalyesine sahip olmuştur.

SONUÇ

Seçimlerin sadece yurttaşları temsil etmek işlevi bulunmamaktadır. Çağdaş siyasi toplumlarda seçimler siyasi karar alıcılarla siyasi kararı uygulayan kişiler arasında bir iletişim sağlama görevini de üstlenmektedir. Dolayısıyla seçimlerin varlığı ynetilenle yönetenler arasındaki iletişim sürecine ilişkindir. (Yavaşgel, 2014: 3)

Siyasal sistem içinde siyasi kültürün rolü yadsınamaz ölçüdedir. Siyasi kültür, toplumun siyasi sistem ile ilgili benimsediği inançlar, değerler, tutumlar ve siyasete dair davranış kurallarını içerir. Siyasi kültürün içinde bulunan değerler, tutumlar, davranış kuralları toplumun geneli tarafından kabul gördüğü için genel geçerliliği olan standart bir hale dönüşür. Bu durum da siyasi sistemin işleyişine olumlu katkı sağlayarak, siyasi sürecin işleyişinde ortaya çıkacak sorunları önlemeye yardımcı olur. Ayrıca siyasi kültür siyasi sisteme yönelik kabul görmüş tutum, değer ve davranış kurallarını bireylere aktararak, siyasi sistemin benimsenmesini ve devamlılığını sağlamaktadır. (A.Orhan, 2009: 87-8)

Türk siyasi yapısında, çok partili dönemde aldığı oy oranları yönünden egemen olan bir partiden söz edilememektedir. Ancak zaman zaman da bazı partilerin seçmen oğunluğına yakın bir oranda seçmenin oyunu aldığı görülmüştür. Çok partili siyasi yaşamda tek başına hükümet kuran partiler; Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi ve AK Parti'dir. 1960- 1980 yılları arası kurulan hkmetlerden 3' ANAP tarafından kurulmuştur. 1980- 2002 yılları arasında tek parti oğunluğına dayalı kurulmuş olan 5 hükümetin 4' ANAP, 1'i AK Parti tarafından kurulmuştur. 2002- 2018 yılları arasında gerçekleşen Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti, 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimleri haricinde, diğer 5 Milletvekili Genel Seçiminde de tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu elde etmiştir.

Türkiye'deki seçim sistemi, seçmenlerin siyasi parti ve bağımsız adaylar için kullandıkları oyları meclise tam olarak yansıtamamaktadır. Türkiye'de 1995'ten beri yürürlükte olan % 10'luk ülke barajlı d 'Hondt sistemi uygulanmaktadır. Bu sisteme

göre yüzde 10'luk ülke barajını geçemeyen partiler milletvekili çıkaramamaktadır. Bu sistemle yüzde onluk barajın altında kalan partilerin seçmenlerinin oyları boşa gitmektedir. Bu sistemle yalnızca çoğunluğun oylarıyla hükümetler oluşturulabilmektedir. Temsilde adalet ilkesinin benimsendiği seçim sistemlerinde bu durum düşük düzeylerde dir. Ancak, yönetimde istikrar ilkesini öne çıkaran seçim sistemlerinde bu durum yüksek düzeylerde görülmektedir.

Bu veriler etrafında 2002-2018 yılları arasında gerçekleşen Milletvekili Genel Seçimleri sonuçlarına göre, 2002 Milletvekili Genel Seçimlerine 18 Parti katılmıştır. Bu partilerden sadece AK Parti ve CHP % 10'luk ülke barajını geçerek parlamentoya girmiştir. Seçime katılan diğer partiler hiç milletvekili çıkaramamıştır. Oyların % 45'i mecliste temsil hakkını elde edememiştir. Türk demokrasi tarihinde böyle bir durum daha önce yaşanmamıştır. 2002 Milletvekili Genel Seçimlerine katılma oranı % 79,4'tür. Bu seçimde seçmenin dörtte biri oy kullanmamıştır. Seçimde ilk sırayı % 34,28 ile AK Parti, ikinci sırayı ise % 19,39 ile CHP almıştır. Bu seçimde AK Parti TBMM'de tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa ulaşmıştır. AK Parti Türkiye genelinde Iğdır ve Tunceli şehirleri hariç tüm illerde milletvekili çıkarabilmiştir.

2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde 16 Büyükşehir içerisinde katılım oranları % 71,1 (Diyarbakır) ile % 89,5 (Kocaeli) arasındadır. AK Parti 16 Büyükşehirin 12'sinde alınan oy oranları bakımından birinci sırada yer almıştır. Oy oranları % 54,9 (Konya) ile % 16 (Diyarbakır) arasında değişmiştir.

CHP 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde % 19,39 oy oranı ile ikinci parti olmuştur. CHP'nin Türkiye genelinde birinci sırada yer aldığı il sayısı 7'dir. Bu iller içerisinde en fazla oy aldığı il İzmir'dir. CHP'nin 16 Büyükşehirdeki milletvekillerinin toplamı TBMM'deki sandalyelerin toplamının % 16'sını oluşturmuştur.

2007 Milletvekili Genel Seçimlerine 14 parti katılmıştır. Bu partilerden AK Parti, CHP ve MHP parlamentoya girebilmiştir. Diğer partilerin oy oranı % 0,08 ile % 15,42 arasındadır. Bu seçimde bağımsızların % 1 olan oy oranı % 5.24'e yükselmiştir. 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinden farklı olarak bu seçimde bağımsızlar meclise 26

milletvekili sokmayı başarmıştır. Seçimde ilk sırayı % 46,58 oy oranı ile AK Parti, ikinci sırayı % 20,88 oy oranı ile CHP, üçüncü sırayı % 14,27 oy oranı ile MHP almıştır. 2002 Seçimlerine göre AK Parti % 12,3, CHP yüzde 1,49, MHP 5,91 arttırmıştır. AK Parti bu seçimde 341, CHP 112, MHP 70 milletvekili çıkarabilmiştir.

AK Parti'nin 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde Türkiye genelinde 76 ilde birinci sırada yer aldığı illerin oy oranları % 65,7 (Kayseri) ile %34 (Antalya) arasında değişmiştir. AK Parti bu seçimde Tunceli hariç tüm illerde milletvekili çıkarmayı başarmıştır. 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde 16 Büyükşehirde katılım oranı % 71 (Diyarbakır) ile % 90,9 (Manisa) arasındadır. AK Parti 16 Büyükşehirin 13'ünde en fazla oyu alan parti olmuştur. AK Parti bu seçimde Antalya'da oy oranını % 8 arttırarak birinciliği 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde en fazla oyu alan CHP'den almıştır. AK Parti 16 Büyükşehirde milletvekili sayısını 25 arttırarak toplam 152 milletvekili çıkartmıştır. AK Parti'nin 16 Büyükşehirdeki milletvekillerinin toplamı TBMM'deki sandalye toplamının % 28'ini oluşturmuştur.

CHP 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde % 20,9 oy oranı ile ikinci parti olmuştur. CHP'nin 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinde Türkiye genelinde birinci olurken, bu sayı 2007 Milletvekili Genel Seçimlerinde % 5'e düşmüştür. CHP 16 büyükşehirde sadece % 35,5 oy oranıyla İzmir'de birinci gelmiştir.

2011 Milletvekili Genel Seçimlerine 15 Parti katılmıştır. Bu seçimde 2007 Milletvekili Genel Seçimlerindeki gibi seçime katılan partilerden 3'ü (AK Parti, CHP ve MHP) meclise girebilmiştir. Diğer partilerin oy oranları % 0,04 ile % 1,27 arasında değişmektedir. Bağımsız adayların aldığı oy oranı % 5.18'dir. Bağımsız adaylar bu seçimde 2007 Genel Seçimlerine kıyasla milletvekili sayısını 9 arttırarak, TBMM'de 32 sandalyeye sahip olmuşlardır. Seçimde ilk sırayı % 49,83 oy oranı ile AK Parti, ikinci sırayı %25,98 oy oranı ile CHP, üçüncü sırayı ise % 13,01 oy oranı ile MHP almıştır. 2007 Genel Seçimlerine göre AK Parti oy oranını % 3,25, MHP oy oranını % 1,26 azaltırken; CHP oy oranını % 5,1 arttırmıştır. Bir önceki Milletvekili Genel Seçimlerine

kıyasla bu seçimde AK Parti milletvekili sayısını 14 azaltmış, CHP milletvekili sayısını 23 arttırmış, MHP ise milletvekili sayısını 17 azaltmıştır.

AK Parti 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde Türkiye genelinde 67 ilde en fazla oyu alan parti olmuştur. Birinci olduğu illerde oy oranları % 69,6 (Konya) ile % 32 arasında değişmektedir. AK Parti 16 Büyükşehirin 14'ünde (İzmir ve Diyarbakır hariç) en fazla oyu alan parti olmuştur. AK Parti 16 büyükşehirde çıkardığı milletvekili sayısı, 2007 Milletvekili Genel Seçimlerine kıyasla azalarak 107 milletvekili çıkarabilmiştir. AK Partinin 16 Büyükşehirdeki milletvekillerinin toplamı TBMM'deki sandalye toplamının % 19,45'ini oluşturmuştur.

CHP 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde Türkiye genelinde 7 ilde birinci gelmiştir. Birinci olduğu illerde oy oranları %57,5 (Tunceli) ile %38,1 (Aydın) arasında değişmiştir. CHP bu seçimde son iki Milletvekili Genel Seçimine göre Tunceli'deki oylarını belirgin bir şekilde yükselmiştir. CHP 16 Büyükşehir içinde sadece İzmir'de aldığı en fazla oy oranı (% 43,7) ile birinci olmuştur. CHP'nin 16 Büyükşehirdeki milletvekillerinin toplamı TBMM'deki sandalye toplamının % 15,63'ünü oluşturmuştur.

7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimlerine 20 Parti katılmıştır. Bu partilerden 4'ü (AK Parti, CHP, MHP, HDP) yüzde 10'luk ülke barajını aşarak meclise girebilmiştir. Diğer Partilerin oy oranları % 0,01 ile 0,35 arasındadır. Bağımsız adayların oy oranı % 1,08'dir. 2015 seçimlerinde yüzde 10'luk barajı geçemeyen siyasi partilerin oy oranları toplamı % 4,78 olmuştur. Seçimde ilk sırayı % 40,87 ile AK Parti, ikinci sırayı % 24,95 ile CHP, üçüncü sırayı % 16,29 ile MHP almıştır. Bu seçimde Ak Parti 258, CHP 132, MHP 80 ve meclise ilk defa giren HDP ise 80 milletvekili çıkarabilmiştir. AK Parti ve CHP'nin oy oranları 2011 Milletvekili Genel Seçimlerine göre gerilemiştir. MHP, HDP ve Saadet Partisi'nin oy oranları artmıştır. CHP'nin oy oranları 2011 seçimlerinden itibaren % 25 dolaylarındadır. 2011 Milletvekili Genel Seçimlerine göre oy kaybı 1,03'tür. AK Parti'nin 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde % 8,96 oranda oy kaybetmiştir.

AK Parti 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde, 2011 Milletvekili Genel Seçimlerine göre en fazla oy kaybeden parti olmasına rağmen ülke düzeyinde birinci sırada yer almıştır ve rakiplerine göre açık ara önde gelmiştir. AK Parti 56 ilde birinci sırayı elde etmiştir. Yalnızca 5 ilde milletvekili çıkaramamıştır. En fazla oy oranına sahip olduğu il % 66,4 ile Rize olurken, en az oy aldığı il ise % 9,7 oy oranı ile Hakkari ve Şırnak'tır.

CHP 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde % 25,98 oy oranıyla ikinci parti olmuştur. CHP'nin Türkiye genelinde birinci sırada yer aldığı il sayısı 7'iken bu seçimde 10'a yükselmiştir. CHP'nin 16 Büyükşehirdeki milletvekillerinin toplamı TBMM'deki sandalye toplamının % 15'ini oluşturmaktadır.

1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri, bir önceki Milletvekili Genel Seçimlerinde hükümetin kurulamaması nedeniyle seçimlerin yenilenmesi adına yapılan bir seçimdir. 7 Haziran Milletvekili Genel Seçimlerine 20 Parti katılırken, 1 Kasım Milletvekili Genel Seçimlerine ise 16 parti katılmıştır. Bu partilerden AK Parti, CHP, MHP ve HDP bu seçimde de meclise girebilmiştir. AK Parti 7 Kasım Milletvekili Genel Seçimlerine göre oy oranını % 8,63, CHP % 0,37 arttırırken; MHP 4,39 ve HDP 9,64 azaltmıştır. Seçimde ilk sırayı % 49,5 oy oranıyla AK Parti alırken, ikinci sırayı % 25,3 ile CHP, üçüncü sırayı % 11,9 ile MHP ve dördüncü sırayı % 10,8 oy oranı ile HDP almıştır. AK Parti bu seçimde 317 milletvekili çıkararak tek başına hükümet kurabilecek meclis çoğunluğunu elde ederken, CHP 134 milletvekili, MHP 40 milletvekili ve HDP 59 milletvekili çıkarabilmiştir.

AK Parti, 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde girdiği diğer genel seçimlere kıyasla Türkiye genelinde en yüksek oy oranını almıştır. AK Parti bu seçimde Türkiye genelinde 65 ilde birinci olmayı başarmıştır. Birinci olduğu illerdeki oy oranları %75,4 (Rize) ile %31,7 (Mersin) arasında değişmiştir. AK Parti 16 Büyükşehirin 14'ünde alınan oy oranları bakımından birinci olmuştur. AK Parti 16 büyükşehirde en fazla oyu % 74 oy oranıyla Konya'da alırken, en az oyunu ise % 22,3 ile Diyarbakır'da almıştır. AK Parti 16 Büyükşehirde toplam 159 milletvekili çıkarmıştır. AK Parti'nin 16

Büyükşehirdeki milletvekillerinin toplamı TBMM'deki sandalye toplamının % 28,90'ını oluşturmuştur.

1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde % 25,3 oranıyla ikinci olan CHP, Türkiye genelinde birinci olduğu il sayısı 7'dir. En fazla oy oranları % 55,9 (Eskişehir) ile % 28,7(Mersin) arasındadır. CHP 16 Büyükşehirdeki milletvekillerinin toplamı TBMM'deki sandalye toplamının % 15,81'ini oluşturmuştur.

2018 Milletvekili Genel Seçimlerine 8 parti katılmıştır. İlk defa ittifaklar oluşturularak yapılan bu seçimde AK Parti ve MHP Cumhur İttifak'ını oluştururken; CHP, İYİ Parti, Saadet Partisi ve Demokrat Parti Millet İttifakı'nı oluşturmuştur. Bu seçimde Cumhur İttifakı % 53,7 iken Millet İttifakı % 33,9'dur. 2018 Genel Seçimlerinde AK Parti % 42,56, CHP % 22,65, MHP % 11,1 HDP % 11,7 oy oranına sahiptir. Bu seçimde 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimlerine göre AK Parti'nin oy oranı % 22 azalırken, CHP'nin % 12, HDP'nin ise % 8 artmıştır. AK Parti 295, CHP 146, HDP 67 ve MHP 49 milletvekili çıkartabilmiştir.

AK Parti 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde aldığı oylarla 63 ilde birinci sırada yer almıştır. AK Parti'nin birinci olduğu illerde oy oranları %59,4 (Konya) ile % 28,6 (Mersin) arasında değişmiştir. AK Parti 16 Büyükşehirdeki milletvekili toplamı, TBMM'deki sandalye toplamının %27'sine ulaştığı görülmüştür.

CHP 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde 9 ilde birinci gelmiştir. Birinci olduğu oy oranları % 47,5 (Kırklareli) ile %38,2 (Tekirdağ) arasında değişmiştir. CHP'nin 16 Büyükşehirde çıkardığı milletvekillerinin toplamı, TBMM'deki sandalye toplamının % 12,72'sini oluşturmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2002-2018 yılları arasında geręekleřtirilen Milletvekili Genel Seçimlerinde, 16 Büyükşehir çerçevesinde seçmenin tercihlerinin yıllar içerisinde çok fazla değişmediği ve oy verdiği partiye sadakat gösterdiği görülmektedir.

2002-2011 yılları arasında 16 Büyükşehirin oğunda AK Partisinin oy oranı sürekli artmıştır. 2015 -7 Haziran Milletvekili Genel Seçimlerinde ise bu illerin tamamında oy oranlarında belirgin bir düşüş gerçekleşmiştir. Hemen ardından yapılan 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel seçimlerinde ise 7 Haziran seçimlerinden farklı olarak oy oranları belirgin bir şekilde artmıştır. 2018 Milletvekili Genel Seçimlerine gelindiğinde AK Partinin oy oranları 2007 Milletvekili Seçimlerindeki oy oranlarıyla benzerlik gösterirken, bir önceki genel seçime göre oy oranlarında düşüşler yaşandığı gözlemlenmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi araştırılan 16 Büyükşehir içerisinde genel olarak 2002 Milletvekili Genel Seçimlerinden 1 Kasım 2015 seçimlerine kadarki süreçte kk farklarla da olsa oy oranlarını artırarak ilerlemiştir. Bu iller içerisinde İzmır'de oy oranlarındaki artışlar daha yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan Diyarbakır ve şanlıurfa'da ise belirgin düşüşler yaşadığı anlaşılmıştır.

Tüm bu veriler çerçevesinde, “2002-2018 Milletvekili Genel Seçimleri Oy Potansiyeli” başlıklı çalışmanın Türkiye genelinde tüm il ve ilçeleri kapsayacak şekilde gerçekleştirilecek araştırmalara alt yapı oluşturabileceği ifade edilebilir. Türkiye genelini kapsayacak analizlerle Türk siyasal kültürü ve seçim iletişimine katkılar arttırılmış olacaktır. Tezin kapsadığı veri tabanı siyasal kültür ile seçim sistemi arasındaki korelatif bağlantıları ortaya çıkarmaya hizmet edebilecek nitelikler taşımaktadır. Sonuç olarak, Türk siyasal kültüründe demokratik seçim sistemlerinin siyasal istikrar ve temsilde adalet unsurlarından siyasal istikrarın nsellik taşıdığı anlaşılmaktadır.

EKLER

EK 1: 2002-2018 Yılları Arasında Gerçekleşen Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti ve CHP Oylarının 16 Büyükşehirdeki Dağılımı

BÜYÜKŞEHİRLERE GÖRE DAĞILIM		2002 MV. Genel Seçimleri		2007 MV. Genel Seçimleri		2011 MV. Genel Seçimleri		2015 MV. 7 Haziran Seçimleri		2015 1 Kasım MV. Seçimleri		2018 MV. Genel Seçimleri	
		Oy Oranı	MV Sayısı	Oy Oranı	MV Sayısı	Oy Oranı	MV Sayısı	Oy Oranı	MV Sayısı	Oy Oranı	MV Sayısı	Oy Oranı	MV Sayısı
İstanbul	AKP	37,2	43	45,2	39	49,4	46	41,1	39	48,9	46	42,7	43
	CHP	24,1	27	27	22	31,3	29	29,1	28	30,1	28	26,5	27
Bursa	AKP	41,3	12	50,8	10	53	11	44	9	54	11	46,2	11
	CHP	15,3	4	18,4	3	25	5	27,7	5	26,4	5	27,7	5
Kocaeli	AKP	42,9	6	49,3	6	52,7	7	46,4	6	56,5	7	48,3	7
	CHP	18,6	3	19,4	2	24,6	3	24,2	3	23,3	3	20,1	3
İzmir	AKP	17,2	8	30,5	9	36,8	11	26,8	8	31,7	8	28,7	8

	CHP	29,1	16	35,5	11	43,7	13	44,8	12	45,9	14	41,3	14
Manisa	AKP	30,1	6	40,9	5	47	5	37,1	4	44,3	5	40,2	5
	CHP	17,6	4	19,3	2	28,8	3	28,9	3	29,4	3	26,3	3
Antalya	AKP	21,5	5	34	5	39,3	6	35,3	5	41,7	7	35	6
	CHP	30,9	8	29,1	5	33,2	5	32,5	5	32,9	5	29,2	5
Adana	AKP	26,8	8	36,9	6	37,4	6	30,4	5	37,3	6	34,7	5
	CHP	21,3	6	22,8	4	30,9	4	28,6	4	29,4	4	26,1	4
Hatay	AKP	29,9	5	40,8	5	44,4	5	38,1	5	43,5	5	36,2	5
	CHP	25,8	5	31,2	3	38,5	4	35,9	4	35,6	4	30,6	4
Mersin	AKP	18,1	5	27,2	4	32	4	26,4	3	31,7	4	28,6	4
	CHP	24,7	7	24,7	4	32	4	28,7	3	30,1	4	26,8	3
Samsun	AKP	44,8	7	57,9	6	61,5	6	52,9	5	63,5	6	52	5
	CHP	14,8	2	17,1	2	21,7	2	23	2	20,3	2	17,3	2
Gaziantep	AKP	40	7	59,3	7	61,7	9	47	6	61,5	8	51,4	8
	CHP	19,2	3	17,6	2	19,3	2	16,4	2	16,3	2	15,1	2
Şanlıurfa	AKP	22,9	7	59,8	9	63,5	10	46,8	7	64,3	9	52,7	8
	CHP	9,9	3	4,8	-	3,2	-	4,4	-	3,1	-	3,9	1

Diyarbakır	AKP	16	8	40,9	6	32,2	6	14,8	1	22,3	2	21,5	3
	CHP	5,9	2	2	-	2,3	-	1,3	-	2	-	2,5	-
Ankara	AKP	38,1	17	47,5	16	49,2	17	41,4	15	49	16	40,4	15
	CHP	28	12	28	9	31,3	10	29,2	11	30,4	11	26,1	10
Konya	AKP	54,9	14	65,3	13	69,6	11	65,1	11	74	12	59,4	10
	CHP	8,6	2	8,2	1	10,2	1	9,9	1	9,4	1	9,7	2
Kayseri	AKP	54,3	7	65,7	6	64,9	7	52,4	5	65,3	7	50,6	6
	CHP	11,3	1	9,8	1	12,1	1	12,5	1	12,3	1	12,4	1

Kaynak: tuik.gov.tr ; ysk.gov.tr / 8 Temmuz 2019

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1994
- Akın, Mahmut H.: **Siyasallığın Toplumsal İnşası: Siyasal Toplumsallaşma**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2003
- Altındal Aytunç: **Siyasal Kültür ve Yöntem**, İstanbul, Hevess Yayınları, 1982
- Avşar B. Zakir, Kaya, E. Emre : **Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, 2012, s. 113-132
- Ayberk, Şahin: **CHP Tarihi**, Ankara, Maya Akademi, 2009
- Arslan, Ali: **Geçmişten Günümüze Genel ve Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı ve Milletvekillerimiz**, Çanakkale, Paradigma Akademi, 2016
- Bila, Hikmet: **CHP 1919-1999**, İstanbul, Doyan Kitapçılık, 1999

Ceyhan, Ahmet:

Türkiye'nin Çok Partili Hayata Geçiş, 20. Yüzyıl

Tarihi: Devrimler Yüzyılının Devrimci Tarihi, İstanbul, Arkın Kitabevi, 1970, s.889-894

Berktaş, Halil:

Yaşadığımız Şu Korkunç Otuz Yıl: 1978-2008

Türkiye'si üzerine notlar, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010

Çalışkan, Köksal:

Demokrasi, Kriz ve Siyasal Kültür, **Hacettepe**

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 36, Sayı: 3, 2018 s.51-70

Çam, Esat:

Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul, Der Yayınları, 1987

Çavdar, Tefik:

“Adalet Partisi ”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye**

Ansiklopedisi, 8.cilt, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983

Çiçek, C. Atıl:

Türk Siyasal Hayatında “Toplayıcı ”Bir Parti Olarak

Anavatan Partisi (1983-1989), **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 16, Sayı: 3, 2018, s

COP, Burak:

AKP'nin Yükselişi ve düşüşü, İstanbul, Destek Yayınevi,

2013

- Demirel, Tanel: “Adalet Partisi” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınlar,2001, s.480-482
- Dursun, Davut: **Siyaset Bilimi**, İstanbul , Beta Basım Yayım Dağıtım, 2002
- Eroğul, Cem: **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, İstanbul, Yordam Kitap,2017
- Fırat, H. : **Seçimler ve Sol Hareket**, İstanbul, Step Ajans,2007
- Feroz, Ahmad: **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945- 1980**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayın, 2007, 3 Bas.
- Göktepe, Cihat: **Demokrat parti üzerinden Türkiye’de demokrasinin gelişimi**, Tarkan Tekten (Ed.) , İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, 2014Yayınevi
- Hague, Rud,
Martin Harrop:
Yıldız vd., **Siyaset Bilimi: Karşılaştırmalı Bir Giriş**, Çev., İbrahim Ankara, Dipnot Yayınları, 2016
- Karpat, Kemal: **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010

Karpat, Kemal:

Kısa Türkiye Tarihi:1800-2012,İstanbul, Timaş Yayınları,2016, 6.baskı

Örs, Birsen:

Türkiye’de askeri müdahaleler: bir açıklama modeli, İstanbul: Der yayınları,1996

Özal, Turgut:

Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal'ın 6 Kasım 1983 Seçimi Öncesi Basın Mensuplarıyla 25 Ekim 1983 Tarihinde T.R.T.'de Yaptığı Açık Oturum, Ankara, Anavatan Partisi, t.y.

Özbudun, Ergun:

2002 Seçimleri Işığında Türk Siyasetinde Eğilimler, Ankara, Tübitak Matbaası, 2004

Özbudun, Ergun vd.:

Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 1995

Özdağ, Ümit:

3 Kasım 2002 Seçimleri ve MHP, Ankara, y.y., 2002

Özkan, Abdullah.

Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme sürecinde Türkiye, İstanbul: Tasam Yayınları,2004

Öztekin, Ali:

Siyaset Bilimine Giriş, Ankara: Siyaset Kitabevi,2007

Övür, Mahmut:

12 Eylül'den 12 Haziran'a Siyasal Partiler: CHP, SETA 2011 Yıllığı, Haz. Eda Bektaş, Hakan Çopur ve Ümare Yazar, Ankara, SETA Yayınları, 2012

Timur, Taner:
Yayınları, 1991

Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İstanbul: İletişim

Tuncay, Mete:

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 8.cilt, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983

Tuncay, Mete vd. :

Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980, İstanbul: Cem Yayınevi, 2000

Tuncer, Erol,

Danacı Necati:

Çok partili dönemde seçimler ve seçim sistemleri, Ankara, TESAV Yayınları, 2003

- Tuncer, Erol: **Seçim 2002: sayısal ve siyasal değerlendirme: 3 Kısım**
2002 milletvekili genel seçimleri, Ankara, TESAV
Yayınları, 2003
- Tuncer, Erol, Hanife
Yurtseven vd.: **Seçim 2015: 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel**
Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, Ankara,
TESAV Yayınları, 2015
- Tokgöz, Oya: **Seçimler Siyasal Reklamlar ve Siyasal iletişim** , Ankara,
İmge Kitabevi, 2010
- Turan İlter: **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İstanbul: İktisat
Fakóltesi Yayını, 1977
- Turan, İlter: “Cumhuriyet’in 75.Yılında Türkiye’de Siyasal Kólter”,
Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı II: siyasal
değerlendirme, Eylül-Aralık, Yıl: 4, Sayı 23-24
- Uyar, Hakkı: **100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-**
2010), Ankara, Amas Matbaacılık, 2012

Uzgel, İlhan: “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü “, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu 2002-2009**, Der. İlhan Uzgel ve Bülent Duru, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2013, s.11-40

Yavaşgel, Emine: **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2004

Yazarın Adı Yok: **Anavatan Partisi 29 Kasım 1987 Seçim Beyannamesi**, Ankara, Anavatan Partisi

Yazarın Adı Yok: Cumhuriyet Halk Partisi Programı, Mayıs 1935 (Çevrimiçi) <https://acikerisim.tbmm.gov.tr>, 25 Nisan 2019

Yazarın Adı Yok: Cumhuriyet Halk Partisi Programı: Çağdaş Türkiye İçin Değişim, 2008, <https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf>, 25 Nisan 2019

Yazarın Adı Yok: Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü, 10 Mart 2018 https://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf, 25 Nisan 2019

Yazarın Adı Yok: Demokrat Parti Programı, 1946
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr>, 28 Nisan 2019

Yazarın Adı Yok: Demokrat Parti Tüzük ve Programı,1951
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr>, 28 Nisan 2019

Yazarın Adı Yok: Adalet Partisi Program ve Tüzüğü, 1966
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr>, 1 Mayıs 2019

Yazarın Adı Yok: Anavatan Partisi Programı, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr>,
1 Mayıs 2019

Yazarın Adı Yok: Anavatan Partisi Tüzüğü, 1988,
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr>, 1 Mayıs 2019

Yazarın Adı Yok: AK Parti Programı, <http://www.akparti.org.tr>, 5 Mayıs
2019

Yazarın Adı Yok: AK Parti Tüzüğü,2015, <http://www.akparti.org.tr>,5, Mayıs
2019

Yazarın Adı Yok: İstanbul Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları,
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:48:34-1363803709422859590409825154.html> , 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: Bursa Milletvekili Genel Seçim Sonuçları,
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:50:37-872401318282066101814802731.html?>, 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: Kocaeli Milletvekili Genel Seçim Sonuçları,
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:51:33-181576576452531187849148024.html?>, 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: İzmir Milletvekili Genel Seçim Sonuçları,
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:52:21-21022683752069579495599897550.html>, 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: Manisa Milletvekili Genel Seçim Sonuçları,
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:52:59-78057536910269119871309769334.html>, 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: Antalya Milletvekili Genel Seçim Sonuçları,
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:53:45-4327092371416515052104121728.html?>, 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: Adana Milletvekili Genel Seçim Sonuçları,
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:54:34-154028371310680514011654445946.html> 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: Hatay Milletvekili Genel Seçim Sonuçları
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:56:23-113581699914447143261478350889.html?> 8 Haziran 2019

Yazarın Adı Yok: Samsun Milletvekili Genel Seçim Sonuçları
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:57:02-12591540031617175490312334530.html?> 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: Şanlıurfa Milletvekili Genel Seçim Sonuçları,
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:57:37-255182451506158483836450876.html?> 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: Diyarbakır Milletvekili Genel Seçim Sonuçları,
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:58:15-91052509710482698321673338676.html?> 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: Ankara Milletvekili Genel Seçim
Sonuçları,<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:58:53-14639564423622649061813760895.html>?, 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: Konya Milletvekili Genel Seçim Sonuçları
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:59:24-12303257571080585044851126207.html>?, 8 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: Kayseri Milletvekili Genel Seçim Sonuçları,
<http://rapory.tuik.gov.tr/08-07-2019-01:59:49-13218328733593684931521954083.html>? 10 Haziran
2019

Yazarın Adı Yok: 2002 Genel Seçim Sonuçları,
<https://www.yenisafak.com/secim-2002/secim-sonuclari>, 15
Haziran 2019

Yazarın Adı Yok: 2007 Genel Seçim Sonuçları,
<https://www.yenisafak.com/secim-2007/secim-sonuclari>,
10 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: 2011 Genel Seçim Sonuçları,
<https://www.yenisafak.com/secim-2011/secim-sonuclari>, 8
Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: 7 Haziran 2015 Genel Seçim Sonuçları,
<https://www.yenisafak.com/secim-2015/secim-sonuclari>,
10 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: 1 Kasım 2015 Genel Seçim
Sonuçları,[https://www.yenisafak.com/secim-2015-](https://www.yenisafak.com/secim-2015-kasim/secim-sonuclari)
kasim/secim-sonuclari, 10 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: 2018 Genel Seçim Sonuçları,
<https://www.yenisafak.com/secim-2018/secim-sonuclari>,
10 Temmuz 2019

Yazarın Adı Yok: 1983-2007 Yılları Arası Genel Seçim Sonuçları,
[http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-](http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008)
milletvekili-genel-secimleri/3008, 8 Temmuz 2019

- Yazarın Adı Yok: 2002 Genel Seçim Sonuçları,
<http://www.ysk.gov.tr/tr/03-kasim-2002-xxii-donem-milletvekili-genel-secimi/3009>, 8 Temmuz 2019
- Yazarın Adı Yok: 2007 Genel Seçim Sonuçları,
<http://www.ysk.gov.tr/tr/22-temmuz-2007-xxiii-donem-milletvekili-genel-secimi/5001>, 8 Temmuz 2019
- Yazarın Adı Yok: 2011 Genel Seçim Sonuçları
<http://www.ysk.gov.tr/tr/12-haziran-2011-xxiv-donem-milletvekili-genel-secimi/4929>, 8 Temmuz 2019
- Yazarın Adı Yok: 7 Haziran 2015 Genel Seçim Sonuçları,
<http://www.ysk.gov.tr/tr/7-haziran-2015--25-donem-milletvekili-genel-secimi/3304>, 8 Temmuz 2019
- Yazarın Adı Yok: 1 Kasım 2015 Genel Seçim Sonuçları,
<http://www.ysk.gov.tr/tr/1-kasim-2015--26-donem-milletvekili-genel-secimi/3413>, 8 Temmuz 2019
- Yazarın Adı Yok: 2018 Genel Seçim Sonuçları,<http://www.ysk.gov.tr/tr/24-haziran-2018-secimleri/77536>, 8 Temmuz 2019
- Yazarın Adı Yok: Ana Petek,14 Nisan 1985
- Yazarın Adı Yok: Ana Petek,13 Nisan 1985

Yazarın Adı Yok:

Türkiye,4 Kasım 2002

Yazarın Adı Yok:

Hürriyet,5 Kasım 2002

